

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Alapította Heimler Károly.

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő:

Szerkesztőbizottság:

DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, JANKÓ FERENC, KUBINSZKY MIHÁLY, MOLNÁR LÁSZLÓ, PÁPAI
LÁSZLÓ, SARKADY SÁNDOR

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata. Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes. Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 115 Megemlékezés a soproni németek kitelepítésének 60. évfordulójáról

---

115 Megemlékezés a soproni németek kitelepítésének 60. évfordulójáról

---

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 115 Megemlékezés a soproni németek kitelepítésének 60. évfordulójáról / Szerkesztőségi megemlékezés: Az elűzetés emlékezete

Szerkesztőségi megemlékezés: Az elűzetés emlékezete

Bár idestova hat éve, hogy új évszázadba, sőt évezredbe léptünk, a 20. század története máig lezáratlan. Nem elsősorban azért, mert az elmúlt évtizedek historikus aktáinak tartalmát nem tudtuk megnyugtató mennyiségben napvilágra hozni, sőt egyikét-másikat még felnyitni sem sikerült (nincsenek ezzel másként a régebbi korokkal foglalkozó történészek sem), hanem azért, mert a közelmúlt történelmének sokszerű eseményei lelki és szellemi értelemben maradtak feldolgozatlanok. Bár nincs az a súlyos lakat, amellyel a hajdan volt események örökre lezárhatók – ilyet keresni sem érdemes –, ám a múltból való zavartalan továbblépéshez elengedhetetlen, hogy a tisztázatlan kérdéseket vitázva, érvekkel igazolva megbeszéljük, a kimondott és leírt szó erejében bízva a nyugvópont felé közelítsük. Ilyen

tisztázásra vár az ötven év előtti magyar történelem egyik legsúlyosabb, legfájóbb epizódjának, a magyarországi – köztük a soproni, Sopron megyei – németek deportálásának, otthonaikból való elűzésének története is. A 20. század – mint több azt megelőző korszak is – a legkülönbözőbb etnikai, vallási és kulturális csoportokhoz tartozó egyének tömegét sújtotta kényszer-intézkedésekkel. Embercsoportok elűldözése, illetve – enyhébb esetben – gazdasági, szellemi karanténba zárása, vagy – súlyosabb esetben – megsemmisítése nem egyedi és nem új keletű esemény a történelemben. Két dolgot azonban mindegyik ilyen történésről elmondhatunk: egyrészt hatalmas traumát, lelki és testi gyötrődést jelentett az áldozatok számára, másrészt – ha erről az adott helyzetben nem is vettek tudomást – óriási veszteséget jelentett a helyben maradtaknak. A távozni kényszerülők – miközben maguk generációk múlva jó eséllyel integrálódtak új környezetükbe – pótolhatatlan űrt hagytak maguk után. A települések, vidékek és országok melyeket elhagytak, tán soha nem heverték ki a hiányuk okozta veszteséget. A történelmi diskurzusnak minimálisan e két kör metszetében – az elmenők sorsát és a nyomukban maradt vákuum hatásait nyomon követve – kell zajlania. Tudnunk kell, hogy a városban sokáig többségben élő németek meghatározó gazdasági erőt képviseltek, anyagi és szellemi potenciáljukkal nagyban hozzájárultak a térség évszázadokon átívelő kiegyensúlyozott fejlődéséhez. Ennek tudatában fel kell tárunk azokat a problémákat, bajokat, melyeket a magyar államhatalom által történt, különbség nélküli expatriálásuk okozott. Elsőként mégis az előbbi kör, azaz a deportált, megfélemlített, megalázott emberek történetére kötelességünk koncentrálni. Az objektívnak mondott összefüggések feltárása mellett a kérdés emberi, erkölcsi vonatkozásait, a felelősség, kiszolgáltatottság, tisztesség, szabadság mozzanatait is meg kell vizsgálnunk. A múlt megidézése tehát összetett feladat. A németek elűzésének előzményei, okai, lefolyása és következményei is bonyolult, sokszor ellentmondó, egymásnak feszülő forrásokból, emlékezősekből bontakoznak ki. Amit ezekből a kusza szálakból nagy ügyel-bajjal kibogozhatunk, arról is kiderülhet, hogy még mindig kétségeket vet fel, nem csekély mértékben érzékenységet is sért. A Soproni Szemle jelen száma e szerkesztőségi írással és egy tanulmánnyal emlékezik az évfordulóra, a kérdés összefüggéseinek elemzése azonban a folyóirat 2006. évi 4. számában folytatódik, nem lehetetlen, hogy indulatokat keltve, de az indulat nélküli feltárás szándékával.

A Soproni Szemle szerkesztősége nevében

Tóth Imre

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 115 Megemlékezés a soproni németek kitelepítésének 60. évfordulójáról / **116** Krisch András : A soproni németek kitelepítése. Az elűzetés négy hete¹

116 Krisch András : A soproni németek kitelepítése.

Az elűzetés négy hete¹⁽¹⁾

Az alábbi tanulmány a 60 évvel ezelőtti kitelepítést igyekszik bemutatni, ezen belül is különösen azt a mintegy négy hetet, ami az első névjegyzék megjelenése (április 20.) és az utolsó kitelepítő szerelvény elindulása (május 16.) között telt el. Mivel ezen írás keretei között nincs lehetőség a kitelepítési rendelet megszületéséig vezető lépések bemutatására, itt csak hangsúlyozni szeretném, hogy a rendelet megjelenéséhez vezető út semmiképpen nem nevezhető egyenesnek és egyszerűnek. Ezt az utat befolyásolták a magyarországi pártharcok és a magyar és a csehszlovák kormány közötti viszony alakulása is. Nagy a felelőssége a szovjetek vezette Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak (SzEB), amely elősegítője és támogatója volt a népcsere-folyamatok elindításának. Ugyanakkor felelősség terheli a nyugati nagyhatalmokat, elsősorban az USA-t, mivel tétlenül nézte a Kelet-Európában kialakuló kollektív büntetést elindító folyamatokat. egy-egy politikai oldal állásfoglalása, különösen a

Kisgazdapártnak és a párt által vezetett koalíciós kormányának időben változó és változatos véleménye „a németek egy batyúval jöttek, annyival is menjenek” jelszavától egészen a kollektív büntetés teljes elutasításáig terjedt.

A soproni németek kitelepítése beleillik abba a hatalmas népmozgásba, amelynek során Kelet-Európából 14-15 millió németet űztek el, telepítettek ki vagy ők választották a menekülést. Az eredmény minden esetben az, hogy létfeltételeiktől fosztották meg őket. Ehhez az elűzéshez több tényező is vezetett, amelyek közül a Magyarországra leginkább jellemzőeket említem meg.²⁽²⁾ Az 1930-as években megjelent „etnikai szétválasztás” elve szerint az áttelepítésekkel az európai békerend egy releváns konfliktusforrását szándékozták kiiktatni. A modell gyakorlati végrehajtását Hitler is zászlajára tűzte. Bár Magyarországon csak elvi síkon jelent meg,³⁽³⁾ néhány országban meg valósította. A nemzetállam definíciója homogenitást követelt, vagyis a kisebbségek általában zavaró tényezőként jelentek meg. Különösen igaz ez a németek esetében, akiket úgy tüntettek fel, mint „állam az államban” vagy „Hitler szállásadói”. Általános vélekedés szerint Magyarország emiatt lett 1944. március 19-én a német agresszió áldozata. 1945-ben már Magyarországon is tetten érhető volt az elképzelés, mely szerint minden németet el kell űzni Kelet-Európából, ami egyben bosszúként is értékelhető. A németek elűzése szociális kérdésként is megjelent, hiszen a német tulajdonból igyekezett a magyar állam a földnélküli magyar parasztságnak földet, ingatlant és termelőeszközt jutatni. Ebben az esetben az egyén tényleges politikai nézetei semmi-féle szerepet nem játszottak. A kisajátítással legtöbbször együtt járt a politikai jogok és az állampolgárság elvesztése, innen pedig egyenes út vezetett a kitelepítéshez. A kitelepítés Magyarországon is széles társadalmi támogatottságot kapott, más-más okból, de a jobboldali és baloldali pártoknak is érdeke fűződött hozzá, ellene csak kevesen 117 tiltakoztak. A németiség szerencsétlensége, hogy kitelepítésük a nagyhatalmak érdekeivel sem ütközött. A keleti és nyugati hatalmak között véleménykülönbség Potsdamban is csak annyi volt, hogy az angolok és amerikaiak ragaszkodtak a szervezett és humánus végrehajtáshoz. Magyarországra a Potsdam előtti „anarchikus-kaotikus”, sokszor népirtással tarkított szakasz nem volt jellemző, „csupán” az ún. második és harmadik szakasz, vagyis az internálások, kényszermunkák, illetve a központilag irányított elűzés vasúti transzportokkal. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés minden pártja, a szociáldemokratákat nem számítva, támogatta a németek elűzését. Ezért kérte a magyar kormány a szövetségesek hozzájárulását a kb. 200-250.000 „fasiszta” német⁴⁽⁴⁾ elűzéséhez, amit a nagyhatalmak Potsdamban hagytak jóvá. A 12.330/1945. számú rendelet (1945. december 22-én került elfogadásra, 29-én jelent meg a közlönyben) gyakorlatilag az összes magyarországi németre (kb. 478.000 személy) kimondta a bűnösséget. Olyan bűnökért vontak felelősségre embereket, amik az elkövetéskor nem számítottak annak. A kitelepítési rendelet megszületésével a kollektíven sújtott németekkel szemben a fordított eljárást alkalmazták, vagyis az ártatlanságot kellett bizonyítani. A rendelet értelmében kitelepítendőek lettek azok, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával német nemzetiséget vagy német anyanyelvet vallottak be, akik tagjai voltak valamely német fegyveres alakulatnak, a Volksbundnak, vagy magyarosított nevüket visszanevetesítették. A rendelet a listán szereplők 10%-ának mentesítését tette lehetővé.

A kitelepítés lehetősége már hosszú ideje foglalkoztatta a soproni közvéleményt, de 1945 utolsó hónapjaiban még úgy tűnt, a „német ügy lekerül a napirendről”, mivel mind az igazoló bizottságok, mind a népbíróság és a politikai rendőrség is inkább a reakciókkal, illetve a Volksbund-tagokkal volt elfoglalva. A kitelepítési rendelet eredeti szellemében való végrehajtása sokak számára teljesen elképzelhetetlen volt. Még 1946 elején is hihetetlennek tartották, hogy a háborúban sokat szenvedett és emberéletben is komoly veszteséget elszenvedő Magyarország lemond ennyi polgáráról. Sokaknak felfoghatatlan volt, hogy a zsidó deportálások után ismét erőszakkal fognak embereket lakóhelyükről kiszakítani és annak elhagyására kényszeríteni.

Az 1945 decembere és 1946 májusa közötti időszak Sopron németiségének egyik legbizonytalanabb

szakasza volt. Az emberekben kavargó érzések a bizakodástól a végső elkeseredésig terjedtek. A kitelepítési rendelet megjelenése és a kitelepítési kormánybiztosság megérkezése között több hónap is eltelt. Ezalatt különféle információk keringtek városszerte. A kitelepítési rendelet végrehajtási utasításának megjelenése még érzékelhetőbbé tette a gyakorlati megvalósítást. A városban erre a hírre sok minden megmozdult. A színpalak mögött meginduló kísérletek a németek egy nagyobb csoportjának megmentéséért jól tükrözték a város politikai pártjainak és egy-házainak álláspontját. A két meghatározó felekezet, az evangélikus és katolikus is egyértelműen a kitelepítés igazságtalan végrehajtása ellen foglalt állást. A pártok esetén azonban már nem volt ennyire egyértelmű a helyzet. A soproni illetve az 1921-es **118**népszavazási területen élő magyar nemzetiségű, de német anyanyelvűek megmentéséért a Független Kisgazdapárt soproni szervezete,⁵⁽⁵⁾ illetve időben csak később csatlakozva a szociáldemokraták indítottak harcot.⁶⁽⁶⁾ Ennek a két pártnak már 1945 előtt jelentős bázisa volt a magyarországi németek körében, mindez nem mondható el az ellenük egy „frontba” tömörült Kommunista és Nemzeti Parasztpártról.⁷⁽⁷⁾ Ez persze nem befolyásolta őket abban, hogy a koalíciós küzdelmek kiéleződése során a kitelepítésben érintett tagjaikat mentesíteni próbálják. A meghatározó döntések nem helyben születtek, hanem a fővárosban, ahol a koalíciós pártok között ekkor már kiélezett harc folyt. A városvezetést is a Kisgazdapárt mögé sorolhatjuk, nekik ellenfélül elsősorban a Nemzeti Bizottság jutott, ahol főhangadónak a kommunista és parasztpárti politikusok bizonyultak. Fontos befolyásoló tényező lett a kitelepítések során a helyi politikai rendőrség is.

A kitelepítés végrehajtása előtt a városi tanács a kormányhoz írt felirataiban felhívta a figyelmet Sopron 1921-es népszavazás miatti speciális helyzetére, hiszen a német szavazatok nélkül nem maradhatott volna a terület Magyarországnál. Jelezték, hogy a kitelepítés esetén az újjáépítés is késedelmet szenvedne, és a város gazdasága ezt súlyosan megsínylené.⁸⁽⁸⁾ Hiába érkeztek pozitív ígéretek Nagy Ferenc miniszterelnöktől és a Kisgazdapárt országos vezetőségétől, ezek betartását nem sikerült elérni, aminek okát elsősorban Rajk László belügyminiszterben és a mögötte álló Szovjetunióban kell keresni. A soproni németek elűzését a rendelet eredeti szelleme szerint hajtották végre.

A kitelepítési kormánybiztosság a kitelepítés megkezdése előtt a város önkormányzatát nem függesztette fel, viszont Sopronnak előkészületként több feladatot is végre kellett hajtani. Egyrészt a városnak fel kellett készülnie a megérkező kormány-biztosság fogadására, elszállásolására és a szükséges infrastruktúra biztosítására. A lakosság felmérése miatt összeírást rendeltek el, amit 1946. április 14 és 18 között hajtottak végre, végül a kitelepítendőök vagyonát kellett leltár, illetve zár alá venni, ami nagyon sok visszaélésre fog okot adni. A kitelepítendőök névjegyzékének közzététele után a leltározást azonnal meg kellett volna kezdeni, ez azonban sok esetben nem így történt.

Április 20-án reggelre a kitelepítés gyakorlati végrehajtásához látszólag minden előkészület megtörtént. A város zár alatt állt, életbe lépett a kijárási és szesztilalom, összeálltak a végrehajtáshoz szükséges bizottságok.⁹⁽⁹⁾ A mélyben azonban a legnagyobb káosz és fejtelenség uralkodott, a városra történetének egyik legtragikusabb időszaka várt. Bár az emberek még nem tudhatták, hogy a kitelepítés gyakorlati végrehajtása **119**visszaélések és igazságtalanságok sorozatát fogja hozni, óriási nyugtalanság vett erőt rajtuk. „Ez idő szerint napjaink nem csendesek és nem békességesekek. Szívünk, lelkünk, telve van sok aggodalommal és kétségbeeséssel. A kitelepítés réme, pusztulás fenyegeti egyházmegyénket, és ebben a mi gyülekezetünket is.” – olvashatjuk a Soproni evangélikus egyházközösség egyháztanácsának április 11-i üléséről készült jegyzőkönyvi bejegyzésben.¹⁰⁽¹⁰⁾ „A kitelepítés bűnös tragikumuma a legvégzetesebb esemény hazánk e nyugati végvárának egész történetében.”¹¹⁽¹¹⁾

Április 20-án reggel 9-kor, a tervezetthez képest egy napos késéssel, ami tovább fokozta a bizonytalanságot, kifüggesztették az első kitelepítési listát, majd a következő napokon a továbbiakat. Az elkészült névjegyzéket eredetileg a Városházán szándékoztak elhelyezni, de a technikai lebonyolítás

szempontjából könnyebbnek találták a Festőteremben kirakni.¹²⁽¹²⁾ A kitelepítésre ítélt minden ingó és ingatlan vagyonát zár alá vették, abból semmit nem adhatott el. A további elképzelések szerint 2-2 naponta jelentek volna meg a 2000 nevet tartalmazó jegyzékek, az utolsó pedig május 6-án.¹³⁽¹³⁾

Az április 24-i állás szerint már négy lista elkészült, ebből hármat ki is függesztettek, összesen 4678 fővel, és folyamatosan lehetett számítani az újabb és újabb listákra. Az első napok gyakorlata azt mutatta, hogy akit mentesítettek, azt egyszerűen levették a listáról, külön értesítést nem kapott. Aki viszont hiányosan adta be kérelmet, annak ügyével nem is foglalkoztak. Aki tévedésből került a listára, annak nem mentesítő, hanem helyesbítő kérvényt kellett benyújtania. Az ilyen újságban megjelent információkra azért volt szükség, mert az érintettek többsége egyszerűen nem tudta, mi a teendője.¹⁴⁽¹⁴⁾

Az MKP megyei bizottsága április közepén közleményt adott ki a kitelepítéssel kapcsolatban. Ebben követelték a minél gyorsabb végrehajtást, elítélték a reakciós körök mesterkedéseit a törvény módosítására, amely alapján különösen a gazdag németeket akarják mentesíteni. Azt hangsúlyozták, hogy elsősorban az ország újjáépítése szempontjából fontos személyeket kell mentesíteni, ha hűek voltak a magyarsághoz. A kitelepítést a törvény szellemében és emberségesen kell végrehajtani. Az új telepéseket politikai és erkölcsi alapon is felül kell vizsgálni.¹⁵⁽¹⁵⁾

Április 21-én a Nemzeti Bizottság ülésének főtémája szintén a kitelepítések, illetve mentesítések voltak. Dr. Takáts Kálmán elnök előadta, hogy a mentesítési kérelmeket első ízben a Nemzeti Bizottság szűkebb bizottsága szűri meg.¹⁶⁽¹⁶⁾ Ennek során két névjegyzéket készítenek. Az első a mentesítésre javasoltakat, a második a nem javasoltakat fogja tartalmazni. Ez utóbbiak sorsát a kormánybiztosság mentesítési bizottsága már nem fogja tárgyalni. Sopronban ebben a bizottságban a demokratikus pártok¹²⁰ és szakszervezetek tanácskozási joggal vehetnek részt, a végső döntésben azonban nem. Vas Károly (FKgP) már ekkor aggodalmát fejezte ki a pontatlan munka miatt, amiért a törvényekkel ellentétben nem a polgármester állította össze a listát, és kérte, hogy a Húsvét miatt az 5 napos határidőt 2 nappal hosszabbítsák meg. A Festőterem alkalmatlan a jegyzék kifüggesztésére, máshová is ki kellene rakni, összességében pedig elítélte ezt a pontatlan rohammunkát. Paudits Mihály szakszervezeti delegált szerint a már két napja kifüggesztett listán levők nem tudják, mi a teendőjük. Vas Károly a munka jelenlegi állása miatt nem tartotta elképzelhetőnek, hogy május 6-a előtt szerelvények induljanak el. Kókai Zoltán (MKP) egyenesen azt mondta, hogy ne mentsünk, hanem cselekedjünk, hogy Sopron magyarrá legyen. Molnár József (MKP) polgármester-helyettes igyekezett a politikai üldöztetést is megfogalmazni (mentesítési ok volt), ez olvasatában legalább iparendély bevonást, politikai internálást, deportálást vagy rendőri felügyeletet jelentett.¹⁷⁽¹⁷⁾

SL. XXIV.1 34.d.

[121](#)A kitelepítés lehetősége különösen súlyosan érintette az evangélikus egyházat. A rendelet végrehajtása bármikor bekövetkezhetett, ezért az evangélikus lelkészek a veszélyeztetett 86 német és 60 magyar konfirmandust április 25-én megkonfirmálták. [18\(18\)](#) A sietség teljesen indokolt volt, mivel már április 27-én délután elindult az első szerelvény, amely a korábban internált Volksbundistákat és családtagjaikat szállította, 28-án pedig a német anyanyelvűek bevonórozása indult meg. [19\(19\)](#) Ezzel a kitelepítés gyakorlati végrehajtása megkezdődött.

Mindeközben a háttérben tovább folyt az immár hónapok óta tartó harc a németek mentesítéséért és az eddig elhangzott ígéretek megvalósításáért. Április 25-én megérkezett Sopronba Komlós Géza parlamenti képviselő, hozta a miniszterelnök, Nagy Ferenc ígérését, amely szerint a német anyanyelvű, magyar nemzetiségűeket mentesítik; és ha mindez nem sikerülne, lemondását helyezte kilátásba. Még aznap délután jött az értesítés Kovács Béla kisgazdapárti főtitkártól, hogy a pártközi értekezlet elfogadta a magyarhú németek visszatartását. [20\(20\)](#) Másnap délig ez látszott a kitelepítési bizottság

munkáján is, mert a mentesítéseket a magyar nemzetiség szerint kezdték el rendezni. Délután azonban hirtelen változás állt be, minden maradt a régiben, Fertőrákost elhagyta bizottság, és minden emberük Sopronba jött. Április 27-én a kitelepítendőek első csoportja megkapta az utasítást a csomagolásra. Kora délután személyesen kereste fel Komlós Házi Jenőt, és a miniszterelnök szemrehányását tolmácsolta, mivel a Soproni Újság (a kisgazdapárt helyi lapja)²¹⁽²¹⁾ a hírt túl korán szellőztette meg. Kérte, hogy most már Sopronban mindenki maradjon csendben, ha meg is indul a magyar nemzetiségűek bevonórozása, ő fog gondoskodni, hogy a vagonokból kiszedjék őket. Erről azonban nem tudhat senki. E napon kifüggesztették az első mentesítéseket is, ezen többnyire MKP tagok és szakmunkások szerepeltek, akár német nemzetiségű volt, akár Volksbundista. A háttérben a munkáspártok, főleg a MKP mentesítési akcióját lehet sejteni, amit a visszaemlékezések is megerősítenek.²²⁽²²⁾ Egy szemtanú szerint egy már bevonórozott család mentesítést kapott, mivel az utolsó pillanatban felvették a kommunista pártba.²³⁽²³⁾ Ez a módszer nem volt idegen a Kisgazdapárttól sem, országosan legalábbis több példát ismerünk, Sopronban azonban úgy látszik, hogy a kitelepítés során elsősorban a Kommunista Párt érdeke érvényesült. Ezt támasztja alá az április 28-i eset, amikor a Kisgazdapárt helyi vezetősége nem tudta a kormánybiztossággal és a politikai rendőrséggel saját mentesítő listáját elfogadtatni.

A kitelepítésre kerülő emberek hangulatáról és a két pályaudvaron uralkodó elkeseredettségéből a szemtanúk, Ziermann Lajos és Hanzmann Károly evangélikus lelkészek leírásaiból kaphatunk képet. A három lelkész (Beyer Pál volt a harmadik) hivatalosan ¹²²nem kapott engedélyt arra, hogy az állomáson elbúcsúzhassanak a híveiktől, és tiszteletükre megszólaltathassák az evangélikus templom összes harangját. Április 27-én, szombaton a két lelkész a GySEV pályaudvaron a kijáratnál állva vegyültek el a kitelepítendőek között és búcsúztak el tőlük. Másnap a Déli pályaudvar egy mellékvágányán állítottak össze egy 48 vagonból álló szerelvényt. Itt a tiltás ellenére kocsiról kocsira járva búcsúztak el a hívektől. Április 30-án már a harmadik szerelvényt állították össze a győri pályaudvaron és ekkor is sikerült mindenkitől még a vagonokban elbúcsúzni. A következő alkalommal, május 1-jén az evangélikusokat búcsúztató mindhárom lelkészt kitiltotta „egy rendőr hadnagyocskára” a pályaudvarról, pedig, amint az egyik lelkész szóvá tette, még a vesztőhelyre kísért gonosztevőknek is jár a pap. Ezt a megjegyzést rendőr hamar elintézte és visszaszólt: „ez nem vesztőhely.” A lelkészek azonban nem adták fel és másnap ismét végig akarták járni a kocsikat. Ekkor egy százados kérte a lelkészek engedélyét. Mivel ilyennel nem rendelkeztek, távozásra szólították fel őket. A 72 éves Ziermann csak lassan tudott menni, erre a rendőr a következőket vágta hozzá: „Ha én 72 éves leszek, odahaza fogok ülni és nem fogok svábokat vigasztalni!”²⁴⁽²⁴⁾ Eddig az időpontig kb. 4600 emberrel fogtak kezdet, de ezt követően nem mertek az állomásra menni, hanem otthonaikban és útközben búcsúztak a hívektől, mely során mélyen belelátottak a kitelepülő szívébe és lelkébe. Az emberek vallásossága és hazaszeretete tükröződik vissza a kitelepülő vonatok vagonjaira felírt búcsú mondatokban. „Siehe, ich bin bei euch alle Tage, bis an das Weltende.” „Ist Gott mit uns, wer mag wider uns sein?” „Befiehl du deine Wege und was dein Herze kränkt.” „Ein feste Burg ist unser Gott.” „Mit Gott.” „Wenn Menschen auseinander gehen, so sagen sie auf Wiedersehen.” „Es ist bestimmt in Gottes Rat, dass man vom Liebsten, was man hat, muss scheiden.” „Aus dem Vaterland ins Mutterland.”²⁵⁽²⁵⁾ De nemcsak német idézeteket lehetett olvasni, hanem magyarokat is: „Isten, áldd meg a magyart.” „Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar.”²⁶⁽²⁶⁾

Az egyik alkalommal, mikor még a lelkészek beléphettek a pályaudvarra, a kitelepítés előtt álló Göschl család férfi tagjai búcsúzóul egy német köszöntő dalt énekeltek a lelkészek tiszteletére. „A legtöbb sírt, volt olyan, aki kesergősen mosolygott. Volt, aki imádkozott s arra kért, hogy menjünk velük. Volt, aki minduntalan elénk került, egyik kocsiról a másikra kísért. Volt, aki arra kért, hogy igyekezzünk idehaza odahatni, hogy visszatérhessenek. Egyik-másik már a magával vitt borból sokat is ivott. Meghatóan kérdezte egyik-másik: hát igazából olyan nagy bűnösök vagyunk, hogy kitaszítottak hazánkból? Egyes

férfiak kérges tenyerüket mutatták, mások a két világháborúban kapott sebhelyeiket, összeroncsolt karjukat s lábukat, melyeket a haza védelmében szenvedtek el. Mi lesz a mi szép templomunkból, melyet apáink építettek, kérdezték százan és százan. Gondoljanak ránk, imádkozzanak érettünk, ne felejtse el bennünket.” A kitelepítés minél tovább tartott, annál néptelenebbek lettek az utcák, különösen a gazdapolgár negyed. „egy-egy utcában egy-két család, vagy csak családtag [123](#)maradt vissza. Sopronban minden rendben – jelentette a kitelepítési akció vezetője – úgy hallom – a belügyminiszternek. Azt is jelenthette volna: Sopronban minden csendes. (...) Sopron kihalt várossá lett. De nem, a gazdapolgár negyedekben viszik a bort, nagy hordókban, kis hordókban, mindenféle edényekben, a felkutatott lisztet, zsírt s egyéb élelmiszereket és holmikat, s az oroszok segítenek az új rendőrségnek s ezek is, azok is támolyognak a sok italtól.” Ziermann feljegyzéseiben szintén említett tett, hogyan lehetett némi aranyért vagy valutáért mentesítést kapni, ami tovább fokozta az igazságtalanságokat. [27\(27\)](#)

Németh Alajos középiskolai hittanár, helytörténész a kitelepítésről többek között a következőket írta: „1946. április 20-án megkezdődtek a kitelepítések. Budapestről érkezett tányérsapkás rendőrök bonyolították le nem mindig a legkíméletesebben. Nem csoda. Újonnan toborzott, szedett-vedett népség volt a háború utáni első rendőrség, melynek sem tapasztalata, sem erkölcsi érzéke nem volt ahhoz, hogy emberségesen bánják felebarátaival. Persze, tiszteletreméltó kivételek itt sem hiányoztak. A kitelepülők névsorát naponta nyilvánosan kifüggesztették a városházán és másutt. Nagy csoportokban és izgatottan olvasták főleg az érdekeltek. Több ezer embert telepítettek ki városunkból. Sok volt a listán a közismert név, régi, tekintélyes soproni családok: intellektuelek, kereskedők, iparosok, altisztek, munkások, de leginkább gazdapolgarok. (...) Nem kis mértékben érvényesült a személyes bosszú is a kitelepítéseknél, továbbá egyéb önző érdekek, mint pl. a kitelepítettek földjeinek és házainak megkaparintása. A kitelepülők nem sokat vihettek magukkal. Itt kellett hagyniuk jóformán mindent, amihez szívük-lelkük egy életen át hozzánőtt: földet, házat, állatokat, szerszámokat, templomot, temetőt. A megengedett holmit szekérre rakatták velük, és rendőri kísérettel megindultak a vasútállomás felé. (...) Sírástól elfúló hangon búcsúztak többen, amikor rám ismertek. Többen méltatlankodva közölték velem, mennyien lemaradtak a „kitelepülők listájáról”, akik pedig megérdemelték volna, de hát még időben beléptek a kommunista pártba.” [28\(28\)](#)

Emberek százai álltak teljes csendben, búskomoran a soproni pályaudvaron, és várták a bevagónírozást és az indulást az ismeretlenbe. A szerelvények nem mindig indultak egyszerre, voltak, akik órákat, napokat töltöttek a soproni pályaudvarokon. A kitelepítések idején, a soproni vasútállomásokon megerősítették a rendőri jelenlétet, azokat igyekeztek hermetikusan lezárni, így a szerelvényeket nem lehetett megközelíteni. Persze voltak olyan rendőrök, akik elfordultak, amikor rokonok, ismerősök próbáltak élelmiszert, meleg levest beadni az embereknek. De előfordult olyan is, hogy egy ismerős egy pohár vizet hozott az állomásról, de átadni nem tudta, mert a rendőr kiütötte a kezéből. [29\(29\)](#) Sokakat valótlán adatok alapján telepítettek ki, elég volt, ha a vagyona jelentősnek bizonyult. [30\(30\)](#)

A magyar hatóságok igyekeztek a kitelepítést úgymond emberségesen végrehajtani, a kitelepítésre kötelezettek készpénzüket, a külföldi valuta kivételével, értéktárgyaikat, 20 kg élelmiszert, összesen fejenként 100 kg poggyászt vihettek magukkal. Sokan hirtelen [124](#)nem is tudták, mit csomagoljanak össze. Gyorsan, néhány óra alatt el kellett döntenie, mi lesz fontos és értékes, egy élet munkájából mit érdemes magukkal vinniük.

A kitelepítések megindulásával párhuzamosan külön figyelmet kellett fordítani a kitelepítésre kötelezettek vagyontárgyaira, hiszen ez nemzeti vagyonnak számított, azonkívül azokban a háború utáni, inflációs időkben különösen nagy értéke volt az állatoknak és gabonának. Április 24-én az áttelepítési kormánybiztos elrendelte a megjelölt vagyontárgyak összeírását. Erre az eddigieknél is nagyobb feladatra a városi és megyei tisztviselőkön kívül tanárokat is igyekeztek kijelölni, ami

természetesen nem ment zökkenőmentesen. Az összeíróknak házról házra járva kellett az állatállományt, mezőgazdasági felszerelést, vetőmagot, bort, kerékpárt, rádiót és gépeket összeírniuk. Az elkészült jegyzék egy példányát naponta reggel 8-kor Sántha Ferenc aljegyzőnek kellett átadni, aki egyben átadta az újabb összeírandók jegyzékét. A másik példány a Községi Földigénylő Bizottságnak járt, hogy az állatokról és a vetőmagról gondoskodni tudjon. Az állatokon kívül a szekereket, kocsikat, talicskákat, kézikocsikat a Föld-igénylő Bizottság szedte össze és helyezte biztonságba. Ez a bizottság a pártok küldötteiből gyűjtő csoportokat hozott létre és átvételi elismervény ellenében vette át az állatokat és felszerelési tárgyakat. Naponta jelenteni kellett a biztosnak, hogy hol és mennyi állatot gyűjtöttek össze. Az állatok összegyűjtésére előre nem volt semmilyen terület kijelölve, ami elég komoly szervezetlenséget jelentett. Némileg szervezettebb volt a gabona begyűjtése, hiszen erre a Festetich-majort jelölték ki. Az erre a célra létrehozott gyűjtőcsoporttól a készletet a gazdasági hivatal vette át elismervény ellenében. A rendőrség a tárolás biztosítására őrszemeket adott, akik időnként strázsáltak az épületek előtt, de teljes biztosítására nem volt lehetőség. Gyakran előfordult, hogy a begyűjtő bizottságok nem tudták megmondani honnan származik a termés. A lopások valószínűleg itt is a tetőfokra hágtak. Egyéb tárgyakat, mint a járműveket,³¹⁽³¹⁾ rádiókat, varró- és fényképezőgépeket, permetezőket a rendőrség gyűjtötte össze, szintén átvételi elismervény ellenében. A kisebb tárgyakat a városháza padlására kellett hordani, a nagyobbakat az Orsolyita rendház Lehár Ferenc utcai pincéjébe. A felügyeletet és ellenőrzést a gazdasági hivatal és dr. Mollay János aljegyző gyakorolta. A tárgyakról készült jegyzéket mind a miniszteri biztosnak, mind a polgármesteri hivatalnak meg kellett küldeni.³²⁽³²⁾

A kitelepítettek bora szintén nemzeti vagyont képezett. Május 18-ig kb. 499 hl-t gyűjtötték össze a volt Pandler-pincébe. A lefoglalt borkészletnek ennél lényegesen jelentősebbnek kellett lennie, hiszen városszerte beszéltek, hogy illetéktelenek (karhatalmi alakulatok, polgárőrség) is gyűjtötték. De közismert volt, hogy pártok, hatóságok, hivatalok és intézmények is sok borhoz jutottak, a miniszteri biztosság vendéglők és más magáncégek felé többször borral fizetett. Sőt Náray biztos, már a kitelepítést megelőzően, nyílt rendelet alapján szállított el borokat. Ezek a visszaélések a városnak súlyos adóbevétel-kiesést jelentettek, amiről a belügyminisztérium felé jelentést ¹²⁵is tett a város. A polgármester a javadalmi hivataltól a szükséges felmérés elvégzéséhez lépéseket is tett.³³⁽³³⁾

Gyakran előfordult, hogy a lezárt házakat ismeretlenek feltörték. A kitelepítettek a lakásaik, házaik kulcsait az őket a pályaudvarra kísérő rendőrnek adták át, aki azután ezt leadta a hatóságoknak. Maguk a leltározók is eltulajdonítottak sok mindent, vagy a gazda mentette ki a tulajdonát magyar falvakba, vagy éppen Ausztriába. Mivel már januárban sejteni lehetett, hogy kit fog a kitelepítés érinteni, ezért a termelési biztosság elnöke felhívta a polgármester figyelmét, hogy a gazdapolgárok állataikat a törvényes út megkerülésével értékesítik, ami ellen fel kell lépni.³⁴⁽³⁴⁾

A leltárt egyébként a tervek szerint a kitelepítés előtt fel kellett volna minden esetben venni, ez azonban sokszor nem történt meg. Náray szerint a késedelem oka, hogy a leltározó biztosság csak késve tudta Mosonszolnokot elhagyni. Ez azonban nem okozhat problémát, mert az üres lakások úgyszólván zárva, így a leltározást később is el lehet végezni, ha pedig az ingatlanokat mégis feltörték volna, akkor erről jegyzőkönyv készül.³⁵⁽³⁵⁾

Április 28-án, vasárnap megindult a német anyanyelvűek bevagonírozása, annak ellenére, hogy Szenci tanácsos és Radics Gyula is tudott egy távirati intézkedésről, de ezt Barna Endre, a politikai rendőrség őrnagya lefoglalta és nem engedte kézbesíteni, így ennek tartalma nem derülhetett ki. Még ezen a napon Vas Károly is beszámolt pesti útjáról, nem sok eredménnyel. Egy emlékiratot jutatott el az angolszászokhoz, amelyben a soproni helyzetet tárta fel és kérte beavatkozásukat. Varga Béla pedig a következőket mondta neki: „Hagyjátok kimenni a németeket, mert ott kinn jobb dolguk lesz, mint ebben az országban, mely szemétdomb.”³⁶⁽³⁶⁾

Délután a főispán Kóczán István is megérkezett Hegykőről és elérte Náraynál, hogy a csupán német anyanyelvűeket kiengedi a vagonokból. Ismét nagy lett az öröm, de ezúttal is korai. Házi Jenő estére megkapta a szerelvény névsorát, és a Kisgazdapártban nekiláttak az 1080 név közül három oldalra kiírni a mentesítésre érdemesek neveit. Másnap az események tovább peregtek. Náray ezt a listát ellenőrzés céljából átadta a politikai rendőrségnek, ahol 29 név kivételével mindet lehúzták, vagy német nemzetiségűnek vagy Volksbundistának írták be. A Kisgazdapárt akarata ezúttal sem érvényesült.³⁷⁽³⁷⁾

Már a kitelepítések első napjaiban, az április 29-i tanácsülésen (eddig az időpontig két szerelvény hagyta el Sopront) Molnár József polgármester-helyettes a kialakult helyzetről, illetve a visszaélésekről volt kénytelen beszámolni. Ennek eredményeként a városvezetés egy „távmondatot” fogalmazott meg a belügyminiszter titkárának, illetve utasították a főügyészt, hogy írjon egy felterjesztést, amelyben a rendellenességeket részletesen felsorolják.³⁸⁽³⁸⁾ Ebben felhívták a figyelmet, hogy Sopron lakossága 1946 tavaszán kb. 32000 fő. Sérelmezték, hogy a rendelet ellenére nem a polgármester, hanem a III. számú összeíró csoport vezetője állította össze a kitelepülők névjegyzékét. Az idegen, kellő helyismerettel nem rendelkező hivatalnokok egy több mint 12379 főt tartalmazó **126**listát állítottak össze. (Sok tört szám, „a”, illetve „b” is tartozott egy-egy számhoz, ezért pontosan nem lehetett megállapítani, hányan vannak a listán.) A polgármesternek csak néhány perce maradt kihirdetési záradékkal ellátni. Mindez azt jelenti, hogy Sopron lakosságának mintegy 40%-át nyilvánították németnek, felesleges ürügyet szolgáltatva a német propagandának. A háborút követően a menekültek jelentős része német (volt Volksbundista) volt. Így 1941-hez képest kevesebb német volt a városban, ebből következik a lista hibás volta. Ezt a kormánybiztosság összeíró csoportjának vezetője is beismerte, de képtelen volt a tömegesen érkező panaszokat kivizsgálni.

A lista tartalmazta olyanok nevét is, akiket mentesíteni kellett volna, hiszen akinek házastársa magyar nemzetiségű és anyanyelvű, ott a kiskorú gyermekeket és a közös háztatásban élő 65 év feletti felmenőket nem szabadott volna kitelepíteni. Az eltelt 5 évben sokan kötöttek vegyes házasságot, ezt pedig nem vették figyelembe. Szintén nem vették tekintetbe az 5 év alatt bekövetkezett lakcím-változásokat sem, pedig a bombázások és a tömeges orosz beszállások miatt sokan változtatták meg lakhelyüket. Bevagoníroztak olyanokat is, akiknek mentesítési kérelmét még el sem bírálták (erre 5 nap állt rendelkezésre), sőt voltak olyanok is, akik nem is szerepeltek a kitelepítési listán. Olyan esetek is előfordultak, hogy akkor kapott valaki mentesítést, ha vagyonáról, fizetéséről vagy nyugdíjáról lemondott. A 70.010/1946 B.M. rendelet szerint aki mentesítést kapott, annak vagyonát a zár alól fel kellett oldani, de ez nem mindig történt meg. A város kérései a következők voltak: a polgármester vagy helyettese közreműködésével töröljék mindazokat, akiket tévesen vettek fel. A névjegyzékből való törlés iránti kérelmeket 5 nap lejárta után is lehessen előterjeszteni, mivel az 5 nap csak a mentesítésre, nem pedig a hibajavításra vonatkozik. A hiba javítása címen töröltek ne a mentesítettek 10%-ába tartozzanak. Ne kötelezzék őket vagyonukról, fizetésükről való lemondásra. Akiknek mentesítés vagy törlés iránti kérelmüket még nem bíralták el, azokat ne vagonírozzák be. Ha ezeket a lépéseket teljesíteni nem tudják, akkor függesszék fel a város önkormányzatát, mert ez esetben a tanács felelősséget vállalni nem tud.

Ez az elkeseredett kísérlet a kitelepítés törvénytelenégeinek kijavításáért természetesen minden eredmény nélkül zárult. A feliratot nem is küldték el az eredeti terveknek megfelelően a minisztériumba, hanem Náraynak adták át, aki 30-án ígéretet tett a bajok orvoslására a polgármesterrel és helyettesével folytatott tárgyalás során. A levelet május 3-án csupán a főispán kapta meg, tudomásul vétel céljából.³⁹⁽³⁹⁾ A kifüggesztett jegyzékekért, illetve azok hibáiért a tanács nem tudta, és teljes joggal nem is akarta a felelősséget vállalni. A tanács ezért április 29-én kérte a „vagonba rakás” felfüggesztését, minden eredmény nélkül.⁴⁰⁽⁴⁰⁾

Május 1-jén a főispán ismét a fővárosba utazott, ha nem sikerül eredményt elérni, lemondását helyezte

kilátásba. Házi a következőket írta le: „Egyébként reggel értesültem arról is, hogy a két vonatszerelvény elhagyta Ágfalvát, tehát a magyar miniszterelnök nem tudta a szavát megtartani, vagy ő is hazudott? Uramfia, hol vagyunk? Nem a legdurvább kommunista rémuralom ez a kiscgazdák statisztálásával? Szégyellem, hogy magyar vagyok!”⁴¹⁽⁴¹⁾

TUDNIVALÓK
a magyarországi németek anyaországukba való
hazatéréséről, illetve áttelepüléséről

A szövetséges nagyhatalmak berüli hármass értekezletének határozata értelmében a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon tartózkodó német lakosság anyaországába - Németországba - hazatér, illetve áttelepül.

Ez az intézkedés nem büntető szankció a német lakossággal szemben, mert a német lakosság hazájába, barátai körbe, lefektetésével közeli településekre, ahol elhelyezkedéséről és megélhetéséről messzemenő gondoskodás történik.

A Magyarországból hazatérők Németországban amerikai megszállás alatt álló övezetbe települnek.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság a magyar kormánnyal együtt mindent elkövet - a legnagyobb áldozatok árán is - hogy ez az áttelepítési demokratikus módszerekkel, emberséges módon, előre megállapított terv szerint, rendszeresen és zökkenőmentesen bonyolódjon le.

Az idevonatkozó rendelet értelmében áttelepülnek mindazok, akik a legutolsó népszámlálástól összeírás alkalmával magukat német nemzetiségűnek, vagy anyanyelvűnek vallották, vagy magyarosított nevüket német hangzásra változtatták vissza, továbbá azok, akik a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagjai voltak.

Ez a rendelkezés nem vonatkozik a nem német nemzetiségű és anyanyelvű személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire, valamint a velük együtt élő és 65. életévüket betöltött felnőttekre.

A 12330/1945. M. E. sz. rendelet 2. §-ának (2) és (3) bekezdésében megállapított mentességet a belügyminiszter által kiküldött és a helyszínen működő bizottságnál kell kérni.

Az áttelepülők leküldött helyekkel ellátott, fűthető szerelvényeken utaznak. Egészségügyi szolgálatról megfelelően gondoskodás történik.

Értéktárgyaikat (ékszerek) készpénzüket, - idegen valutát kivételével - továbbá személyenként összesen 20 kg. élelmiszert vihetnek magukkal. Ebben személyenként 7 kg. liszt, tészta, vagy kenyér, 1 kg. zsír, 2 kg. hús, 2 kg. hüvelyes és 8 kg. burgonya lehet. Ezenkívül magukkal vihetnek legszükségesebb ruha- és ágyneműjüket, kéziszerszámaikat és háztartási felszerelésüket. Az élelmiszer és egyéb podgyász együttesen nem lehet nehezebb személyenként 100 kg.-nál. Súlymegtakarítás és könnyebb kezelés céljából célszerű a holmikat zsákokba csomagolni.

BERAKODÓ ÁLLOMÁS:

Felkérjük az áttelepülőket, hogy őrizték meg nyugalmukat és támogatásuk az illetékes hatóságokat az áttelepítés megszervezésében és lebonyolításában.

Kell a kifüggesztés napján.

MINISZTERI BIZTOS

Belügymin. nyomda, VI. társulat, 28

127SL. XXIV.28.d.

128A városban többször razziákat tartottak, hogy az illegálisan itt maradókat, illetve visszaszivárgókat kiszűrjék, ilyenkor persze nagy számban fogtak el a kitelepítés elől bujkálókat, volt SS- és Volksbund-tagokat. A razziák során az embereket éjfél után ébresztették fel, kutatták át lakásukat és kerestek rejtőzködő „svábokat”. Különösen nagyszabású razziát tartottak a városban május 3-ról 4-re virradó éjszaka a kitelepítési bizottság karhatalmi alakulatai (700 fő), amelynek elsődleges célja volt a még Sopronban tartózkodó és a kitelepítés hatálya alá eső németek felkutatása. Az eredmény 300 előállítás lett, nemcsak németek, hanem sikerült csempészeket is előállítani ebben a házról házra tartó akcióban. Ennek eredményeként több olyan személyt is elfogtak, akik kitelepítendőek, viszont a

névjegyzéken nem szerepeltek, nekik új pótlistát állítottak össze.⁴²⁽⁴²⁾

Május 2-án Vas Károly és a főispán⁴³⁽⁴³⁾ is visszatértek a fővárosból, ahol tárgyaltak miniszterelnökkel és belügyminiszterrel is. Az összeülő minisztertanács ismét ígéretet tett arra, hogy a magyar nemzetiségűek, ha nincs ellenük más kifogás, maradhatnak. „Nincs sok bizodalmm ennek respektálásához” – írta Házi, pedig ezúttal valós ígéretről volt szó. Az új információk szerint a miniszterelnök tényleg mindent elkövetett, de két tényező miatt nehéz volt bármit is elérnie. Az egyik a belügyminiszter, Rajk László hajthatatlansága, aki mögött az oroszok álltak, és akire még Rákosi Máttyáson keresztül hatni akartak, a másik pedig az a félelem, hogy Ausztria felveti Sopron elcsatolásának kérdését,⁴⁴⁽⁴⁴⁾ tehát a szomszédos országot befejezett tények elé kell állítani.⁴⁵⁽⁴⁵⁾

1946 tavaszára Nagy Ferenc miniszterelnök felismerte és látta a kitelepítési rendelet igazságtalan voltát. Szükségessé vált a végrehajtási rendeletet módosítani, mert csak így lehetett volna a németeket nagy számban mentesíteni. A módosítás felvetésében szerepet játszott a kollektív felelősségre vonás kérdése is, ami még komoly gondot is okozhatott a magyar demokráciának, illetve a felvidéki magyaroknak is. A módosításhoz Rajk László belügyminiszteren kívül elsősorban a Szovjetunió képviselőit kellett meggyőzni. Kapóra jött viszont Key altábornagynak, a SzEB amerikai képviselőjének a levele, amelyben felhívta a figyelmet, hogy a magyar kormány rosszul értelmezi ¹²⁹a potsdami határozatokat, mert ezek nem kényszerítő jellegűek. Hosszas tárgyalások után sikerült rávenni a SzEB vezetőjének helyettesét Szviridov altábornagyot arra, hogy a német anyanyelvűeket, de magyar nemzetiségűeket kiveszik a rendelet hatálya alól, amennyiben nem vettek részt államellenes mozgalmakban. A tábornok azonban kikötötte, hogy a rendelet a belügyminiszternek csak titkos utasítása lehet a kitelepítést végrehajtó szervekhez és közigazgatási hatóságokhoz, publikálni nem lehet.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ Ennek Sopronban súlyos következményei lettek.

Az április 25-i pártközi megállapodás eredményeként megszületett egy új végrehajtási utasítás, amelyet csak május 7-én foglaltak rendeletbe, ez 10-én jelent meg a közlönyben (ez a Soproni Világosság értesülése, a rendelet valójában nem szerepel a közlönyben), a városhoz viszont csak a kitelepítések befejezése után, június 7-én érkezett meg. Az új rendelet szerint a német anyanyelvű, de magyar nemzetiségűek kitelepítését, ha nem voltak SS tagok, Volksbundisták vagy nevüket nem németesítették vissza, fel kellett volna függeszteni. Amiért Sopronban már hónapok óta folyt a harc, végre elérhette volna célját. Így olyan pusztán német anyanyelvűeket is kitelepítettek, akik soha nem vétettek a magyar állameszme ellen, és a fenti utasítás értelmében mentességet kellett volna kapniuk.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ A két kormánybiztosság (II. és III.) emberei végig tagadták, hogy tudomásuk lett volna az új végrehajtási rendeletről.

1946 júniusában felmerült Náray kormánybiztos felelőssége, viszont a két kitelepítési biztosság és a mentesítő bizottságok tagjai azt állították, hogy ők nem tudtak erről a rendeletről. Eszerint a május 10-e után a fenti kritériumoknak megfelelőket teljesen jogszerűtlenül telepítették ki. Tárczy-Hornoch Antal (FKGP) szerint Náray Józsefet, a soproni kitelepítésekért felelős kormánybiztost kell felelőségre vonni, mert a miniszteri rendeletet nem tartotta be, amúgy pedig a németek kollektív büntetésével rossz példával jár a magyar kormány a csehszlovák előtt. Felvettette a felelőség kérdését a polgármester és a főispán is a belügyminiszternek írt levelében. Náray József és Sógor Gyula, a mentesítési bizottság elnöke ellen meg is indult a belügyminisztériumi vizsgálat, amit különösen a Kisgazdapárt képviselői szorgalmaztak. Mók rendőrhadnagyot, a bizottság politikai beosztottját időközben elbocsátották. Ennek során kiderült, hogy a belügyminiszter a rendeletet május 13-án minden miniszteri biztosnak és mentesítő bizottságnak megküldte. A soproni késedelmes érkezésért nem állapítható meg, hogy kit terhel a felelőség, Nárayt pedig már nem lehetett felelőségre vonni, mert megbízatásából felmentésre került.⁴⁸⁽⁴⁸⁾

A vizsgálat tehát eredménytelenül fejeződött be. Felmerülhet azonban bennünk a kétely, mennyiben nevezhető a miniszteri biztos bűnösnek. Nem csak arról van szó, hogy bűnbaknak kiáltották ki? Hiszen ha a biztosság valójában megkapta az új rendeletet, akkor kérdés, hogy valóban Náray-e az események egy személyű felelőse? Ma már tudjuk, hogy 1946 tavaszára pártok között fokozódott az ellentét. Ehhez hozzájárult a mentesítések miatti konfliktus, illetve az USA azon szándéka március-áprilistól, **130** hogy a kitelepítés ütemét csökkentse, illetve akár fel is függesse. Nagy Ferenc miniszterelnök már az április 1-i kormányülésen felismerte a kollektív kitelepítés igazságtalan voltát, amit elsősorban az USA képviselői tettek szavá. A kisgazda miniszterelnök az egyéni elbírálást és a magyar nemzetiségűek mentesítését igyekezett elérni. A fenti rendelet szabotálásában viszont a Kommunista Párt azon célját fedezhetjük fel, mely szerint a bányavidékek német lakosainak mentesítését szorgalmazta, elsősorban a nyugati határszél rovására.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Nem elképzelhetetlen tehát, hogy a Kommunista Párt vezette belügyminisztérium ezen szándékát kell a háttérben látni. A rendelet már említett titkossága sem könnyíti meg a tisztánlátást. A rendelet késedelmes érkezésének és helyi szabotálásának sok oka lehetett, ezek között a szándékosságot sem zárhatjuk ki, de ezt bizonyító adattal nem rendelkezünk. Mivel a rendeletnek nem volt visszamenőleges hatálya, ezért akik később erre hivatkozva próbáltak hazatérni, azokat a belügyminisztérium elutasította.

A kitelepítések a rendelet elhallgatása miatt a régi mederben zajlottak tovább, a kitelepítő vonatok folyamatosan hagyták el a várost. A május 3-i Soproni Újságban Náray az éjszakai kijárási tilalom okait részletezte, ami minden lakosnak jelentősen megnehezítette az életét. A biztos szerint ez mindaddig érvényben marad, amíg a lakosság nem fog fegyelmezettebben viselkedni, ugyanis nemrégiben rendőrgyilkosság történt, leégett a Hacker-féle téglagyár, többen agresszíven viselkednek. Aki a kitelepítendő névsorán szerepel és nincs rajta a mentesítettek listáján, az köteles vagonszámért jelentkezni a Pannónia Szállodában, ellenkező esetben a rendőrség állítja elő őket és büntetésként a bevagonírozáskor nem vihetnek magukkal csomagot. Egyben felhívta a már bevagonírozottak figyelmét, hogy a vasúti kocsikat ne hagyják el, mivel a napokban előfordult, hogy valaki borért ment haza.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Lehetséges, hogy Náray a Frank család esetére célzott. A családot ugyanis már bevagonírozták a Déli pályaudvaron, de a szerelvény nem indult. Ekkor a család Lajos nevű tagja hazaindult, hogy édesanyjának a pincéjükből egy üveg bort hozzon. A pincelejárat viszont már be volt deszkázva, így saját pincéjükbe nem jutott le. Mindezek láttán Frank Lajos „férfi léteire úgy sírt, mint egy taknyos gyerek”.⁵¹⁽⁵¹⁾

A mentesítési kérvények felülvizsgálatát május 3-án fejezte be a Sógor Gyula vezette mentesítési bizottság. Aki ezen a listán nem szerepelt, hiába volt már korábbról mentesítése, kitelepítésre került, ugyanis a korábban kiadott mentesítéseket is felülvizsgálták.⁵²⁽⁵²⁾

Május 7-én elhagyta Sopront a III. számú Kitelepítési Bizottság.⁵³⁽⁵³⁾ A hátramaradt feladatokat a második oszlop Balogh Andor vezetésével fejezte be. Náray rövidebb időre is, de szándékozott visszatérni Sopronba. Annyi véleménye volt a városról, hogy Sopron nehéz város, mert ennyi „svábmentési akciót, mint Sopronban, még sehol sem tapasztalt”.⁵⁴⁽⁵⁴⁾

131 A mentesítések egyébként május 5-én vasárnap váltak véglegessé. Aki az ezen a napon kiadott összesített listán nem szerepelt, az kitelepítésre került.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ Május 7-én még egy pótlista kihelyezése történt meg, természetesen itt is mindenkinek lehetősége volt mentesítést kérnie. Aki ezzel nem akar élni, annak azonnal jelentkeznie kellett a vagonszámért.⁵⁶⁽⁵⁶⁾

Május 9-én csütörtökön az illetékesek nyilatkozta szerint a mentesítések befejeződnek és a kitelepítendőket még a héten elszállítják. Vasárnapig a pótlisák is kifüggesztésre kerülnek. A listákon szereplőknek a mentesítési kérelmet azonnal be kell adniuk. A teljes kitelepítés előreláthatólag 15-ig lezáródik.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Az utolsó pótlisák május 12-én került kifüggesztésre. Mentesítéseket 14-ig lehetett

beadni, tehát a mentesítésre előírt 5 napot nem tartották be, az elbírálás pedig másnapig meg is történt. Ezt követően egy szűrő bizottság érkezését helyezte Balogh kilátásba, ennek feladata volt az itt maradt Volksbundisták és SS-ek felkutatása és kitelepítése. Aki ezt a tortúrát el akarja kerülni, az lehetőséget kapott a „hagyományos” úton való kitelepítésre, ehhez csupán az Elite kávéházban kellett vagonjegyért jelentkeznie.⁵⁸⁽⁵⁸⁾

Május 10-én a II. oszlop és vezetője, Balogh Andor is elhagyta Sopront, csupán néhány embert hagytak hátra, akik a kitelepítést hamarosan befejezik. A kitelepítésre kötelezettek utolsó csoportja a tervek szerint május 16-án hagyja el Sopront.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

Amint a kitelepítési kormánybiztosság egyes csoportjai távoztak a városból, úgy enyhült a helyzet is a felmentések tekintetében. Viszont a politikai rendőrség, ahol már országosan 1945 nyarától kimutatható az MKP befolyás, lényegesen rontott a helyzeten, hiszen olyanokat is behívtak, akik nem szerepeltek a listákon, csak a családnevük volt német. A levéltár óriási forgalmat bonyolított le, aki veszélyben volt, rohant az igazolásért, hogy ő nem volt Volksbundista.

Az utolsó listát május 13-án függesztették ki, ez közel 1000 ember érintett. A kitelepítés befejezésével május 16-án déli 12-kor a II. számú oszlop kitelepítési biztosa, Balogh Andor Kópházán kelt levelében az elrendelt szesztilalmat, utazási- és szabad mozgási igazolványok kiadását, fegyverbeszolgáltatás és az éjszakai órákra vonatkozó mozgáskorlátozásokat hatályon kívül helyezte.⁶⁰⁽⁶⁰⁾ A kitelepítés gyakorlati végrehajtása Sopronban befejeződött. Sokaknak ez azonban akkor még nem jelentett megnyugvást, hiszen a németek félelme és bizonytalansága egy újabb kitelepítéstől 1948-ig tartott.

A soproni németek nem hitték el, hogy velük mindez megtörténhet, örökre el kell hagyniuk szülőföldjüket. Bízta a gyors hazatérésben. A kitelepítettek az indulás előtti pillanatokban még gyorsan megöntözték virágaikat, megették az állatokat, majd megindultak a pályaudvarra. Útközben még visszaintegettek a szomszédoknak, ne aggódjatok, hamarosan hazatérünk – gondolták. Sokan értéktárgyaikat, értékesebb ¹³²gazdasági felszerelésüket elrejtették a gazdasági épületben, vagy elásták. A kitelepítés után még évekkel is mendemondák keringtek a városban elrejtett, elásott kincsekről.

A kitelepítés 1946. május 16-án gyakorlatilag befejeződött Sopronban, ahonnan mintegy 8000 ember került kitelepítésre. Bár nem ismerjük a mentesítő bizottság, illetve az egész kormánybiztosság politikai összetételét, ebben a Kommunista Párt akarátának érvényesülését fedezhetjük fel. A Kisgazdapárt akarata nem érvényesülhetett, nem tudták még a német anyanyelvűeket sem mentesíteni, pedig Nagy Ferenc miniszterelnök 1946 tavaszán már legszívesebben leállította volna a kitelepítéseket. A soproni tények és a következtetéseink szerint is a MKP érdeke érvényesült. Az Országos Népgondozó Hivatalban (ez a szerv irányította a kitelepítéseket) a pártok anyagai alapján megállapítható, hogy mind az MKP, mind a NPP tudatosan törekedett a többségi részvételre. AZ MKP időnként részletes beszámolókat kért és kapott a hivataltól. A kormánybiztosságok munkatársai kiválasztásában a politikai megbízhatóság fontos szerepet játszott.⁶¹⁽⁶¹⁾

A kitelepítés során érintett települések önkormányzatai többször is tiltakoztak, illetve a kormány elé tárták a valóságot. A helyi közösség politikai és gazdasági érdekei mindig fontos szerepet játszottak a mentesítési törekvésekben. Ilyenkor olyan sajtóságokra hivatkoztak, amelyek szerintük egyértelmű bizonyítékai a helyi németek nemzethűségének. Míg a Tolna megyei pártok és önkormányzatok a „Hűségmozgalom” jelentőségét hangsúlyozták, addig Sopronban és a népszavazási területen a németiség Magyarországhoz való lojalitása alapján kértek engedményeket, illetve külön elbánást. A beadványok címzettjei legtöbbször esetben a pártok vezetői, a miniszterelnök, a miniszterelnöki hivatal és a legkritikább esetben a Kommunista Párt vezette belügyminisztérium. Mindez azt is bizonyítja, hogy a társadalom széles rétegei más megoldást szorgalmaztak, mint a központi államhatalom.

A II. világháború után Sopron történelmének új fejezete kezdődött. Itt nem is 1945 a határvonal, hanem 1946. Az ekkor már 600-700 éve német nyelvű és többségű város, amely egyben a zárt német nyelvterület keleti végét képezte, ekkor lényegében magyarrá lett. Állítólag már egy-két évvel később hallani lehetett olyan hangokat, hogy bezzeg amíg a német szőlőművesek itt voltak, menyivel más volt itt minden. 1946-ban Sopron több ezer lakosának: öregeknek, nőknek, gyerekeknek, férfiaknak, egyszóval teljes családoknak kellett néhány óra alatt összecsomagolniuk és elhagyniuk azt a várost, ahol őseik már több száz éve laktak. Sok esetben családokat szakítottak szét, a találkozás a később a vasfüggöny mögé zárt városban sokáig szinte lehetetlen volt.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században

---

133 Városi és megyei közélet a 16-17. században

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / Szende Katalin: Habsburg Mária és a nyugat-magyarországi városok⁶²

Szende Katalin: Habsburg Mária és a nyugat-magyarországi városok⁶²⁽⁶²⁾

A 15. század folyamán megszilárdult és szabályozottabbá vált a magyar uralkodók és a városok kapcsolata, ahogyan ezt az eddigi kutatás elsősorban Zsigmond és Mátyás királyok időszakával kapcsolatban kimutatta. A királyok hűséget, adót, katonai támogatást, információszerzést és rezidenciájuk háttérének biztosítását várták el a városoktól, ugyanakkor azok cserében gazdasági kiváltságokra és bíraskodási autonómiára tartottak igényt. Pénzügyi tekintetben úgy is fogalmazhatunk, hogy mind az uralkodók, mind a városok úgy igyekeztek elérni céljaikat, hogy közben ne saját, hanem a másik fél erőforrásait használják fel.

Mindebben a királynéknak igen csekély szerepük volt, leszámítva a közvetlenül uralmuk alá tartozó településekről származó jövedelmek kezelését. Ráadásul Habsburg Mária Magyarországra jövetele előtt egy emberöltőn keresztül – leszámítva II. Ulászló felesége, Candale-i Anna ittlétének szűk négy esztendejét – nem is élt királyné a magyar udvarban. Így mindaz, ami Mária és a magyar városok kapcsolatában 1521 és 1531 között lejátszódott, nem intézményesült gyakorlatra támaszkodott, hanem az ifjú királyné személyes politikai szerepvállalását tükrözte. Ennek a kapcsolatnak előadásomban csak egy részét, a nyugat-magyarországi városokhoz fűződő viszonyt szeretném megvizsgálni. A Felső-magyarországi városszövetség viszonyát az egymással versengő uralkodókhöz Németh István vizsgálta; míg a talán legizgalmasabb területet, a királynéi várospolitikát megnyilvánulását a tulajdonában lévő bányavárosokkal kapcsolatban Kenyeres István és Gyöngyössy Márton kutatásai helyezik új megvilágításba.⁶³⁽⁶³⁾ Mária és a városok kapcsolatáról csak ezek együttes ismeretében, valamint a bányavárosokra vonatkozó anyag további kutatása után alkothatunk teljes képet.

A nyugat-magyarországi városokhoz való viszony vizsgálatának azonban önállóan is van létjogosultsága: Mária életútjának kritikus szakaszai kötődnek a nyugat-magyarországi városokhoz, mindenekelőtt Pozsonyhoz. Itt lépett először magyar földre 1521 júniusában, és ide menekült a mohácsi csatavesztés hírére bő öt esztendővel később. Budát leszámítva talán itt töltötte a leghosszabb időt magyarországi tartózkodása során. Az alábbiakban is ezekhez a főbb dátumokhoz igazodva fogom a

királyné nyugati határvidéket érintő várospolitikáját áttekinteni: elsőként a Mohács előtti éveket, utána a kettős királyválasztás és Mária kormányzóságának időszakát, végül utolsó magyarországi éveit.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / Szende Katalin: Habsburg Mária és a nyugat-magyarországi városok⁶² / 134I. Mohács előtt (1521. június – 1526. augusztus)

134I. Mohács előtt (1521. június – 1526. augusztus)

Mária pozsonyi érkezése⁶⁴⁽⁶⁴⁾ volt tehát a királyné első találkozása az itt tárgyalt térséggel – ez azonban, mivel akkor csak átutazott a határvároson, valószínűleg nem ragadta meg különösebben figyelmét. Fontosabb a nyugati határvidékhez fűződő kapcsolata szempontjából, hogy magyarországi tartózkodása második évétől birtokosként is jelen volt a térségben. II. Lajos ugyanis neki adományozta az óvári uradalmat, amely Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf magtalan halála után 1517-ben a koronára szállt. Az adomány nem tartozott az eredetileg a házassági szerződésben felsorolt királynéi javakhoz, hanem később, valószínűleg 1522 folyamán jutott a királyné birtokába.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ Az uradalomhoz nemcsak Óvár vára, hanem a Moson megyei Óvár, Nezsider, Moson, Rajka és Zurány, valamint a Sopron megyei Ruszt mezővárosa is hozzá tartozott.⁶⁶⁽⁶⁶⁾

A királyné birtoklása kezdetétől kitüntetett figyelemmel kezelte ezt az uradalmat, vezetésével kipróbált híveit bízta meg.⁶⁷⁽⁶⁷⁾ Érdeklődése nagyrészt annak köszönhető, hogy az óvári uradalom kitűnő termőterületei révén a gyakran nélkülözni kényszerülő királyi udvar egyik biztos élelemforrását jelentette. Ez tükröződik egyebek mellett az Amadé István várnagynak 1524 novemberében küldött királynéi utasításban is, amelyben Mária arra kérte „kedvelt hívét”, hogy két részletben 500 *mut* (a bécsi mértékkel számolva mintegy 507 tonna!) zabot küldjön Budára a Dunán, valamint annyi búzát, káposztát, zsírt és bort, amennyit csak tud.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ Az uradalomhoz tartozó Féltorony (Halbturn) adott helyet ezenfelül a híres királynéi ménesnek is. Mária azonban nemcsak kihasználni akarta birtokát, hanem lehetőség szerint fejleszteni is. Ezt a törekvését mutatja egyik legérdekesebb Mohács előtti várospolitikai intézkedése, amellyel a Fertő-part napsütötte dűlőin évszázadok óta messze földön híres bort termelő Rusztot tüntette ki. 1524 júliusában „különös királynéi kegyből” kelt kiváltságlevelében arra hatalmazta fel ugyanis a mezőváros lakóit, hogy a saját termésű boraikat tartalmazó hordókat – a település nevére utalva – beléjük égetett nagy 'R' betűvel jelöljék meg.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ A modern 'védjegy' fogalmának megfelelő jelzés alkalmazása nem volt szokatlan a középkorban sem, például posztóbálákon, kovács- és ötvöstárgyakon. A bor esetében azonban ritkaságnak számított, és nyilván a környező, gyakran gyengébb adottságú területek termésének konkurenciáját volt hivatva kiküszöbölni.⁷⁰⁽⁷⁰⁾ Jelenlegi tudomásunk szerint Mária az uradalom más mezővárosai javára nem állított ki vagy erősített meg kiváltságlevelet.⁷¹⁽⁷¹⁾

135 Arról, hogy a királyné milyen gyakran kereste fel óvári uradalmát és annak városait, nincsenek pontos adataink – hosszabb időt majd csak Mohács után töltött itt, egészen más politikai helyzetben. Azt viszont több forrásból is tudjuk, hogy az 1523 őszi rendezett diplomáciai tárgyalások alkalmából több hónapot töltött a nyugat-magyarországi térségben. Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár naplója szerint a találkozót eredetileg Pozsonyba tervezték, Ferdinánd osztrák főherceg azonban jobbnak látta Bécsújhelyre tenni az érdemi tárgyalások színhelyét.⁷²⁽⁷²⁾ Mielőtt a küldöttek ide vonultak volna, október 12. és 15. között előkonferenciát rendeztek a kiszemelt helyszínhez legközelebbi jelentős magyar városban, Sopronban.⁷³⁽⁷³⁾ Ezen férje oldalán Mária királyné is részt vett, mint ahogyan Ferdinánd is nejével, Jagelló Annával érkezett. Ezt tanúsítja Ferdinánd főherceg,⁷⁴⁽⁷⁴⁾ illetve Ferdinánd főkincstartójának, Salamancának a levele mellett⁷⁵⁽⁷⁵⁾ a Sopron városi számadáskönyv azon tétele is,

amikor a királynéi ajtónállónak is elszámoltak fizetséget – igaz, csak negyedannyit, mit a királyné. ⁷⁶⁽⁷⁶⁾

A tárgyalások résztvevői azután egy bő hetet töltöttek Bécsújhelyen, mielőtt október 26-án Pozsonyban ismét összeültek. A megbeszélések december közepéig tartottak, a királyi pár azonban a karácsonyt és az újévet is Pozsonyban ünnepelte. Ezt támasztja alá az is, hogy Mária ebben az időszakban több levelet is küldött rokonának, Brandenburi Albert hercegnek, közülük az utolsó 1524. január 9-i keltezéssel maradt fenn. ⁷⁷⁽⁷⁷⁾ A levelekből az is kiviláglik, hogy a királyné igencsak éber szemű megfigyelőként vett részt a tárgyalásokon, ahol egyébként a körmöci kamarai pénzverés kérdésével kapcsolatban közvetlen politikai szerepet is játszott. ⁷⁸⁽⁷⁸⁾ Témánk szempontjából fontosabb azonban, hogy személyes jelenléte során kapcsolatot teremtett a két fontos határváros vezetőivel, legbefolyásosabb embereivel, akik némelyike évtizedekig meghatározta a város politikai arculatát. ⁷⁹⁽⁷⁹⁾ Tudta, hogy kinek ír, amikor 1525 áprilisában, férje korábbi parancsleveleit megerősítve közbenjárt az ügyben, hogy Paul Moritz soproni kalmár Fő téri házát csakis Boltos Mátyás királyi alharmincadosnak adják el. ⁸⁰⁽⁸⁰⁾ Míg azonban Lajos király keményen megtiltotta, hogy bárki parancsa ellenében cselekedjen, Mária asszonyként **136** azt helyezte kilátásba, hogy a kérése szerint cselekedőket „minden kegyességiünkkel és jóindulatunkkal kárpótolni fogjuk”. Hasonló szellemben járt el, és a városok ügyében a királynál való közbenjárását is megígérte, amikor 1526 januárjában illetve márciusában egy pozsonyi illetve soproni javadalmas hely betöltésénél saját jelöltjét ajánlotta a kegyúr szerepét betöltő városi tanács jóindulatába. ⁸¹⁽⁸¹⁾ Helyismeretének még nagyobb hasznát vette – amint majd látni fogjuk –, amikor Mohács után önálló diplomáciai lépéseket kellett tennie a két város irányában.

Volt azonban egy olyan, a nyugat-magyarországi térséget érintő ügy is ebben az időszakban, amelynek intézésében Mária személyesen részt vállalt, és amelynek hullámai messzire gyűrűztek, amint ez a viszonylag nagy számú fennmaradt forrásból megállapítható. Sopron borkiviteli szabadalmáról van szó. Amint a város panaszlevelei több ízben kifejtik, ⁸²⁽⁸²⁾ Sopron „régől fogva” (*ab antiquis*) rendelkezett azzal a kiváltsággal, hogy polgárai 200 dreiling (kb. 3500 hl, ⁸³⁽⁸³⁾ más források szerint 200 hordó) saját termésű bort szállíthattak Ausztria területén át Morvaország irányába. A nyugat-magyarországi borkereskedelmet az egész középkor folyamán meghatározta, hogy potenciális piacai (Cseh- és Morvaország, Szilézia, Lengyelország) a termőterületektől északra helyezkedtek el. Ezért minél délebbre feküdt egy település, annál inkább rászorult északabbi szomszédai, és legfőképpen az osztrák uralkodók jóindulatára, hogy sikerrel szembe tudjanak nézni az osztrák védővámokkal és tilalmakkal. ⁸⁴⁽⁸⁴⁾ III. Frigyes és Miksa császár megerősítette az említett szabadalom-levelet, Ferdinánd főherceg azonban 1521 júliusában a szállítható mennyiséget negyedére, azaz 50 dreilingre csökkentette, 1522-ben pedig még ezt is megszüntette. ⁸⁵⁽⁸⁵⁾ Mivel a borszállítás Sopronnak létérdeke volt, érthető, hogy minden követ igyekeztek megmozgatni előjogaik visszaszerzésére. 1522-ben, vagy legkésőbb 1523 tavaszán legalább két alkalommal intéztek leveleket mind II. Lajoshoz, mind Máriához, amelyek részben vagy egészben ezzel a kérdéssel foglalkoznak. ⁸⁶⁽⁸⁶⁾ A királyt általánosságban, mint a város urát kérték segítségnyújtásra, Máriát viszont kifejezetten azért keresték meg, hogy fivére, Ferdinánd felé közvetítsen.

A királyi pár felkarolta Sopron követeinek kérését a borkivitelről. Lajos egy sajnos dátum nélküli másolatban fennmaradt levelet intézett sógorához, amelyben lényegében megismétli a soproniak beadványában felhozott érveket, különösen a várost **137**a borkereskedelem ellehetetlenítése miatt ért károkat. ⁸⁷⁽⁸⁷⁾ Ugyanezt tartalmazza 1523. május 27-én kelt levele is. ⁸⁸⁽⁸⁸⁾ Mária bátyjához egy héttel korábban írott levele ennél sokoldalúbb érvrendszerrel vonultat fel. Bár nála is szerepelnek olyan elemek, főleg az előtörténet és az azt követő tényállás ismertetésénél, amelyek szinte szó szerint követik a hozzá intézett iratok megfogalmazását, levele második felében továbblép ezen. Utal arra, hogy Sopron mindig

is hűséges volt az „osztrák uralkodóházhoz” („dem hauß Österreich”), majd megemlíti, hogy Ferdinánd alattvalóinak is nem csekély számú szőlőbirtoka fekszik a kérdéses területen, akikhez képest az ő (Mária) magyar alattvalói sokkal rosszabb feltételek mellett kereskedhetnek. Végül kiemeli, hogy a kiváltságok helyreállítása után újból fellendülhetne a kereskedelem, amely mindkét ország javát szolgálná.⁸⁹⁽⁸⁹⁾ Ezt a levelet azért tartottam fontosnak részletesebben bemutatni, mert ebben Mária önállóan gondolkodó, a helyzetet – feltehetően a városi követek meghallgatása után – több oldalról is megvilágító érett politikusként lép elé. A férje alattvalói és bátyja között felmerült ellentétben oly módon próbált közvetíteni, hogy a családi érdekeket nem feledve mégis saját országa ügyét helyezze előtérbe. Ezt a szándékát igyekezett a városok vezetése is a saját javára fordítani. A borszállítás ügyében egyébként még évekig folyt Sopron vitája Ferdinánddal,⁹⁰⁽⁹⁰⁾ aki többszöri elutasítás után végül is csak magyar királlyá választása után, 1527. január 4-én egyezett bele az eredeti mennyiség engedélyezésébe.⁹¹⁽⁹¹⁾ Nem tartom kizártnak, hogy mint annyi más magyarországi kérdésben, itt is Máriától kapott tanácsot.⁹²⁽⁹²⁾

A borszállítás ügyének felkarolása mellett a Mohács előtti időszak bemutatásánál röviden ki kell emelni azt is a soproniak kérései közül, amit Mária 1522-23-ban nem támogatott: a zsidók kiűzését. Habár a város ismételt, bár nem feltétlenül megalapozott panaszokkal ostromolta a királyi párt a zsidók soproni jelenlétével és tevékenységével kapcsolatban,⁹³⁽⁹³⁾ Lajos mindannyiszor elutasította a kiűzésre vonatkozó kérelmeket,⁹⁴⁽⁹⁴⁾ Mária pedig a fennmaradt forrásokból ítéltetően nem méltatta figyelemre azokat. Mohács után már nem volt lehetősége ennek a politikának a folytatására.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / Szende Katalin: Habsburg Mária és a nyugat-magyarországi városok⁶² / II A mohácsi csatavesztéstől Mária kormányzóságának végéig (1526. szeptember – 1527. augusztus)

II A mohácsi csatavesztéstől Mária kormányzóságának végéig (1526. szeptember – 1527. augusztus)

A városok és Mária közötti kapcsolattartás legintenzívebb időszakát a mohácsi csatavesztés utáni esztendő jelentette, amikor az özvegy királyné néhány rövid diplomáciai találkozót leszámítva 1527 júliusának végéig Pozsonyban tartózkodott. A városi számadáskönyvek különösen a Mária Budáról történt menekülése utáni hónapokról tartalmaznak **138**számos adatot.⁹⁵⁽⁹⁵⁾ Ezek szerint Pozsony szeptember 1-jén (vagy 2-án) kiküldött a város felé tartó királyné elé egy kamaraszolgát (Kammerknecht), hogy őt üdvözölje és a város hűségéről biztosítsa.⁹⁶⁽⁹⁶⁾ Az özvegy feltehetően szeptember 3-án érkezett meg a Dunaparti határvárosba. Az első tétel, amely arról tanúskodik, hogy a város éllelmiszert adományozott Mária és maradék udvartartása számára, szeptember 4-én kelt, és különböző halfajták, 200 zsemle és 1 dreiling bor juttatását örökíti meg, városi szinten jelentős összeg: 7 font 3 solidus 6 dénár értékben.⁹⁷⁽⁹⁷⁾ Ettől kezdve 1527 tavaszáig havonta egy vagy két alkalommal kapott az özvegy királyné konyhája halat a pozsonyiak jóvoltából.⁹⁸⁽⁹⁸⁾ Rajta kívül Pozsony szintén hallal, továbbá esetenként zsemlével és borral ajándékozta meg a királynéhez csatlakozó egyházi és világi főméltóságokat. A megvendégelték névsorából szinte egy teljes Habsburg-párti „válságkormány” összeállítható. (Ld. a mellékletben közölt táblázatot.)⁹⁹⁽⁹⁹⁾ Báróknál illetve főpapoknál alacsonyabb rangúakat viszont csak kivételesen vendégelt meg: 1526 végéig három alkalommal Sopron, egyszer pedig Fehérvár küldötteit érte ez a megtiszteltetés.¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾ Figyelemre méltó, hogy az adomány mindig egyes, tételesen is felsorolt halfajtákból (főleg pontyból, csukából és márnából) állt, míg például saját követeinek vagy munkásainak élelmezésénél a kamarás szinte kizárólag sertés-, marha- és baromfihúsról számolt el. Ez a különbség az udvarnak és főuraknak tett adományok gyakorlati haszna

mellett azok reprezentatív jellegét is kiemeli.

Pozsonyt egyébként még a hadba vonuló Lajos király ajánlotta Oláh Miklóssal küldött üzenetében Máriának mint menedékhelyet arra az esetre, ha elveszítenék a csatát.¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾ Mária néhány napig még titkon reménykedhetett, hogy férje is ide próbál menekülni. A város mindenestre szinte magától értetődően fogadta az udvar megjelenését: évszázadok óta berendezkedett arra, hogy uralkodói mellékrezidenciaként szolgáljon. Csúcstalálkozóknak, diplomáciai tárgyalásoknak is gyakori és minden fél által elfogadott színhelye volt, amint azt az 1523. év utolsó hónapjainál láttuk. Az egymást váltó városatyák tisztában voltak a vendégek élmezésének kötelezettségével – a 15. század elejétől maradtak fenn ilyen tartalmú számadások¹⁰²⁽¹⁰²⁾ – és azzal is, hogy ez a befektetés többnyire megtérült a magas rangú vendégek jelenléte révén felpezsdülő városi gazdaság számára.

A város topográfiája is a vár és a polgári település összetartozására épült. Mária azonban nem a várban szállt meg, mert azt, mint ismeretes, Bornemissza János várnagy a törvényes királyválasztás megtörténteig nem volt hajlandó senkinek átadni. Ehelyett a város a Fő tér egyik házában biztosított számára lakóhelyet. Az épület bizonyára ¹³⁹hagyott kívánni valókat maga után, különösen a budai palotához szokott királyné számára. A városnak az imént idézett számadáskönyvek tanúsága szerint elsősorban a konyhát kellett több alkalommal is kijavíttatnia.¹⁰³⁽¹⁰³⁾ Valószínűleg nem állt távol a valóságtól Ferdinánd főhercegnek bátyjához, V. Károlyhoz 1526. szeptember 22-én írott levele, amely szerint a királyné Pozsonyban tartózkodik, „igen elhagyatottan és kényelmetlenül/vigasztalanul” (*bien desolée et desconfortée*).¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾

Az özvegy királynénak azonban nem sok ideje maradt, hogy saját és környezete nyomorúságán keseregjen: a magyar királyságot kellett családjá számára megtartania. Ebben pedig a főurak megnyerésén kívül az ideiglenes székhelyül szolgáló város és közvetlen környezete hűségének biztosítása volt a legfontosabb.¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾ Ferdinánd több levelében is felajánlotta neki, ha Pozsonyban nem érzi magát biztonságban, válasszon más lakóhelyet bárhol az örökös tartományokban.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾ Mária azonban tisztában volt vele, ha elhagyja az országot, nemcsak személyes hitelét veszíti el, hanem a magyarországi politikával való gyakorlati kapcsolatát és mozgásterét is – így a nehézségek ellenére Pozsonyban maradt, sőt ebbe a városba mint legbiztosabb támaszpontjára hívta össze végül azt az országgyűlést is, amely 1526. december 17-án Ferdinándot királlyá választotta.¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾

Itt rövidesen szembe kellett néznie a nagypolitika kihívásai mellett a városok követeléseivel is, köztük egy olyanal, amelyről három évvel korábban nem óhajtott tudomást venni: a zsidók kiűzésével. Ezt a kérdést, elsősorban Sopron vonatkozásában, ahonnan igen gazdag dokumentum-anyag maradt fenn, felekezeti- és helytörténeti nézőpontból a kutatás kitüntetett figyelme övezte.¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾ Ez egyúttal felment minket az események időrendjének részletes ismertetése alól is. Ahhoz azonban, hogy túllépjünk ezeken a szempontokon, Mária közismert döntését, a kiűzésbe való beleegyezést, amelyre Sopron esetében 1526. szeptember 10-én,¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾ míg Pozsonyban csaknem egy hónappal később, október 9-én¹¹⁰⁽¹¹⁰⁾ került sor, tágabb összefüggésekbe kell helyezni. Ilyenként kínálkozik az összehasonlítás egy térben és időben is viszonylag közeli eseménysorozattal: a zsidók 1496-97-es stájerországi és karintiai kiűzésével.¹¹¹⁽¹¹¹⁾ Milyen hasonlóságok ¹⁴⁰és különbségek figyelhetők meg a helyi lakosságnak a zsidókhöz kapcsolódó követeléseiben, és a két érintett uralkodó: Mária, illetve nagyapja, I. Miksa császár ezekre tett válaszlépéseiben? A kérdésfelvetést indokolja egyebek mellett, hogy Mária a családi hagyományból hallhatott is ezekről az intézkedésekről, sőt a stájer események utójátékának számító, 1515-ben végrehajtott krajnai kiűzés idején már maga is a középeurópai térségben tartózkodott. Az érintett magyar városok, elsősorban Sopron számára szintén ismerős lehetett a stájer példa, mert ugyanakkor került sor az akkor közigazgatásilag ehhez a tartományhoz sorolt közeli Bécsújhely és Neunkirchen zsidó lakosságának eltávolítására is, sőt az előbbi helyről elüldözöttek egy része

ideiglenesen éppen Sopronban telepedett meg.¹¹²⁽¹¹²⁾

Feltétlenül hasonlóságként említendő a kiűzés előtt mindkét helyen eluralkodó általános zsidóellenes hangulat. A 15. század folyamán ez a Németrómai Birodalom egészére jellemző volt, és csak a 16. század második-harmadik évtizedére hagyott némileg alább.¹¹³⁽¹¹³⁾ Magyarország nyugati határszélén viszont éppen ekkor, az 1510-es és '20-as években növekedett meg a zsidókkal kapcsolatos panaszok száma.¹¹⁴⁽¹¹⁴⁾ Közös vonás az is, hogy ezek a panaszok – a korábbi és későbbi rituális természetű vádakkal (ostyagyalázás, gyermekgyilkosság és hasonló) szemben – alapvetően gazdasági jellegűek voltak. Főleg a zsidók által szedett magas kamatokat, kereskedelmi konkurenciájukat és a városi terhek alóli kibújásukat hányták a szemükre.¹¹⁵⁽¹¹⁵⁾ (Ez utóbbi vád hangoztatói elfeledkeztek arról, hogy a zsidók mint kamaraszolgák eleve nem az adott városoknak, hanem közvetlenül az uralkodónak tartoztak adófizetéssel.)¹¹⁶⁽¹¹⁶⁾

A zsidó lakosság eltávolításának kérdése mindkét alkalommal pénzügyi és politikai szempontból kényes helyzetben, uralkodó-váltáshoz kapcsolódva merült fel. A III. Frigyes halála után frissen trónra lépett Miksa számára a válságot a stájer határok mentén egyre gyakrabban ismétlődő török támadások és a Mátyás halála után folytatott harcok évek óta kifizetetlen zsoldosainak követelései jelentették. Ezek rendezésére, és a katonaság további fenntartására szüksége volt a stájer és karintiai rendek rendkívüli pénzügyi támogatására, amit a legkisebb áldozat árán úgy tudott megszerezni, hogy beleegyezett a rendek régóta hangoztatott igényébe, a zsidók kiűzésébe. Még inkább válságos volt, mint tudjuk, Mária helyzete, akinek férje és országa fővárosa elvesztése után kellett a nyugati határszélén biztos hátszínét kialakítania, elsősorban a szabad királyi városok hűségének biztosítása révén.

Szintén hasonló momentum volt, hogy amikor az uralkodók a körülmények hatására rákényszerültek a beleegyezésre, elsősorban gazdasági ügynek tekintették a zsidók **141**kiűzését. Hozzájárulásuk legfőbb feltételeként azt követelték meg, hogy a kiűzést kezdeményező rendek, illetve városok gondoskodjanak a zsidók eltávoztatása révén kieső bevételek, elsősorban az éves zsidóadó pótlásáról. Stájerország esetében ez több évig tartó alkudozás után a teljes lakosság megadóztatását jelentette, az egyházi vagyont is beleértve. Miksa három részletben összesen 38.000 rajnai forintot követelt a rendektől. Magyarországon az érintett városoknak kellett az elmaradt zsidóadót megfizetniük,¹¹⁷⁽¹¹⁷⁾ amelynek teljesítésére az uralkodónak még évek múltán is szigorú parancslevelekben kellett a városok vezetését figyelmeztetnie. Talán a pénzügyi kompenzálás igényét illetően hatott a leginkább a stájer példa, bár a magyar városokban jóval kisebb, évi néhány száz aranyforintos összegről volt szó.

A két szóban forgó uralkodó a gazdasági méltányosság szempontját a zsidókkal kapcsolatban is igyekezett érvényesíteni. Az osztrák tartományokban Miksa rendelete intézkedett részletekbe menően a zsidók kártalanításáról, a nekik szóló tartozások és bizonyos esetben a kamatok megfizetéséről. A városok előzetes várakozásával szemben a zsidó házak eladásából befolyó összegeket is hiánytalanul meg kellett kapniuk a korábbi tulajdonosoknak. Mária intézkedései – bár Sopron és Pozsony is a házak lefoglalásával és a zsidók könyvek visszatartásával kész helyzet elé igyekezett a királynét állítani és további intézkedéseitől legszívesebben eltekintettek volna – szintén ugyanezeket az elveket követték. Habár a válsághelyzet miatt bizonyos rendelkezései a zsidók visszatérésének esetleges engedélyezését vagy a kamatok visszafizetését illetően következtelenek voltak, a vagyoni kárpótlás alapelveihez mindvégig ragaszkodott.

A hasonlóságok mellett legalább ilyen tanulságosak a különbségek is. Az fő eltérés az volt, hogy az osztrák tartományokban a kiűzés nem egyes városok ügye volt, hanem a rendek egységes követelése, és mint ilyent, a rendszeresen üléselőrendi gyűlésen tárgyalták meg. Így több évig (1494-től 96-ig) eltarthatott a feltételek megtárgyalása, a rendelet előkészítése és végleges formába öntése, amelynek eredményeképp először előszerződés készült, majd egy ünnepélyes uralkodói oklevél kibocsátására

került sor. Magyarországon mindez egészen másképp történt. A városok követői külön-külön járultak a királyné elé, és panaszait is egyénileg adták elő. Még a közeli és más ügyekben szoros kapcsolatot tartó Sopron és Pozsony sem lépett fel közösen, csak utólag hivatkoztak kölcsönösen a másik városban történt eseményekre. A térség harmadik szabad királyi városában, Nagyszombatban pedig ekkor még a lakosság panaszai ellenére¹¹⁸⁽¹¹⁸⁾ helyben maradtak a zsidók. Kiűzésükre csak 13 évvel később, 1539-ben került sor, igaz, hogy akkor jóval keményebb, egy bizonyíthatatlan rituális gyilkosságot is magukban foglaló vádak után.¹¹⁹⁽¹¹⁹⁾

Szintén nem volt idő és alkalom a soproni és pozsonyi kiűzés feltételeinek előzetes megtárgyalására és tervszerű végrehajtására. A királyné ezügyben kiadott iratait mindennek nevezhetjük, csak ünnepélyes rendeleteknek nem. Mindezen okokból 142a magyarországi események egyfajta „szürke zónában” játszódtak,¹²⁰⁽¹²⁰⁾ amely még a szenvedő fél: a zsidóság számára is némi reményt adott, hogy előbb-utóbb visszatérhetnek korábbi otthonaikba. A városok számára pedig az a körülmény, hogy Mária *ad hoc* döntésére voltak utalva, sokkal erősebb kötöttséget, sőt elkötelezettséget jelentett a királyné és a környezetében levő befolyásos tanácsadók személye felé,¹²¹⁽¹²¹⁾ mint azt a városok vezetésének hangadó elemei az első kérelmek benyújtásakor feltételezték volna. Ez a függőség nagyban hozzájárult a szóban forgó városok Habsburg-párti elkötelezettségéhez, Máriával pedig azután is szükségessé tette a kapcsolatok fenntartását, hogy ő lemondott a helytartói megbízatásról.

Szapolyai János térdnyerése és 1526 novemberi megkoronázása után Máriának a határszél katonai biztosításában is részt kellett vállalnia. Először is meg kellett győznie Ferdinándot, hogy zsoldoscsapatok toborzására és Magyarországra küldésére van szükség, utána pedig a katonaság jelenlétét kellett a városokkal elfogadtatnia. A helyzet veszélyességét idejekorán átlátta: már 1526. szeptember 7-én az öt Pozsonyban felkereső soproni követeknek átadott levelében megírta, hogy hamarosan gyalogosokat fog küldeni a városba, és jelezte, hogy Ferdinándtól ágyúkat és puskaport is kért Sopron számára.¹²²⁽¹²²⁾ A 300, majd további 500 gyalogos kiküldésére végül is Sopronban és Pozsonyban is november első felében, a Szapolyai által Fehérvárra összehívott országgyűléssel egyidőben került sor, amikor a Mária által természetesen csak „János vajdá”-nak titulált király küldöttet is menesztett a nyugati határszél városaiiba.¹²³⁽¹²³⁾ Itt kell megjegyezni, hogy Szapolyai a régió harmadik szabad királyi városa, Nagyszombat megszerzésére sokkal intenzívebb diplomáciai és katonai tevékenységet fejtett ki, míg ez a település úgy tűnik, hogy kívül esett Mária fő érdeklődési területén.¹²⁴⁽¹²⁴⁾

Szeptemberi és novemberi leveleiben és minden más katonai intézkedésben Mária természetesen a városok védelmének szempontját hangsúlyozta. Igyekezett úgy beállítani a helyzetet, mintha mindenekelőtt az érintett városok kérésének és jogos igényének tenne eleget azzal, hogy katonaságot helyez el a központjukban – holott például Sopron igencsak vonakodott azokat falain belülre ereszteni.¹²⁵⁽¹²⁵⁾ Az idegen fegyveresek jelenlétéből a városnak később is kára származott, mivel a soproni 143kereskedőket a környező vámhelyeken nem tekintették többet Magyarországhoz tartozóknak, sőt kétszeres vámot szedtek tőlük.¹²⁶⁽¹²⁶⁾

Mária a katonai jelenlét elfogadását is próbálta segíteni egyéb kedvezmények – például a zsidó házak áron aluli megvásárlásának lehetővé tétele – által is. Nem lehet véletlen, hogy például a Sopronból elűzött zsidók házainak becsértékét, amely lényegesen alatta maradt a forgalmi értéküknek, két nappal a katonaság küldéséről szóló levél kihirdetése után állapították meg.¹²⁷⁽¹²⁷⁾ A katonai jelenlét és a zsidókérdés összekapcsolását világosan mutatja, hogy Mária 1527 februárjában, már kinevezett helytartóként Ernst Fürst kismartoni és Matheus Teufel fraknoi kapitányok mellett Caspar Ritschanert, a Sopronban állomásozó gyalogság parancsnokát nevezte ki a Sopron és az elűzött zsidók közötti per ítélőbíráinak.¹²⁸⁽¹²⁸⁾

Ily módon Mária katonai szempontból is kulcsszerepet játszott abban, hogy a határszél fő erősségeinek számító Sopron és Pozsony mindvégig I. Ferdinánd hűségén maradt. Ezt fejezi ki szimbolikusan is az a levél, amelyben Ferdinánd arra utasította Pozsony vezetését, hogy még mielőtt ő személyesen seregei élén Magyarországra érkezik, Mária királyné és Báthory István nádor kezébe tegyék le hűségesküjüket.¹²⁹⁽¹²⁹⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / Szende Katalin: Habsburg Mária és a nyugat-magyarországi városok62 / III. Mária utolsó magyarországi évei (1527. augusztus – 1531. január)

III. Mária utolsó magyarországi évei (1527. augusztus – 1531. január)

1527 közepe után a kapcsolatok intenzitása csökkent, a királyné egyre kevesebb időt töltött a határszéli városokban. Ha Magyarországon tartózkodott, többnyire óvári uradalmának székhelyén, ritkábban Nezsiderben¹³⁰⁽¹³⁰⁾ szállt meg. Pozsonyba csak vendégként érkezett néhány alkalommal, mint például 1527 októberében Anna királyné társaságában, amikor Ferdinánd koronázására utaztak.¹³¹⁽¹³¹⁾ Sopronban megbízottai, köztük titkára, Oláh Miklós és Wilhelm Reichenpach képviselték, akiket a pozsonyiak küldöttei is többször felkerestek,¹³²⁽¹³²⁾ mint ahogy Óvárra is többször ment a pozsonyi bíróból, egy tanácsosból és a jegyzőből álló városi küldöttség. Esetenként pozsonyi futárok továbbították ugyanoda Brandenburgi Kázmér örgróf leveleit is.¹³³⁽¹³³⁾

Ebből az időszakból adataink egy része a királynénak zálogba adott harmincadhivatalok irányítására vonatkozik. Mária zálogjoga végső soron az összes nyugat-magyarországi harmincad-helyet érintette, így a sopronit is, amely a pozsonyi főharmincad-helynek ¹⁴⁴volt alárendelve.¹³⁴⁽¹³⁴⁾ Mária levelei tanúsítják, hogy a királyné kitüntetett figyelmet szentelt a jövedelmek beszédési módjának és a beszédet irányító hivatalnokainak, sőt azok özvegyeinek is.¹³⁵⁽¹³⁵⁾ Ezek közül talán a legjelentősebb személy a Pozsonyban lakó Martin Klee soproni és nezsideri harmincados volt, aki II. Lajos hírhedt pénzügyi tanácsadójának, Szerencsés Imrének az özvegyét, Held Annát vette feleségül.¹³⁶⁽¹³⁶⁾ A királyné ingatlanokat is adományozott a Fertő-parti mezővárosokban korábbi hivatalnokainak és bizalmasainak, pl. Jakob von Stampnak Nyulason két udvarházat adott, Wolfgang Hiller pozsonyi harmincados pedig Nezsideren kapott egy birtokot.¹³⁷⁽¹³⁷⁾

A másik fő közös témát a zsidók kiűzéséhez kapcsolódó további tárgyalások és vizsgálatok jelentették. Mint fentebb láttuk, a városok jogilag nem kellőképpen tisztázott körülmények között szereztek meg Mária hozzájárulását, ezért a kérdés végleges lezárulásáig ők tekintették viszonyítási pontnak. Így fordulhatott elő, hogy nemcsak Óvárrott és Linzben keresték meg alkalmanként, hogy járjon közbe Ferdinándnál a kiűzés további szavatolása ügyében,¹³⁸⁽¹³⁸⁾ hanem Pozsony 1533-ban még Brüsszelbe is elküldte követeit, hogy ajánlólevelet kérjenek a királyhoz a kiűzés megerősítésére.¹³⁹⁽¹³⁹⁾ Mária ugyan a tudomása szerint a városnál levő iratok és Thurzó Elek kancellár személyes ismereteinek fényében fölöslegesnek tartotta újabb okirat kiállítását, de azért mégis fogalmazott egy rövid ajánlást. Hogy a királyné tekintélyét távolról is milyen hathatósan tartották, megmutatkozik abban, hogy az ajánlást kérő levél és az ajánlás másolata Nagyszombat város levéltárában is fennmaradt.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy Mária számára a városokkal kapcsolatos intézkedéseit szorongatott helyzetben, több oldali nyomás hatása alatt kellett megtennie. Az egyik nyomást gyakorló fél éppen a városok vezetése volt. Mindezek ellenére Mária önállóan gondolkodó politikusként járt el. Helytartóságának időszakában a gyors döntésektől sem riadt vissza, utána viszont inkább hívei és saját maga anyagi biztonságát tartotta szem előtt. Bár a Mohács utáni évek szerepvállalása kifejezetten terhes volt a királyné számára, a városokkal kapcsolatban ekkor megszerzett tapasztalatainak jó

hasznát vehette később, a jóval urbanizáltabb Németalföld irányításával eltöltött évtizedek során. Ottani várospolitikájának elemzése és a magyarországi előzményekkel való összehasonlítása tovább finomíthatja a királyné politikusi portréját és a városok, mint pragmatikus autonóm szervezetek érdekérvényesítő törekvéseiről alkotott képünket is.

145 dátum	datum feloldás	kedvezményezett	adomány	érték (tal./sol./den.)	lapszám
sambstag nach Egidy	1526.09.0	Brandenburgi György örgróf	hal, zsemle, bor	3 t. 2 s. 12 d.	p. 66
erichtag nach Egidy	1526.09.0	Mária királyné	hal, zsemle, bor	7 t. 3 s. 6 d.	p. 66
mitwoch darnach	1526.09.0	Thurzó Elek	hal	1 t. 5 s. 6 d.	p. 66
phintztag nach Egidy	1526.09.0	Niklas Graf von Salm; regens von Wien	hal, bor	2 t. 5 s. 12 d.	p. 67
freitag nach Egidy	1526.09.0	veszprémi püspök [Szalaházy Tamás]	hal, zsemle, bor	2 t. 7 s. 18 d.	p. 67
freitag nach Egidy	1526.09.0	soproniak	bor, halétel	6 s. 6 d.	p. 67
sambstag nach exalt. crucis	1526.09.1	Mária királyné	hal	3 t. 20 d.	p. 67
montag vor Michaelis	1526.09.2	Gross graf [Báthory István]	hal, zsemle	3 s.	p. 68
freitag vor Michaelis	1526.09.2	Mária királyné; Kancellár [Brodarics István]; Oláh Miklós titkár	hal	város által felvásárolt mennyiség	p. 68
mitwoch nach Francisci	1526.10.1	Pock királynéi udvar-mester	hal	1 t. 4 s.	p. 68
sambstag darnach	1526.10.1	soproniak	halétel, bor	1 t.	p. 68
freitag vor Simon und Jude	1526.10.2	Mária királyné	halétel	3t. 1 s. 12 d.	p. 69
sambstag vor Simon und Jude	1526.10.2	Batthyány Ferenc	halétel	1 t. 2 s. 15 d.	p. 69
sambstag nach omn. sanctorum	1526.11.0	graf Cristoff	hal	2 t. 7 s. 24 d.	p. 69

145 dátum	datum feloldás	kedvezményezett	adomány	érték (tal./sol./den.)	lapszám
sonntag darnach	1526.11.0	fehérváriak	hal, bor	1 t. 24 d.	p. 69
montag nach omn. sanctorum	1526.11.0	Mária királyné	hal	6 s. 12 d.	p. 69
freitag vor Katherine	1526.11.2	des konigs man	hal, bor	1 t.	p. 70
am tag Andree	1526.11.3	soproniak	hal, bor	1 t. 1 s. 20 d.	p. 70
abent concepc. Marie	1526.12.0	Mária királyné	hal	2 t. 6 s. 10 d.	p. 70
abent concepc. Marie	1526.12.0	Leonhart Hauser főkapitány	hal	1 t. 1 s. 10 d.	p. 70
mantag nach trium regum	1527.01.0	Mária királyné	hal, zsemle	4 t. 20 d.	p. 70
erichtag darnach	1527.01.0	Laibachi püspök [Christoph Rauber]	hal, zsemle	3 t. 3 s. 10 d.	p. 71
freitag nach Erhardi	1527.01.1	Gross grafín [Báthory Istvánné]	hal, zsemle	5 t. 1 s. 20 d.	p. 71
freitag nach Dorothee	1527.02.0	Mária királyné	hal	1 t. 7 s.	p. 71
montag darnach	1527.02.1	Daróczy Miklós	hal, bor	7 s. 10 d.	p. 71
erichtag nach Judica	1527.04.0	Pozsonyi prépost	hal, bor	2 t. 3 s. 16 d.	p. 71
erichtag nach Judica	1527.04.0	Mária királyné	hal	3 t. 3 s. 10 d.	p. 72
Antlas tag	1527.04.1	Gross graf [Báthory István]	hal	1 t. 4 s. 8 d.	p. 72
Antlas tag	1527.04.1	veszprémi püspök [Szalaházy Tamás]	hal	1 t. 4 s. 12 den	p. 72
Karfreitag	1527.04.1	laibachi püspök [Christoph Rauber]	hal	2 t. 4 s. 6 d.	p. 72

1. melléklet. Politikusok és városi küldöttségek megvendégelése Pozsony város költségén, 1526. szeptember – 1527. április. Forrás: Pozsony város számadáskönyvei, 1526/1527. Archiv Mesta Bratislavy, vol. 77. = MOL DF 277133

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században /

146 Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához)

146 Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához)

Habsburg Máriát, II. Lajos magyar király feleségét, majd özvegyét a történetírásunkban kialakult kép a Habsburg-ház érdekeit mindenkor feltétel nélkül szem előtt tartó képviselőjeként mutatja be.¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾ Ez a kép az utóbbi időben némileg árnyaltabbá vált, amit részben Máriának a korai reformációhoz történő vonzódásával,¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾ részben pedig magyarországi gazdasági érdekeinek tudatos, akár bátyja, I. Ferdinánd szándékaival is szembehelyezkedő képviselőjének feltárásával magyarázhatunk.¹⁴²⁽¹⁴²⁾ A témával foglalkozó kutatók többsége azonban többé-kevésbé egy véleményen van abban, miszerint Máriának elévülhetetlen érdemei voltak a Habsburg-ház Mohács utáni magyarországi trónra jutásában.¹⁴³⁽¹⁴³⁾ A királyné határozott és hathatós fellépése nélkül bátyjának, Ferdinándnak nem volt valós esélye magyarországi trónigénye érvényesítésére. Máriának kiemelkedő szerepe volt abban, hogy Ferdinándot 1526 végén a rendek egy kis, ám meghatározó része királlyá választotta.

Mindezek fényében nem volt meglepő Ferdinánd részéről Mária királyné helytartói kinevezése, annak ellenére sem, hogy az az ország törvényei és szokásai ellenében történt, hiszen a király távollétében a nádor volt hivatva ezt a fontos pozíciót betölteni, márpedig Báthory István személyében a nádori tisztség ekkor be volt töltve.¹⁴⁴⁽¹⁴⁴⁾ Ferdinánd már 1526 utolsó napjaiban felkérte Máriát a helytartóságra, aki némi hezitálás után azt el is fogadta. Az 1527. január 13-án Báthory István nádor vezetésével Bécsbe érkező magyar rendi küldöttséggel Ferdinánd megvitatta tervét, akik végül hozzájárulásukat adták, azzal a feltétellel, hogy Mária mellé nevezzen ki a Habsburg-uralkodó magyar tanácsosokat.¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾ Az özvegy királyné helytartói kinevezésére végül 1527. január 19-én került sor, a mellé kinevezett magyar tanácsosok pedig a Habsburg-párt legszűkebb elitjének tagjai: Báthory István nádor, Szalaházy Tamás veszprémi püspök, Brodarics István szerémi püspök, kancellár, Thurzó Elek tárnokmester és Vingárti Horvát Gáspár főétekgó voltak.¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾ Ferdinánd ugyanakkor Mária mellé már 1471526 október végén kinevezett Pozsonyba „osztrák” tanácsosokat is: Christoph Rauber laibachi püspök és a magyarországi viszonyokban járatos, jelentős karriert befutó (budai udvarbíró, majd kamarai elnök) Pemfflinger István személyében, akiket, hogy a magyar rendeket ne sértsék, hivatalosan biztosoknak (commissarius) neveztek.¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾ A tanácsosok Ferdinánd személyes képviselőjét látták el Pozsonyban, egyúttal közvetítettek a Habsburg-uralkodó 1527 tavaszi, csehországi távolléte idejére az osztrák tartományok tekintetében teljhatalommal felruházott, Bécsben székelő alsó-ausztriai kormányzótanács felé.

Mária a helytartóságot és tanácsosai a tisztségüket 1527. január 20-tól töltötték be, ugyanis Ferdinánd ettől a naptól rendelte el fizetségüket. Az ekkor kibocsátott fizetési listán¹⁴⁸⁽¹⁴⁸⁾ a fenti tanácsosokon kívül szerepelnek még a Ferdinánd pártján álló fontosabb egyházi személyek, mint Gerendi Miklós fehérvári örkanonok (a későbbi erdélyi püspök, kincstartó és kamarai elnök); Macedóniai László pécsi prépost (később nagyváradi püspök); a legnagyobb karriert befutó, volt királyi titkár, a későbbi nádor Nádasdy Tamás; valamint a királynéi titkár Oláh Miklós, a későbbi esztergomi érsek.¹⁴⁹⁽¹⁴⁹⁾ Hogy Ferdinánd egyfajta közös kormányzatként tekintett a magyar tanácsosokra és a Mária mellé kinevezett biztosokra, utal, hogy fizetésüket Pemfflinger István révén folyósították és magán a jegyzéken Christoph Rauber laibachi püspök is szerepel.¹⁵⁰⁽¹⁵⁰⁾

Mária rendhagyó helytartói kinevezését azzal is magyarázhatjuk, hogy Ferdinánd a bizonytalan politikai helyzetben sokkal jobban megbízott húgában. Mindezek ellenére, mint az alábbi közlemény is

bizonyítani igyekeznek, Mária nem volt Ferdinánd érdekeinek és kormányzatának feltétlen kiszolgálója, sőt, adott esetben éppen bátyja ellenében cselekedett, ami azért is érdekes, mert mindezt kifejezetten Magyarország törvényeinek és szokásainak védelme, azaz a magyar államiság megőrzése érdekében tette.

A fentieket bizonyítandó eset főszereplője, vagy inkább elszennvedője Pacsa János soproni plébános volt,¹⁵¹⁽¹⁵¹⁾ aki a mohácsi csata időszakában látta el többszörösen is megnevezett ¹⁴⁸hivatalát.¹⁵²⁽¹⁵²⁾ Házi Jenő kutatásai alapján ismert Pacsa származásának és hivatali karrierjének vázlatos története:¹⁵³⁽¹⁵³⁾ minden bizonnyal Csepregről, magyar ajkú családból származott. 1520-ban a Csepreg melletti Szentkirály plébánosa,¹⁵⁴⁽¹⁵⁴⁾ innen került 1522-ben a szomszédos Bükre plébánosnak és egyúttal alesperesnek. Szintén ettől kezdve szerepel mint a győri káptalan dézsmaszedője (decimator). Ezen hivatalát megtartva, alesperesként kerülhetett 1525 tavaszán a Szent Mihályról elnevezett Soproni városplébánia élére.¹⁵⁵⁽¹⁵⁵⁾

A mohácsi csatát követő kettős királyválasztás nemcsak az ország, hanem Sopron életében is gyökeres fordulatot hozott. Sopron városa ugyanis 1526 késő őszén megnyitotta kapuit Mária, illetve Ferdinánd katonasága előtt. Előbb Mária küldött mintegy 300 főnyi katonaságot egyik legfontosabb familiárisa, Jacob von Stamp királynéi vadászmeister vezetése alatt.¹⁵⁶⁽¹⁵⁶⁾ A város azonban a bizonytalan helyzetben vonakodott őket bebocsátani, így Mária kénytelen volt újabb parancsot adni a soproniaknak, akik végül Báthory István nádor hasonló tartalmú utasítására végül is beengedték a királyné által küldött katonaságot.¹⁵⁷⁽¹⁵⁷⁾ A bizonytalanságot fokozhatta, hogy Szapolyai is megkísérelte a várost a maga pártjára állítani,¹⁵⁸⁽¹⁵⁸⁾ ezért november végén Ferdinánd küldött 500 főnyi katonaságot Sopronba.¹⁵⁹⁽¹⁵⁹⁾ A város 1527 januárjában hűségesküt tett Ferdinánd követei előtt.¹⁶⁰⁽¹⁶⁰⁾ A Habsburg-uralkodó 1527. február 1-jén nevezte ki egyik legfontosabb hívét, a tapasztalt katonát, ¹⁴⁹Dietrich von Hartisch-t a soproni kapitányi és a Sopron megyei ispáni tisztségre.¹⁶¹⁽¹⁶¹⁾ Ferdinánd február 5-én értesítette Sopron városát és a megyét a kinevezésről,¹⁶²⁽¹⁶²⁾ az új kapitány február 6-án foglalta el állomáshelyét.¹⁶³⁽¹⁶³⁾ Hartisch-sal együtt jelentős létszámú katonaság került Sopronba, több száz gyalogos¹⁶⁴⁽¹⁶⁴⁾ és az Erasmus Scheyrer kapitánysága alá tartozó, történetünkben jelentős szerepet játszó 200 főnyi horvát nemzetiségű huszárság.¹⁶⁵⁽¹⁶⁵⁾ Így 1526 végétől 1527 nyaráig, I. Ferdinánd Szapolyai elleni hadjáratának megindításáig, Pozsony és Magyaróvár (Mária birtoka) mellett lényegében Sopron városa volt a Habsburg-párt legfontosabb magyarországi hídfője.

Sopron városa számára a tekintélyes létszámú katonaság jelenléte nagy gondot okozott. Ugyan I. Ferdinánd a csapatokat az Alsó-ausztriai Kamarából havi rendszerességgel fizettette, de a beszállásolás terhe a soproniakat érzékenyen érinthette.¹⁶⁶⁽¹⁶⁶⁾ Az egyik horvát katonát, akiről csak annyi tudható, hogy Veitnek (Vid/Vitus) hívták, éppen a soproni plébánoshoz szállásolták be. Úgy tűnik, kezdetben jól kijöhetett egymással a plébános és „albérlője”, hiszen Pacsa kölcsönadta a lovat a horvát katonának,¹⁵⁰ hogy az azzal jelenjen meg mustrán, illetve Csepregen termett borának élvezetét sem tagadta meg tőle. Mégis, hogy-hogy nem megromlott közöttük a viszony, aminek az lett a következménye, hogy 1527. február 24-én, vasárnap a horvát feljelentette Pacsát Scheyrer kapitánynál a magyarokkal való összejátszás vádjával, aki, miután kihallgatta őt, Máté nevű káplánjával együtt lefogatta és börtönbe vetette.

Az ügy nyilván nagy visszatetszést kelthetett Sopron város polgársága körében, ezért két nap múlva Franz Siebenbürger és Nagy Balázs soproni esküdtek levélben fordultak Szalaházy Tamás veszprémi püspökhöz plébánosuk ügyében.¹⁶⁷⁽¹⁶⁷⁾ Szerintük a horvát katona vádja egyáltalán nem bizonyítható, ők kezeskednek plébánosukért és biztosak abban, hogy Pacsa meg tud felelni az ellene felhozott vádakra. Arra kéri Szalaházyt, képviselje az ügyüket Mária királyné előtt, annak érdekében, hogy a királyné járjon el Ferdinánd kormányzótanácsánál, azaz az alsó-ausztriai kormányzatnál¹⁶⁸⁽¹⁶⁸⁾, hogy

azok adjanak ki parancslevelet Pacsa kiszabadítására. Érdeemes egy pillantást vetnünk az ügyet kirobantó levél aláíróira: az első helyen Franz Siebenbürger vagyonos kereskedő neve szerepel, aki 1524-től az 1540-es évekig rendszeresen tanácsstag, később városi kamarás (1531) és polgármester (1532/33, 1533/34), övé volt a mai Stornó-ház telkén állt ház, ¹⁶⁹⁽¹⁶⁹⁾ míg a második helyen Nagy Balázs szintén igen vagyonos polgárt találjuk, akit 1520-ban említenek először, 1525-től rendszeresen tanácsos 1533-ig, 1530-31-ben városi kamarás, 1530-tól élete végéig (1534 körül) ő birtokolta a Fabricius-házat. ¹⁷⁰⁽¹⁷⁰⁾ Mindkét levélíró tehát a soproni vezetőréteghez, annak is legszűkebb elitjéhez tartozott. ¹⁷¹⁽¹⁷¹⁾ De miért nem a város fordult közvetlenül Mária ¹⁵¹ királynéhez kegyúri joguk nyilvánvaló megsértése miatt? A választ csak sejthetjük: Sopron nyilván tisztában volt azzal, hogy a bizonytalan helyzetben a város lényegében katonai igazgatás alá került, és ügyükben a magyar törvényekkel és jogszokással ellentétben nem a helytartó Mária pozsonyi udvarának, hanem I. Ferdinánd Bécsben székelő alsó-ausztriai kormányzótanácsának van beleszólása. Ám ezt hivatalosan nem kívánták elismerni, így ezért választhatták ezt a hivatalos utat megkerülő, ám cseppet sem hatástalan módot ügyük képviselőjére. Az sem véletlen, hogy a veszprémi püspökhöz fordultak, hiszen az elvileg egyház-igazgatásilag illetékes győri püspökség a mohácsi csatában elesett Paksi Balázs halála óta betöltetlen volt, a Mária mellé tanácsosnak rendelt Szalaházy ugyanakkor nagy befolyással bírt a pozsonyi udvarban.

A soproniak nem is csalatkoztak várakozásaikban: a pozsonyi udvarban a jelenlévő magyar előkelőségek és tanácsosok körében óriási felzúdulást okozott Pacsa letartóztatása. A Mária mellé rendelt magyar tanácsosok, jogban jártas, tapasztalt egyházi és világi előkelők, nyilván nem a számukra bizonyára teljességgel ismeretlen, névtelen soproni városplébános sorsa felett aggódtak. Ők ugyanis rögtön felismerték a soproniak ügye mögött húzódó kérdés lényegét: a magyar királyság területén, magyar alattvaló által elkövetett bűncselekmény kivizsgálása kizárólag a magyar hatóságokra, azaz rájuk tartozik. Így tehát a soproniak azon kérése, hogy Mária járjon el Ferdinánd bécsi kormányzatánál egy Sopronban letartóztatott soproni plébános kiszabadításában, önmagában a magyar ügyekbe történő beavatkozás elismerése lett volna. Márpedig mindez egy politikailag igen kényes szituációban történt, amikor Ferdinánd, mint választott magyar király ugyan ígéretet tett a magyar törvények és szokások betartására, de koronázása még nem történt meg, és az ország nagy része Szapolyait ismerte el királynak. Mária és környezete pedig éppen Ferdinánd magyarországi hatalomátvételének előkészítésén, a rendek megnyerésén munkálkodott. Egy ilyen ügy jó muníciót adhatott volna tehát a Szapolyai-párt kezébe, arra hivatkozhattak volna, hogy Ferdinánd nem tartja be az országnak tett ígéretét. Ferdinánd pozsonyi megbízottja, Rauber laibachi püspök, akit Mária királyné maga elé rendeltetett az ügyben és akinek a magyar rendek is erőteljesen panaszkodtak, igyekezvén menteni a helyzetet, március 1-jén utasította Erasmus Scheyrer kapitányt, hogy engedje szabadon a soproni plébánost és káplánját. ¹⁷²⁽¹⁷²⁾ Valószínűleg Mária királyné közvetlenül is parancsot adott Pacsáék szabadon bocsátására. ¹⁷³⁽¹⁷³⁾ Az intézkedésnek azonban kevés foganatja volt. Hartisch kapitány ugyanis, aki Frangepán Kristóf, a Szapolyai által kinevezett horvát-szlavón bán csapatainak a megyét érintő támadása miatt mindeddig távol volt, ¹⁷⁴⁽¹⁷⁴⁾ csak a plébános letartóztatása után érkezett vissza Sopronba. Miután kivizsgálta az ügyet, március 7-én Pacsát és káplánját láncba verve, Rauber levelével együtt Bécsbe küldette az alsó-ausztriai kormányzótanácshoz, hogy az járjon el ügyükben. ¹⁷⁵⁽¹⁷⁵⁾ Sejtethető, hogy miért ¹⁵² nem volt foganatja Rauber parancslevelének: Hartisch kapitány azt azért nem tekintette magára nézve kötelezőnek, mivel – mint az alábbiakból kiderül, nem ok nélkül – az alsó-ausztriai kormányzótanácsot tekintette felettes szervének. Nem tagadta el ugyanakkor a Máriától Rauber révén érkezett parancs létét, ezért továbbította azt is Bécsbe.

Az alsó-ausztriai kormányzótanács következő nap, március 8-án meghozta első intézkedését: jobbnak látták, ha a két renitens magyar papot elkülönítik, egyiküket Melkbe, a másikat Kőszegre kívánták elküldeni és ott fogságban tartani. ¹⁷⁶⁽¹⁷⁶⁾ Másnapra azonban lényeges fordulat állt be az ügyben,

mindkettőjüket Bécsben tartották és arra kötelezték őket, hogy írásban (ún. Entschuldigungsbrief írásával) számoljanak be a történekről. Ugyanekkor szabadlábba helyezték Pacsáékat: külön engedély nélkül ugyan nem hagyhatták el Bécs városát, a városon belül szabadon járhattak-kelhettek.¹⁷⁷⁽¹⁷⁷⁾

A bécsi kormányzat részéről támadt hirtelen enyhülés okait Pozsonyban kell keresnünk. Hartisch intézkedése nyomán ugyanis még nagyobb felháborodás tört ki Mária udvarában. A helytartó-királyné újfent maga elé rendelte Raubert és Pemfflingert, hogy adjanak számot a történekről. A két tanácsos azonban hiába magyarázkodott, Mária és a magyar tanácsosok nem fogadták el válaszukat. A magyar tanácsosok hangsúlyozták, hogy az ügyet az ország törvényeinek és Ferdinánd választási ígéréteinek megsértéseként fogják fel, és indulatosan követelték a két egyházi személy azonnali szabadon bocsátását, valamint Pozsonyba küldését, hogy ott a királyné és a tanácsosok, mint Ferdinánd teljhatalmú képviselői ítélkezzenek felettük. Rauber és Pemfflinger ezért március 11-én írt levelükben azt tanácsolták az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak, hogy engedjenek a magyarok követelésének, és ezzel előzzék meg a Ferdinánd számára káros további rágalmakat. Magyarán: az ügy miatt nem érdemes a magyarokkal összeveszni és rontani Ferdinánd hírét a hezitáló Szapolyai-párti nemesség előtt.¹⁷⁸⁽¹⁷⁸⁾

Ugyanekkor kaphatták kézbe Bécsben Mária királyné valószínűleg március 11-én kelt határozott, ellentmondást nem tűrő hangvételű levelét.¹⁷⁹⁽¹⁷⁹⁾ Mária erősen nehezményezte, hogy a soproni kapitány az ő parancsa megérkezése előtt, láncba verve Bécsbe küldte Pacsáékat. Hangsúlyozta, hogy Ferdinánd megbízásából ő az ország helytartója és neki van joga ítélkezni az ügyben. Pacsáék Bécsbe rendelésével, azaz az ügy magukhoz vonásával az alsó-ausztriai kormányzótanács megsértette Ferdinándnak a magyar rendek részére írásban tett választási ígérteét,¹⁸⁰⁽¹⁸⁰⁾ miszerint minden rendű és rangú személyt megőriz saját státuszában és minden Magyarországon felmerülő büntető vagy más ügyet a magyar jog alapján Magyarországon fognak letárgyalni, nem pedig Ausztriában vagy más helyeken. Ezt követően Mária nyomatékosan felszólította a bécsi kormányzatot, hogy haladéktalanul engedjék szabadon Pacsát és társát, és küldjék őket Pozsonyba.

153 Pacsa János soproni plébános és káplánja Máté időközben megírták „magyarázkodó levelüket” (Entschuldigungsbrief).¹⁸¹⁽¹⁸¹⁾ Pacsa leveléből tudjuk meg az ügy állítólagos kiváltó okát és az öellene felhozott vádakat. Eszerint a hozzá beszállásolt horvát katona meg akarta venni tőle azt a lovat, amelyet neki kölcsönzött a mustrához. Mivel azonban Pacsának szüksége volt a lóra a földjei, szőlője művelése miatt, ezért soha nem is ígérte meg a horvátnak, hogy eladja. Ugyanígy azt sem ígérte meg, hogy elad a borából, amiből amúgy se szívesen adott neki és vele együtt egy másik horvát katonának, mert attól tartott, hogy a csapra vert hordóban megromlik a bor. E két okból, kihasználva azt, hogy eljárt napközben csepregi szőlőjét művelni, a horvát bevádolta Pacsát, hogy éjszakánként kijár a magyarokhoz és titkos egyezséget kötött velük a horvát katonaság elveszejtésére, sőt magánál Szapolyai Jánosnál is járt Esztergomban. Ezeket a vádakat visszautasítja: soha sem szeretett a magyarok uralma alatt élni, ezért nagy szorgalommal elérte, hogy átkerülhessen a németek alá, Sopronba. Ami pedig Esztergomot illeti, ő soha sem járt ott, sőt, azt sem tudja merre van! Igaza tudtában szívesen áll egy vizsgálat elé, ugyanakkor kéri, hogy zár alá vett birtokait oldják fel. Máté káplán jóval rövidebb levelében igyekezett menteni magát, csatlakozva Pacsához.

Ami a felhozott vádakat illeti, nyilván csak mosolyoghatunk azon, hogy hogyan szökhetett ki Pacsa úgy Sopronból, hogy Esztergomig eljusson, majd a többnapos út végeztével feltűnés nélkül visszajöjjön. Ugyanígy nem túl hihető, hogy egy szabad királyi város plébánosa, alesperes ne tudná, hogy hol van a magyar katolikus egyházszervezet központja, az esztergomi érsek székvárosa. A színmagyar mezővárosból származó, valószínűleg magyar ajkú Pacsa azon kijelentését, miszerint, hogy ő elkívánkozott volna a magyar alól német „uralom” alá, pedig nyilván a fogva tartóknak való látens megfelelési kényszer, illetve esetleg egyfajta kulturális különbözőség szülhette, ami a németajkú,

fejlettebb Sopron és az azt környező mezővárosias-falusias magyar ajkú vidékek között állt fenn.

Mindenesetre az a tény, hogy a bécsi kormányzóság még Mária és Rauberék levelének megérkezése előtt Pacsáékat szabadlábba helyezte és egy mentegetőző levél megíratásával lényegében lezárta ügyüket, jelzi, hogy az osztrák hivatalnokok sem nagyon hittek a felhozott vádaknak, amelyek sokkal inkább a katonailag elszigetelten álló, ellenséges területek övezte Sopronban a polgárság és az idegen katonaság között kétségtelenül meglévő feszültségnek voltak betudhatóak.¹⁸²⁽¹⁸²⁾ Az ügyből úgy tűnik, hogy jelentős feszültség lehetett nem csak a német katonaság, hanem az idevezényelt horvátok és a soproniak között, hiszen az egyik fő vád az volt, hogy Pacsa, aki egyébként magyar, a horvátok „elveszejtésére” szervezkedik. Az ügyben ekkor már az alsó-ausztriai kormányzótanács számára sem Pacsa János és káplánja volt igazán fontos, hanem a tét sokkal nagyobb volt: a Sopron feletti fennhatóság.

A bécsi tanácsosok Máriának március 13-án írt, fogalmazványban fennmaradt válaszlevelükben ugyanis arra hivatkoztak, miszerint nem sértették meg a magyar törvényeket, ¹⁵⁴mivel ez szerintük hadbírószági ügy: Ferdinánd kapitányai által kezdeményezett vizsgálatok ugyanis hadbírószági ügynek számítanak és ő rájuk tartoznak. Másrészt azt hozták fel, hogy Ferdinánd király megparancsolta nekik, hogy örködjenek Sopron felett, azaz igazgatási (hadügyi és törvénykezési) szempontból a város felett nekik van illetékességük. Mivel a soproni plébános olyan dolgokat mondott, illetve olyan cselekményekkel gyanúsították meg, amelyek veszélyeztették az uralkodó említett rendelkezését, ezért rendelték magukhoz további vizsgálatok lefolytatására. A levél végén ugyanakkor jelzik, hogy a mentegetőző levelek megírása után kiadják Pacsát és társát Máriának, hogy Pozsonyban folytassák le az ügy kivizsgálását.¹⁸³⁽¹⁸³⁾ A Pacsa-ügy ezen a ponton ért véget: Mária április 16-i, Hartischnak írt leveléből kiderül, hogy Pacsa (valószínűleg káplánjával együtt) kiszabadult a fogságból.¹⁸⁴⁽¹⁸⁴⁾

Elképzeltető azonban, hogy az ügynek volt egy másik szála is, amely Mária érdekeit közvetlenül is veszélyeztethette. Pacsa ugyanis az ügy kirobbanásakor, városplébánossága mellett egyúttal Mária királyné soproni tizedszedője volt.¹⁸⁵⁽¹⁸⁵⁾ A győri püspökséget illető tizedet Ferdinánd ugyanis Máriának engedte át, a szakirodalom szerint valamikor 1527/1528-ban.¹⁸⁶⁽¹⁸⁶⁾ Mint az ügy is bizonyítja, Mária már 1527 márciusától bírta a soproni tizedek jövedelmét. Pacsától nyilván nem volt idegen a dézsmaszedő hivatala, hiszen már büki plébános korától ő szedte be a győri káptalant illető quartákat (tizednegyedeket) a soproni tizedkörzetből (Sopronkés). A soproni tizedekre azonban Hartisch kapitány is rá akarta tenni a kezét, mint ahogy az üresedésben lévő győri püspökség szinte valamennyi jövedelmére gyorsan akadt, többnyire katonai pozíciót betöltő jelentkező.¹⁸⁷⁽¹⁸⁷⁾ Hartisch szándékáról Mária fent említett leveléből nyerhetünk értesülést, amelyben éppen az özvegy királyné kapcsolja össze Pacsa kiszabadulását és Hartisch ellene, mint Mária tizedszedője elleni fellépését.¹⁸⁸⁽¹⁸⁸⁾

Nincs adatunk arra, hogy Pozsonyban lefolytatták-e az eljárást Pacsáékkal szemben, de úgy vélem, ennek már nem volt jelentősége. Ami Pacsa János további sorsát illeti, úgy tűnik, semmilyen hátrány nem érte az ügy miatt, sőt, Mária távozta után Ferdinánd is a kegyeibe fogadta. Erre utal, hogy amikor 1533-ban a város két betöltetlen oltárjavadalmat eladott és a bevételt a város védelmére fordította, a király az egyik javadalmat, a város kegyúri jogát figyelmen kívül hagyva, Pacsának adományozta. Az ügyből elhúzódó per keletkezett a város és Pacsa között, amelyet végül – többek között Nádasdy Tamás és Szalaházy Tamás, ekkor már egri püspök közbenjárására – Ferdinánd ¹⁵⁵Pacsa javára döntött el 1535-ben.¹⁸⁹⁽¹⁸⁹⁾ A városi tanáccsal megromlott viszonya miatt Pacsa 1534-ben kénytelen volt megválni a városplébánosságtól, de nem távozott Sopronból, ugyanis a johannita rendház perjele lett, amely pozíció megszerzésében is szerepe volt a királyi kegynek.¹⁹⁰⁽¹⁹⁰⁾ Pacsa továbbra is feszült viszonyban maradt Sopron városával, de befolyásos kapcsolatrendszerét és szilárd helyzetét jelzi, hogy 1537-ben Ferdinánd parancsot adott ki Hans von Weispriach soproni ispánnak és kapitánynak, hogy

védje meg Pacsát javadalmaiban, ne hagyja, hogy Sopron városa bármiben is zaklassa őt.¹⁹¹⁽¹⁹¹⁾ 1539-ben pedig győri kanonokká és soproni főesperessé választották.¹⁹²⁽¹⁹²⁾ A jelentős ingatlanvagyon felhalmozó Pacsa Jánossal a forrásokban 1542-ig találkozunk.¹⁹³⁽¹⁹³⁾

A Pacsa-ügynek a helytartóságot 1527 nyaráig betöltő Mária és tanácsosai szempontjából szimbolikus jelentősége volt: el tudták érni, hogy ne sérüljenek az erre sokat adó magyar rendek és áttételesen a magyar államiság érdekei.¹⁹⁴⁽¹⁹⁴⁾ Ezt követően Ferdinánd egész magyarországi uralma alatt nincs tudomásunk arról, hogy a Habsburg uralkodó bármikor kísérletet tett volna az ország törvénykezési rendszerének megváltoztatására, a magyar királyság Mohács után valójában csak jelképes szuverenitásának a kortársak szemében fontos, egyik leglényegesebb elemének megsértésére. De hozzátehetjük, Sopron kapcsán sem merült fel többé ilyen kísérlet. Mária királyné és tanácsosai gyors és határozott fellépésének mindezekben meghatározó szerepe volt. Végző soron talán Pacsa János soproni plébános ügye is közrejátszott a Habsburg-birodalom és a magyar királyság sajátos kapcsolatrendszerének kialakulásában.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék

156Függelék

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / A Pacsa-ügyre vonatkozó iratok¹⁹⁵ 1. 1527. február 26. Sopron Franz Siebenbürger és Nagy Balázs soproni esküdtek Szalaházy Tamás veszprémi püspöknek

A Pacsa-ügyre vonatkozó iratok¹⁹⁵
⁽¹⁹⁵⁾1.

1527. február 26. Sopron

Franz Siebenbürger és Nagy Balázs soproni esküdtek Szalaházy Tamás veszprémi püspöknek

Reverendissime Domine praesul idemque domine gratiosissime nobis in Cristo venerande.

Significamus his literis Vestrae Reverendissimae Dominationi, quod dominus Johannes Patscha plebanus Soproniensis Reginalis Maiestatis studiosus decimator, ac Vestrae Reverendissimae Dominationis obedientissimus ac fidelis servitor, die Dominica praecedenti Sexuagesimae ob quandam lementam [sic!] causam, a quodam suo hospite milite Crabatorum, coram capitaneo suo accusatus, quam tamen, ut nos experti sumus, minime sufficienter ac legitime comprobare posset, attamen deductus eodem die, ac detentus in carceribus usque modo. Praecamur igitur, atque humillime supplicamus Vestram Reverendissimam Paternitatem loco atque persona praedicti plebani, tanquam eius fideiussores, quibus nec colloq[ui]um conceditur, Vestra Reverendissima Dominatio dignetur coram Reginali Maiestate eius causa agere, quo quam citius Sua Reginalis Maiestas, Serenissimi Principis ac Regis Bohemiae et Hungariae Ferdinandi etc. regentibus, aut Maiestatis Suae vicem gerentibus litteris mandare dignetur, ut praenominatum Iohannem Patscha plebanum Soproniensem commendatum habeant, ac captivitatis suae liberum pronunciarent. Ne violentia cum eo agatur, praesertim cum illius animi sit, se probe idque lubens respondere super quibuslibet articulis, quaerelisque contra eum deductis, sperans veritate quosvis contracalamantes¹⁹⁶⁽¹⁹⁶⁾ accusatores convincere. Idcirco Vestra Reverendissima Dominatio dignetur nos clementissime exaudire atque quam

possit celerius, ne praememoratus plebanus evidentius in infammam omnium clericorum detrimentum patiat, negotium profecto omnibus dolendum, expeditum habere. Idque totus viribus, ac nostra substantia, una cum eodem Domino Johanne Patscha, alias in omnibus Vestrae Reverendissimae Paternitati paratus ac deditissimus, quocumque occasio dederit erga Reverendissimam Vestram Paternitatem promereri perpetuo studebimus.

Datum in Sopronio feria tertia post Dominicam Sexuagesimae. Anno etc. vigesimo septimo.

157 Vestrae Reverendissimae Dominationis famuli

Franciscus Subnburger

Natwalasch

iurati cives Sopronienses

Reverendissimo in Cristo Patri etc. Domino Domino Thomae Dei et Apostolica Gratia Episcopo Vesprimiensi etc. Domino Suo Gratiissimo

Eredeti

ÖStA HHStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 7.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 2. 1527. március 1. Pozsony Christof Rauber laibachi püspök Erasmus Scheyrernek, a kétszáz, Sopronban állomásozó huszár parancsnokának

2.

1527. március 1. Pozsony

Christof Rauber laibachi püspök Erasmus Scheyrernek, a kétszáz, Sopronban állomásozó huszár parancsnokának

Cristoff von Gottes gnnaden bischoffe zu Laebach administrator des stifts Seckhaw etc.

Unnsern grues in sundern guetten willen zuvor edler vöster besunder lieber. Unnser gnedigiste Fraw Kunigin zu Hungern und Beham etc. wittib hat uns bevolchen die zuschreiben, nach dem du den pharrer zu Odnwurg mit sambt seinem capplan gefanghlichen angenommen, das dan sich die hungerischen hern und rate so hie sein auch etlich burger von Odnburg beschwörn und zaegen an di K'nigliche Majestät unnser gnedigister herr, hab inen in der erwelung zue gesagt, s' be' irn geretikkaetten und altn herkomen handt zu haben, nun so geguete die nicht mit den geistlichen personen zu handlen, so erbewt sich der gemelt pharrer zuverantwortung und richt zusten an den ortten da er solichs billichen thuen soll, darnach so ist bemelter unnser gnedigisten frawen der kinigin etc. als unsers gnedigisten hern des kinigs stathalterin in Hungern bevelch, das du gemeltn pharrer mit sambt seinem capplan ledig lassest, und so ver sy was unrecht sein, das du s' allher fur Ire K'nigliche Majestät zu verhörr unnd recht stellen wellest, solliches habn wir die unnangehaigt nicht wellen lassen, dich darnach wissen zu richten. Datum Bressburg am erstn tag Marci. Anno etc. im XXVII.

Dem edln und vesten unnserm besunden lieben Erasm Sche'rer Königliche Majestät zu Hungern und Beham Erzherzogen zu Osterreich etc. hawbtman über die zwayhundert hussarn zu Odnwurg zu handlen

Korabeli másolat.

ÖStA HHStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 21. [No. 3. mellékletében]

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 1583. 1527. március 7. Sopron Dietrich von Hartisch soproni kapitány és ispán az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak

1583.

1527. március 7. Sopron

Dietrich von Hartisch soproni kapitány és ispán az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak

Ir K`nigliche Majestät zu Hungern unnd Beham etc. stathalter unnd hoff rätt, gnedig unnd ginstig herrn. Auff eynander bevelch, schuckh ich hiemit, den pharrer mit sambt seinem capplan, wissen Euere gnaden wol mit zu hanndlen, fueg auch Ewer gnaden hie mit zu wissen, das se't mals in meinem abwesen, mer ain pharrer hie weckh enthnumen, auff das Ungerisch zuvermuetten, er se' auch in der geschafft und dar zue edlich puerger auch hie. Ich will aber der sachen fleissig nachfragen, ich schuckh Ewer gnaden hiemit ein schreiben, so mein gnediger herr von Laebach dem Sche'erer in meinem ab[w]essen zuegesendt hat, wie Euere gnaden vernemen werdent möcht leiden, das sich sein gnad solicher sachen nit beleidt dan es wurd ain bestärckhung ierrers furnemens.

Graff Cristoff¹⁹⁷⁽¹⁹⁷⁾ praticiert [!] fast in der spanschafft, damit er se' auf das We'dee¹⁹⁸⁽¹⁹⁸⁾ daell präch, unnd wo man sich ain wenig mit ainem volckh sechen ließ, versich ich mich es wurd als gewende, dan ain 'eder gern thett was er thuen soldt so er nurr ain rugkhen west, und weer noch mer guet betunckhen (?). Ich thet ain straiß mit sambt den geraiffenen (?) die hie ligen, hin ab auf Ginss, Stain am Anger und Schäppering¹⁹⁹⁽¹⁹⁹⁾ oder wo ich ain wenig mer folckh hett verhoffett ich we'tter durch die Rabaw zu ziechen, präch vast ain groß geschraee, dan ich habe vernomen, das die von Stain am Annger, in Khietz²⁰⁰⁽²⁰⁰⁾ die erholdung dem We'dee than haben, und durch soliche raess wurd solichs als gewend, wo man khain straeß nit thett, damit man sich sechen ließ, wer zu besorgen es wurd hie her zu der erholdung niemants kumen, solichs zaeg ich Ewer gnaden im pösten an was nun Ewer gnaden maenung und bevelch ist, wil ich mich korsamlich darin halten thue mich hiemit Ewer gnaden bevelchen. Datum Ednwurg am VII tag Marcii anno etc. im XXVII°.

E. G.

Underthenig gehorsamer

Dietrich von Hartisch span und haubtman daselbs

Külzeten:

[*Címzés:*] Den wolgeborn edlen unnd strengen hochgelert K`nigliche Majestät zu Hungern und Beham etc. stathalter und hoff rätt der Osterreichischen Land meinen gnedigen und ginstigen hern zu hannden.

159[A *címzés alatt az alábbi, első rendelkezés, 1527. március 8.:*] Beide pffafen hierin zebringen, ainen gen Melckh, und ainen gen Geuns. Des zegschicken (?) allen mit Graf Niclasen²⁰¹⁽²⁰¹⁾ davon zuberichtigen zu und darauf bedacht zesein. 8 marcii anno 27.

[A *címzés felett a második döntés, 1527. március 9.:*] Den zwayen personen ist bevolhen ir

entschuldigung in schrift zu uberantworten und dabei bevolhen als sy auch angelobt aus der stat Wienn nit zukommen. 9 Marti Anno 27.

Eredeti.

ÖStA HHSStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 20., 23.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 4. 1527. március 11. Pozsony Christof Rauber laibachi püspök és Pemfflinger István az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak

4.

1527. március 11. Pozsony

Christof Rauber laibachi püspök és Pemfflinger István az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak

Wolgeborenen edln, gestrengen, hochgelerten und vesten, besunder lieb freunt, gnedig unnd gunstig herrn. Wisset unser freuntschafft unnd guttwillig dienst zuvor. Wir bischove zu Laubach haben euch vor verschinen tagen geschriben aines pfaffen halbenn der zu Odenburg gefangen unnd von dannen gen Wien gefurt wordenn, des sich die hungerischen radt hoch beschwardt unnd angezaigt, solliches sey wider die freihaitt des landts Hungernn auch wider des zusagen der Konigliche Majestät inen gethan, sy in irer alten freihaitten und herkumen beleiben zu lassen. Und sunderlich dieweil unser gnedigiste fraw konigin zu sampt den hungerischen herrn Irer Koniglichen Majestät radtenn von unserm gnedigsten hern konig in den hungerischen handlungen als seiner Konigliche Majestät stathallterin mit volmechtigtem gewalt gesetzt worden, deshalben pillich sollich und auch ander hungerisch handlung fur Ire Majestät und die hungerischen herrnkumen soll. Und wiewol ir auff solichs unser vorigs schreiben, der konigin auch uns bischoffen zu Laibach durch mich Steffan Bemphlinger mundliche antwort gethan, aus was ursach diser pfaff dermassen gefenglichen angenumen worden, was auch ewer weiter furnemen mit ime gewest sey. Das wir inen den hungerischen radten angezaigt, daran sy aber kain benuegen, sunder begern das gedachter priester her fur die konigin und die hungerischen hern als die recht obrigkaiht zugeschickht unnd furgestellt werde zuverhoren, ime auch nach seiner verhandlung zu straffen. Darumb dieweil wir sehenn und merckhen, das die hungerischen heren so hafftig an dem ligen wer, unser gutt bedunckhen, ir schickett sollichen priester her gen Prespurg zuverher, und verantwortung darmit weiter nachred und unplimpffen unserm gnedigistenn hern dem konig verhuet wurde. Das wollen wir ewer freuntschafft gnad und gunst im besten nicht verhalten. Datum Prespurg am XI tag Martii anno etc. XXVII.

160 Christoff von Gottes gnaden bischove zu Laibach administrator des stifts Seckhaw

Steffan von Bemphlinger

[Külzetten címzés:] Den wolgeborenen edln gestrengen hochgelerten und vesten N. Konigliche Majestät zu Hungern und Beheim ertzherzogen zu Osterreich etc. stathalter und hoffrädtenn der Niderosterreichsichen Landenn unsern besundern gutten freuntten gnedigen und gunstigen hern zu handten.

Eredeti. Külzetten két gyűrűspecst nyoma.

ÖStA HHSStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 63.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században /

146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 5. 1527. március [11. Pozsony202] Mária királyné az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak

5.

1527. március [11. Pozsony²⁰²⁽²⁰²⁾]

Mária királyné az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak

Maria Dei gratia Regina Hungariae et Bohemiae etc.

Reverende magnifici generosi et strenui nobis sincere dilecti. Superioribus diebus dum intellexissemus plebanum civitatis Soproniensis met secundum per capitaneum praesidii eisdem civitatis captum fuisse, dederamus litteras nostras ad eundem capitaneum, ut eos ex captivitate dimitteret et causam ipsam, pro qua capti essent, cognitioni et revisioni nostrae relinqueret. Verum antequam litterae nostrae ad eum pervenissent, capitaneus ipse plebanum ipsum unacum capellano suo cathenis et compendibus vinctum ad vos misit. Quod ipsius factum non potest nobis plurimum non displicere, nam si quid illi fecerunt animadversione dignum, debeat eos mittere huc ad nos, quae in omnibus rebus Hungaricis serenissimi fratris nostri regis Hungariae vicem et locum tenemus, et nos scivissemus quid de ipsis statuendum fuisset. Sed cum res ita acciderit, capitaneusque ipse plebanum ad vos istuc miserit, non parum est refragatum oblationi ipsius serenissimi domini fratris nostri, qui suis litteris omnibus regni²⁰³⁽²⁰³⁾ huius Hungariae ordinibus obtulit, se omnes omnium statuum et ordines²⁰⁴⁽²⁰⁴⁾ in suis iuribus et libertatibus conservaturum, iura autem Hungariae exigunt ut caus[ae] omnes sive tales, sive aliae, quae in Hungaria emergunt, hic cognoscantur, non in Austria vel aliis externis provinciis. Quare hortamur et requirimus vos, ut statim v[er]is praesentibus ipsum p[lebanu]m Soproniensem unacum capellano suo ex vinculis et captivitate v[er]estra dimittere [et causam]²⁰⁵⁽²⁰⁵⁾ ipsius ad nos deferre debeatis. Nos hic eam parate sumus cum consiliariis **161**[ipsius serenissimi]²⁰⁶⁽²⁰⁶⁾ domini fratris nostri apud nos existentibus revidere, et si plebanus ipse aliquid e[st] p[un]itione]²⁰⁷⁽²⁰⁷⁾ dignum, nos eum ut iustum fore videbitur, emendari faciemus. Datum [Posonii]²⁰⁸⁽²⁰⁸⁾ - - - Marcii, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Maria Regina etc.²⁰⁹⁽²⁰⁹⁾

Külzeten:

[*címzés:*] Reverendo, magnificis, generosis et strenuis regentibus archiducatus Inferioiris Austriae nobis sincere dilectis.

[*alatta kancelláriai bejegyzés:*] Antwort schreiben gestallt der sache 13. marcii Anno 27. mit ain merers wider...

Eredeti, külzeten királynéi zárópecsét nyoma.

ÖStA HHStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 71.

Kiadva: ETE I. 306-307. (No. 299.)

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 6. s.d. [1527. március 11.210?] Pacsa János soproni plébános és esperes mentegető nyilatkozata

6.

s.d. [1527. március 11. ²¹⁰⁽²¹⁰⁾?]

Pacsá János soproni plébános és esperes mentegetőző nyilatkozata

Kuniglicher Maiestat etc. stathalter und hofrate wolgepornn gestrenng hochgelert edl vesst genedig herrn. Auf Euer gnaden bevelch gib ich dise mein gschriftliche unnderricht, bittund in aller unnderthänigkait zuvernemen. Ain Krabatt mit namen Ve't, ist mir in meinem pharhof zu Ödenburg furirrt worden, dem ich meinem vermugen nach, wie zymlich alle eer bewisen, hat er auf ain ze't ain roß, so ich ime auf die mustrung gelichen, von mir zu kaufen begert, und mir des genuegsam zupezallen erpoten, des ich aber nicht thun wellen, dan ich des zu dem anpaw in den phlueg notdurftig gewest, sonst ich ime in khainen weg versagt. Auch so hab ich ime zugefallen, dergleichen andern Krabattan, so er der vill in meinen pharhof gepracht, ain ze't lanng, des pessten weins aus meinem keller geben, doch mich underweyllen mergkhen lassen, das ich ime des weins nicht gern geb, dan mir dardurch das ganntz vaß also verderben möcht, 'edoch ime des weins n'e versagt. Auß denen zwain ursachen, er ainen unwillen gegen mir gefasst und sich uber das, so ich mit ime seines unruebigen²¹¹⁽²¹¹⁾ wesens, groß mitleiden gehabt, auß dem pharhof gezogen. Bin ich mitler ze't gen Schäpring, vier meill von Ödenburg, mit sambt ainem ¹⁶²frumen beneficiaten mit namen herr Bartlme, so ich mit mir genomen zu meinen erben unnd weingarten zu schawen, be' liechtem tag ausgezogenn, und widerumb be' liechtem tag haimgefarn, und allerla' notdurfftiger spe'ß des hawß mit mir gepracht, wie ich dan solches aller woll we'sen mag khan. Nochmals ist bemelten Krabatt zugefarn, mich durch den Sche'rer seinen hawbtman, als tummätschen vor dem Hartitschen mussterherrn und hawbtman, in beysein des Scheyers leuttinger²¹²⁽²¹²⁾ verclagt und bezicht, wie ich solt be' nächtlicher we'll gen Ungern gefarn sein, und be' der nacht widerumb haimkhomen, und mit denen Ungern ainen pact gemacht solt haben, die Krabaten zuuberfallen und zuerstechenn. Des ich doch mein lebenlanng nie gedacht, auch Got der Allmechtig well solchs in mein hertz zudedennngen nicht khomen lassen. Demnach sich solchs n'mermer be' mir befunden wirdet. Wan ich in Ungern zu wonnen, wie woll ich der enden gepornn, mein lebenlanng khain lust gehabt, deshalb ich mit grosser mue und arbeit genn E'denburg unnder die Teutschenn zu khomen, lanng ze't bemuet gewest. Auf das aber, so mir Euer gnaden anzaigt, wie Euer gnaden von dem hawbtman verstannden, ich solt be' dem We'da zu Gran gewest sein, so sag ich be' meiner seel seligkait, das mir nicht wissen ist, wo Gran ligt, und wie es gestallt ist, dan ich mein leben nie daselbs gewesen und n'mandt mit warrhait sprechen mag, er hab mich zu Gran erkhennt oder gesehenn.²¹³⁽²¹³⁾

Und wierdt es annders, genedig herrn, dan hie angezaigt befunden, so will ich mit leib und gut darumben halten, und alles das leiden, so mir zu straff aufgelegt²¹⁴⁽²¹⁴⁾ mag werden. Deshalb wer mein hochfle'ssig begern, kuntschafft auf die sachen zugeen zelassen, wuerd sich alsdan mein unschuld clerlich befunden.

Ist hierauf an Euer gnaden mein hochfle'ssig diemuttig und unnderthänig pitten, die we'll mir nichts widerwertigs mit warhait in disen sachen furgestellt khan werden, Euer gnaden well mir meine guter so mir deshalb verspert, on²¹⁵⁽²¹⁵⁾ schaden widerumb ledig verschaffen, dan die ze't des paw verhannden, und mich also we'tter unverschulter sachen, nit bedrueben und beschwärm lassen. Das will ich umb Kunigliche Maiestät unnsern genedigister hern und Euer gnaden mit hochem vle'ß in aller unnderthänigkait mein leben lanng verdiennen.

Euer Gnaden

underthaniger

Hans Patscha pharer und ertzpriester zw Edenburg

Külzeten:

Pharers zu Edenburg entschuldigung

Alatta: dem Hartisch ... .. zuschickhen, das er sein ndericht darüf thüen, ob die sache annders gestallt, und darumb uberweisen se` on alle verzug 11 Marcii Anno 27

163 *Eredeti.*

ÖStA HHStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 78., 80. s.d. 1527.03.11. alá letéve.

Kiadva [a külzeten lévő feljegyzések nélkül]: ETE I. 304-305. (No. 297.)

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 7. s.d. [1527. március 11.?] Máté soproni káplán nyilatkozata és felmentésért való könyörgése

7.

s.d. [1527. március 11.]

Máté soproni káplán nyilatkozata és felmentésért való könyörgése

Genedig herrn. Mit gelicher bezicht pin ich auch sambt minem herrn angenommen worden, und doch gannts unnderdient. Deßhalben ich dann hie vor Euer gnaden stee, urbuttig wo sohe (sic!) bezicht auf mich warhafftig gepracht, mit meinem leib und gut darumb stil zehallten und alles annders le`den, was mir deßhalben aufgelegt wirdet. Wo sich aber sölchs be` mir nit erfundet, wie ich dann enttlich wa`s, das solchs mit warhafftiger zicht mir n`mermer zuegezogen, und auf mich gepracht mag werden. Bit ich Euer gnaden mit aller unnderthäniger gehorsam, welle mich der sachen muessig und ledig zellen. Thue mich Euer gnaden als ain unschuldiger armer briester darauf unnderthaniglich mein unschuld zebedenkhen bevehhen.

Euer Gnaden

untertheniger gehorsamer

Matheüs des pharrer zu Odenburg caplann

Külzeten:

Des Pharrers von Ödenburg caplann entschuldigung

Eredeti.

ÖStA HHStA UA 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 79. [Az előző mellékletében.]

Kiadva: ETE I. 306. (No. 298.)

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 8. 1527. március 13. Bécs Az Alsó-ausztriai Kormányzótanács Mária királynénak

8.

1527. március 13. Bécs

Az Alsó-ausztriai Kormányzótanács Mária királynénak

Durleuchtigste kunigin etc. als Euere Königliche Wirde uns geschriben von wegen des pharrer von Ödenburg gefeunknuß ~~und dabei begert~~, wie solhe handlung wider die cron zu Hungern fre'hait gebrauchen und iurisdiction sein solle, und dabei begert, denselben pharrer geen Prespurg zeschickhen, so wolle Euere Königliche Wirde alsdann ~~verher halten~~ ... *handlen* (?), darauf fuegen wir Euere Königliche Wirde mit ~~aller diemuet aller diemuettigkait~~, zuvernemen, das ~~dise sache der cron Hungern fre'hait leklich gebrauch und iurisdiction nicht betrifft und dawider nicht gehandelt~~ ¹⁶⁴worden, auch wir ~~des gemuets und maynung nicht sein dawider zehandlen dann unser gemut nicht ist wider kunigklicher maiestät unnsers genedigisten herrn bewilligung nicht zehandlen, dieweil aber~~ ²¹⁶⁽²¹⁶⁾ diese sache kriegsschandlung berurenndt, so sein wir on zweyfel, Euere Königliche Wirde trag gut wissen, das die kriegshaubtlewt mit irer handlung was den k[r]ieg betrifft, d ir aufsehen auf unns haben ~~darzue uns umb ir handlung antwort geben sollen~~, aus solhen ~~unser genuessame unndericht~~ mag Euere Königliche Wirde selbs ermesen und abnemen, das wir nichts wider der cron Hungern fre'hait und iurisdiction gehandelt, sonnder allain das gethan, daz unns *als in krigssachen* ²¹⁷⁽²¹⁷⁾ zethun geburt ~~hatte~~ (?) auch von noten sein welle ~~gut aufsehen zehaben~~ zu behuet der stat Odenburg *mit aufsehen zehaben, wie uns dann die Königliche Maiestät sonderlich bevolhen hat* ²¹⁸⁽²¹⁸⁾ und ~~die so weit~~ unns dann furkhomen, das der pharrer under anderen mer worten, die wort geredt, als sol in kurtz der Königlichen Maiestät, unnsers genedigisten herren hussaren und dienstvolkh zu Ödenburg in pette (?) erslagen werden, er auch bei nechtlichen weil zu Königlichen Maiestät widerwärtigen (?) getzogen, und practicten (?) villeicht gesuecht haben sol. ~~Das daran~~ (?) Darauf denn billich handlungen beschehen sein wie auch den pharrer daselbs zu unns *zu merer erkundigung* ²¹⁹⁽²¹⁹⁾ herbringen *und nachmals hie in Wien frei ledig wandeln lassen, damit verhuett werden das* ²²⁰⁽²²⁰⁾ ~~lassen aus zweien beweglichen ursachen die fast dabe ime ferner erkundigung zethuen, zum anderen damit demselben pharrer auf ain solh geschra' das ime bey den dienstlewten nicht ain grosser widerwillen nach der stat ainich gefä[r] (?) entstunde~~ (?) ... .. ~~ain mereren etwo ain merere handlung widerfueren und als wir ine gehört haben wir ine darauf ledig gelassen dermassen das er aus der stat Wien on unnsern bevelh ihr ... bis auf sein entschuldigung merer entkhundigung beschehe, die wir dann zuthuen bevolhen.~~ Unnd schickhen darauf gedachten pharrer hiemit zu Euere Königliche Wirde mit diemuettigen beger Euere Königliche Wirde welle denselben pharrer von Preßpurg nit verrükhen lassen, bis wir Euere Königliche Wirde unnsrer weiter erkundigung zuschickhen nachdem in diesen leuffen und practicten (?) guet aufsehen zehaben von nöten sein wil thun uns hiemit Euere Königliche Wirde diemuettiglich bevelhen. Datum Wien am 13 tag des monats Marcii anno 27.

Fogalmazvány.

ÖStA HHStA UA Fasc. 3. 1527. Jan-Marz. Konv. C. 1527. März. fol. 83-84.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 146Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) / 156Függelék / 1659. 1527. április 16. Pozsony Mária királyné a soproni katonák kapitányának [Dietrich von Hartischnak]

¹⁶⁵⁹.

1527. április 16. Pozsony

Mária királyné a soproni katonák kapitányának [Dietrich von Hartischnak]

Maria Dei gratia Regina Hungariae et Bohemiae etc.

Egregie nobis dilecte. Intelligimus qualiter tum post captivitatem plebano Soproni-ensi nuper illatam, minitatus eidem plebano et Mathie Balthos²²¹⁽²²¹⁾ familiari ac decima-toribus nostris fuisset, te velle rationem ab eis accipere super decimis per eos ex nostra commissione exactis et quam scire velles quorsum ipsi vina nostra fecissent et omnibus distribuissent. Scias quod ipsi vina nostra eo distribuerunt quo nos misimus, de quibus rationem quoque nobis dederunt, illorum etiam vinorum quae istic sunt nos numerum scimus et non alio dabuntur quam ad nostras necessitates et quo nos ea dari iubemus. Quare hortamur et committimus tibi, ut te ad negotia nostra non intromittas, ut habe de illis vinis nostris patientiam decimatoribusque nostris vel verbis vel factis nichil facias impedimenti. Nam certus sis, quod id tibi non parcemus et serenissimo etiam regi fratri nostro charissimo tuum factum significabimus. Sis igitur in hys rebus quod ad nos et nostros homines pertinent animo quieto et te ad negotia nostra non intromittas. Quod si vel cum ipsis decima-toribus vel aliis ad nos pertinentibus quiquam agere habes tum eos non impedias, sed nos ex parte eorum tibi ex aliis etiam omnibus iustitiam faciemus. Datum Posonii feria tertia proxima post Ramispalmarum anno domini millesimo quinquagesimo vigesimo septimo.

Maria Regina etc.

Külzeten: Abschrift des bevelh

Címzés: Egregio Hartz capitaneo peditum serenissimi domini Hungariae et Bohemiae etc. regis fratris nostri charissimi nunc Sopronii constitutorum nobis dilecto

Korabeli másolat.

ÖStA HHStA UA Fasc. 4. Konv. 1527. April fol. 44.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 166Németh Ildikó: Soproni boszorkányperek a 16. században

166 Németh Ildikó: Soproni boszorkányperek a 16. században

A boszorkány az a férfi vagy nő, aki az ördög segítségével az emberi életben, egészségben vagy vagyonban kárt képes tenni bűbájosság vagy varázslat által.²²²⁽²²²⁾ A boszorkánysággal kapcsolatos hiedelem szerint a boszorkányról egy adott közösségen belül feltételezik, hogy természetfeletti képességei felhasználásával ártani tud másoknak. Pontosan nem tudjuk, mikor kezdődött a boszorkányoknak hitt személyek üldözése Magyarországon. A magyarországi boszorkányság korai történetéről csak utalások és meglehetősen hiányos forrásanyag áll rendelkezésünkre. Szent István és Kálmán király törvényeiben is vannak már nyomai a *malefica*-k (boszorkányos gonosztevők) elleni fellépésnek; az első boszorkányperek a középkori Magyar Királyság területén a 13–14. századból, Zágráb vidékéről valók.²²³⁽²²³⁾

A Mohács előtti időkből országosan tizenkét, dokumentumokkal alátámasztott boszorkánypert ismer a kutatás, ebből kettő a soproni kötődésű.²²⁴⁽²²⁴⁾ A legkorábbi 1429-ben egy jobbágyasszony ellen zajlott. Zsigmond király 1429. október 20-án egy Sopron megyei közgyűlésen Tamás hasfalvi jobbágy özvegyét, aki kerítőnő, boszorkány és jósnő, proscibálta, azaz számkivetetté nyilvánította.²²⁵⁽²²⁵⁾ A következő ismert per 1502-ben Hunger György meggyesi jobbágyé (Meggyes falu egyike volt Sopron szabad királyi város hét jobbágyközségének), aki azzal fenyegette meg faluját, hogy felgyújtja és a virágzó szőlőkre jégesőt küld. Meggondolatlan szavaiért örökös számkivetésre ítélték.²²⁶⁽²²⁶⁾

Ennél jelentősebb és hosszadalmasabb boszorkányperek színhelye volt Sopron egy negyedszázaddal

később: az 1528–29-es évek szinte teljes egészében a boszorkányül-dőzés [167](#) jegyében teltek. [227\(227\)](#) 1528. április 23-án kelt az a vallomás, amely két boszorkánysággal vádolt asszony, Poschl Thomanin és Gusman Petrin perében született Paul Moritz városbíró bírósága előtt. A vallomások bepillantást engednek az asszonyok által üzött boszorkányság módszereibe és eszközeibe. Poschl Thomanin elismerte, hogy varázslattal több embert beteggé tett, és ezért a felbujtóktól természetben vagy pénzben fizetséget kapott. Általában bizonyos gyökereket, növényeket vagy éppen halott állatokat – a vallomásban varangyos békáról esik szó – ásott el az adott személy házának küszöbe alá vagy az udvarában, amitől az megbetegedett. Ha bizonyos idő elteltével kiásták a szerencsétlenséget hozó tárgyat, az illető is meggyógyult. Így történt például egy Eber Hans nevezetű ember esetében, akinek szomszédasszonya rendelte meg a boszorkánynál a varázslatot, ellenséges viszonyukra hivatkozva. Poschlne el is ásta az illető udvarában a varangyos békát, mire az megbetegedett. Három napra rá a szomszédasszony újra kiásta a békát, és Eber Hans ekkor meggyógyult. [228\(228\)](#) Több ilyen esetet is felsorol a két asszony vallomása, pontosan megnevezve az áldozatokat és a megrendelőket, sőt legtöbbször a fizetséget is. De a boszorkányok nemcsak betegséget, hanem szegénységet is hozhattak valakire, ahogy megronthatták a bort és a termést, befolyásolhatták az időjárást, vagy akár a tehenek tejhozamát is. A periratból kitűnik, hogy a bíró nagyon alaposan látta el a feladatát: megkereste a vallomásban felemlített két helység bírját, és információkat kért tőlük a két asszony által megnevezett esetekről. Kiderült, hogy két név kivételével minden adat és megbetegedés egyezett.

A per nagymértékben foglalkoztatta a soproni közvéleményt, olyannyira, hogy a városi közgyűlés két nappal a kihallgatás után, április 25-én határozatot hozott, miszerint a város közönsége a jövőben szigorúan fog fellépni a varázslókkal szemben. Külön kimondták, hogy a jövőben ilyen jellegű cselekmények sem pénzzel, sem könyörgéssel meg nem válthatók. [229\(229\)](#) Hogy mi történt a továbbiakban a két asszonnal, arról nincs tudomásunk. Az mindenestre biztos, hogy a vallomásukban említett Soproni asszonyokat szintén elfogták és kihallgatták. A városi közgyűlés fentebb említett határozatát a boszorkányok jövőbeni kemény büntetéséről azonban feltehetőleg nem hajtották végre, hiszen 1528. április 29. és május 20. között kaució ellenében valamennyiüket szabadon engedték. Úgy tűnik, hogy a bíróság az egész ügyet inkább rosszindulatú pletykálkodásként és gyanúsítgatásként kezelte, semmint komoly vétekként. Az asszonyok szabadon bocsátásának tényét bejegyezték a Gerichtsbuchba, a bírói könyvbe is: külön-külön, de nagyjából azonos szöveggel, és a tanúk név szerinti felsorolásával rögzítették, hogy a delikvenst 100 magyar forint ellenében szabadlábra helyezték. [230\(230\)](#)

[168](#)A per lezárásával és a megvádolt asszonyok elengedésével azonban nem érték el a kellő hatást. A városi közgyűlésben a polgárok nagy része elégedetlen lehetett a bíróság enyhe ítéleteivel, így a következő évben, 1529. április 25-én – mint ahogy az a jegyzőkönyvben olvasható – a közgyűlés szinte ugyanazokkal a szavakkal megismételte előző évi határozatát a boszorkányság ellen való szigorú fellépés tárgyában. [231\(231\)](#) A következő boszorkánypernél valóban érezhető a keményebb ítélet és az abbéli fáradozás, hogy a közvélemény számára megfelelő példát statuáljon a bíróság. Ez a bizonyos boszorkányper 1529 júliusában a városi tehénpásztor, Bernát ellen zajlott. Bernátot boszorkánysággal vádolták, szinte ugyanazokat a vádpontokat hozva fel ellene, mint egy évvel korábban az említett asszonyok ellen. Vallomásában Bernát beismerte, hogy a boszorkányművészetet a fentebb említett Gusman Petrintől tanulta. Ő azonban tudását és varázserejét – ellentétben tanítómesterével, aki elismerten fizetségért küldött rontást másokra – csak az ellenségei ellen alkalmazta. Így akarta például Christoph Grätzer polgármestert, aki őt hanyagsága miatt megbüntette, a küszöbe alá elásott rontással elveszejteni. Ezzel a módszerrel már sikerült a cinfalvi pásztort korábban megölnie.

A továbbiakban azzal vádolták Bernátot, hogy más pásztorokkal összeesvén azok csordáira bosszúból, varázslattal farkasokat küldött, mint például egy évvel korábban a somfalvi pásztor állataira. A farkas akkor egy tehenet pusztított el, a kárt a pásztornak kellett megtérítenie. Hasonlóképp

állt bosszút a nyéki pásztoron, aki nem teljesítette ígéretét: tőle a farkasok három tehenet ragadtak el. Az egyik városi tanácsosnak három tehené is elkóborolt Bernát hanyagsága miatt, ezeknek az árát Bernáttal fizettették meg. Ő bosszúból varázsszert ázott a tanácsos majorjának kapuja alá, és ezzel a tanácsos további négy tehenét rontotta meg. Azt is elismerte a vádlott, hogy több embert is megfenyegetett, ha ellene vallanának, és őt elbocsátának állásából, akkor farkast küld az állataikra. Bevallotta továbbá, hogy több asszonynak is adott varázsszert, amitől több teje lesz a teheneknek. Bár tudta, hogy a szer semmit sem használ, mégis elfogadott az asszonyoktól bort és kenyeret fizetség gyanánt. Többen arra is megkérték, hogy tanítaná meg nekik a boszorkánymesterséget, ezeket Bernát név szerint fel is sorolta. Érdekes módon a vádak közt szerepel egy olyan pont is, amelynek semmi köze a boszorkánysághoz: szemére vetették, hogy a zsidók Sopronból való kiűzése után (1526) egy másik pásztorral együtt a csordából két, eredetileg a zsidók tulajdonában lévő tehenet is eltulajdonítottak és eladták egy mészárosnak.

A vádak – mai szemmel nézve – semmivel sem súlyosabbak, mint az előző évi boszorkányperben felsoroltak. Sőt, Bernát tevékenysége során kevesebb ember károsodott, mint Poschl Thomanin és Gusman Petrin esetében. Bernátot azonban mégis halálra ítélték, és – ahogy az egy boszorkánymesternek kijár – máglyán égették el. Saját korunkból visszatekintve, egyre inkább az a benyomásunk, hogy Bernát esetében egy társadalmilag kirekesztett, iszákossága és rossz természete miatt közmegvetésnek kitett kisstílű bűnözőt használtak fel arra, hogy a városi közönségnek elrettentő példát statuáljanak. Elítéltek egy semmirekellőt, akit, mint ahogy az egy 1528. évi közgyűlési határozatból kitűnik, [232\(232\)](#) a város szolgálatából amúgy is elbocsátottak, mert nem törődött [169a](#) reá bízott állatokkal, és mindemellett romlottságáról és mindenféle kétes üzemeiről is hírhedt volt.

Bernát halálával az ügy azonban még nem ért véget. Fiát, Ambrust – valószínűleg még apjával együtt – szintén elfogták, és börtönbe vetették. Kihallgatásáról sem a bírói könyvben, sem a városi iratok közt nem találunk feljegyzést, azonban valószínűsíthető, hogy őt is vád alá helyezték. 1529. július 22-én, három nappal Bernát kivégzése után kelt az a kötelezvény, amelyben Ambrus megígérte, hogy sem apja halála, sem saját fogsága miatt nem követel kártérítést Sopron városától. [233\(233\)](#) Itt kell megjegyeznünk, hogy ez nem egyedi eset: hasonló kötelezvényeket a korszakban rendszeresen írtak alá az elítéltekkel, illetve azok rokonaival, a város ugyanis így próbálta a városi bíróság tekintélyét biztosítani és óvni az esetleges későbbi kártalanítási perekkel szemben.

Ambrusról többet nem hallunk, azonban egy másik bűnöző, Margs Pöschl, két évvel később újra felemlítette vallomásában Bernát pásztorát. Pöschl, akit számtalan bűne miatt 1528-ban már elűztek a városból, 1531-ben újra elfogták és különféle bűncselekményekért halálra ítélték. Kínzással kicsikart többoldalas vallomása azzal kezdődik, hogy Pöschl megvádolja apját, aki Bernáttól megtanulta a boszorkánymesterséget és képes arra, hogy emberre és állatra farkast küldjön. A farkast Bernáttal egymáshoz küldözgették, sőt még a faluba is beküldték időnként pénzzel a nyakában, hogy hozzon nekik bort... Bár Pöschl később visszavonta vallomásának ezen pontját, valószínűleg csupán a bíró belátásán múlt, hogy az apa ellen nem emeltek vádat. [234\(234\)](#)

Időközben sor került egy másik perre is: Hans Gerl borbélymester megfenyegette feleségét, ha nem költözik el vele a városból, úgy „Vörös Péterrel tíz lovon fog a városban megjelenni és kényszeríteni fogja őt is és a várost is akarátának teljesítésére, majd pedig neje előtt két macskát lefejezett”. [235\(235\)](#) A forrófejű borbélymestert börtönbe zárták, ahonnan 1530-ban csak felesége hosszas könyörgésére engedték ki.

1539-ben egy újabb városi alkalmazottat, Georg Adler toronyzenészt vetettek börtönbe boszorkányság vádjával. Az érdekes sorsú zenész előzőleg II. Lajos király dobosa volt, és 1536-ban fogadta fel Sopron városa. A boszorkányper megelőzően és azt követően is többször került összeütközésbe a közgyűlés

tagjaival, mivel a derék polgárok közül sokan nem nézték jó szemmel, hogy gyakran látogatta a borkiméréseket és a város utcáit járta, ahelyett, hogy a várostoronyban tartózkodott volna, sőt még gorombáskodott is a polgárokkal. Boszorkánysággal akkor vádolták meg, amikor egyik fia megszökött hazulról és Bécsig jutván apja ördögi eszközökkel kényszerítette, hogy egészen hazáig fusson. A fiú ebbe a futásba majdnem belehalt, és ha a városi tanács [170](#) tekintélyes tagjai nem lépnek közbe, valószínűleg Georg Adler is a máglyán végezte volna. [236\(236\)](#) Így azonban kiszabadult, sőt egy évre rá, 1540-ben még a polgárok sorába is felvételt nyert. Nem szolgálta meg azonban a belé vetett bizalmat, 1547-ben felmondta állását, újabb rövid bebörtönzés után királyi közbenjárásra szabadult. Előbb Bécsbe, majd Znaimba (Znojmo) szökött, ahol ismét toronyzenésznek állt, és onnan pereskedett Sopron város tanácsával lefoglalt javai visszaszerzéséért. A soproni polgárok sorából 1549-ben hivatalosan is elbocsátották. [237\(237\)](#)

1540-ben újabb megyyesi boszorkányperről is hallunk: egy Georg Pinter nevű jobbágy feleségét fogtak perbe, aki elismerte, hogy mérgeket és varázsszereket kotyvasztott. Végül megúsza a halálbüntetést, csupán számúzték. A városi bírósági jegyzőkönyvekben 1551. június 3-i dátummal találunk egy bejegyzést, mely szerint a férj, Georg Pinter kérvényezte, hogy továbbra is Meggyesen lakhasson, ahonnan felesége bűbájoskodása miatt távozásra kötelezték, és a szomszédok sem akarják megtűrni őket. A tanácsülés úgy határozott, hogy az ott maradást nem engedélyezi, Pinteréknek a szüret után tizennégy napon belül el kellett hagyniuk a falut. [238\(238\)](#)

1548-ban Rákos Péterné Ilona, répceszentgyörgyi molnárné elleni boszorkányper vert fel nagy port. Az előző év decemberében, néhány nappal karácsony előtt szörnyű rablógyilkosság áldozata lett a városi konyhát üzemeltető Krainer Sebestyén és egész háza népe: állapotos felesége és két szolgája. (Krainer Sebestyénről a hagyatéki eljárás során derült ki, hogy bigámista volt: előző feleségétől elszökött. [239\(239\)](#)) Hatalmas hajsza indult a rablógyilkosok után, akiket néhány napon belül el is fogtak, és Sopronba szállítottak. A városi hóhér gondjaira bízták őket, aki kínvallatásnak vetette alá őket, amelynek hatására minden bűnüket bevallották. A Tóth András vezette öttagú rablóbanda tagjai korábban különböző főurak szolgálatában álltak zsoldosként, majd bandába szerveződve Váctól Kőszegig végigrabolták az országot, számtalan gyilkosságtól sem riadva vissza. Valamennyi bandatag súlyosan terhelő vallomást tett a répceszemerei molnár özvegyére, aki nem csak orgazdájuk, de kémük és felbujtójuk is volt egy személyben. Az asszony mindegyiküknek adott egy bársonyból készült kis zacskót, benne összebogozott cérnával, és azt mondta nekik, hogy amíg a zacskót maguknál hordják és a cérnát nem fejtik fel, addig az ő életében nem fog rajtuk a fegyver, még ha fogságba kerülnének is, onnan is sértetlenül kiszabadulnak. [240\(240\)](#) Hamarosan az özvegyet [171](#) is kézre kerítették, aki vallomásában részletesen feltárta boszorkányüzelveit. Ilona asszony úgy emlékezett, hogy a rablóbanda feje két társával kereste fel őt tanácsért: adna-e nekik olyan szert, amivel védekezhetnének mindenfajta bántalom ellen. Akkor adta nekik a zacskókat, és megadta nekik két szentnek is a nevét, akikhez ha az ő általa mondott imával fordulnak, tetteiknek semmiféle következménye nem lesz. Szolgálatáért igen jó fizetséget kapott. Így kezdődött „gyümölcsöző” együttműködésük: az asszony a későbbiekben tippeket adott, és a zsákmányból is részesült, bár a soproni rablógyilkosságot Tóth András egyedül tervelte ki. A boszorkánymesterséggel kapcsolatban elismerte, hogy tud olyan kenyeret készíteni, amelynek hatása hasonló a védőzacskókéhoz: aki magánál hordja és eszik belőle, azt semmi bántódás nem érheti. Elismerte, hogy ha egy malmot megrontanak, ő azt a rontást le tudja venni. Tud olyan vesszőt fenni, hogy akire azzal három csapást mérnek, azt annyi kellemetlenség éri, hogy nem tud tovább a lakóhelyén megmaradni. Tud olyan varázsszert, amivel testben és vagyonban okozhat kárt, és olyan gyökeret is ismer, amit elásva áldozatának udvarán az illető azt cselekszi, amit ő akar. Meg tudja rontani az állatokat, ismer olyan varázsszert, amittől a vénlányok férjhez tudnak menni, a házaspárok kibékülnek, a férfiak „férfiereje” visszatér. A szőlőhegytől is távol tudja tartani a jégesőt. Valamennyi praktikát több esetben kipróbálta, az áldozatokat is megnevezte vallomásában. A bíróság az egész

társaságot halálos ítélettel sújtotta: egyiküket felakasztották, a főkolomposokat, miközben a vesztőhelyre kísérték, a hóhér tüzes harapófogóval csipkedte, majd a vesztőhelyen kerékbe törték őket. Egy másik bandatagot karóba húztak, Rákos Péterné Ilona asszonyt pedig, mint boszorkányt, megégették.

A következő évtizedekből alig maradt fenn boszorkányperrekről írásos dokumentum, az 1570-es évektől felbukkanó néhány ügy is inkább rágalalmazási pernek tekinthető. Az 1570. évi számadáskönyvben a „száraz” könyvelési tételek mögött nyomom követhetjük a „Ferdenyakú” Bärbl, és fia, Blasll boszorkányperének alakulását. Az ellenük szóló vádat nem ismerjük, de pontos feljegyzés készült a kínzásért kifizetett összegről, a fogva tartottak élelmezésére fordított dénárokról, az ítélet felolvasásáért járó díjról, a hóhérnak a kivégzésért járó fizetéséről.²⁴¹⁽²⁴¹⁾ 1575-ben a számadáskönyv szerint 3 dénár segélyt kapott egy férfi, akit egy boszorkány átkozott el.²⁴²⁽²⁴²⁾ A tanácsülési jegyzőkönyvben szereplő utalás arról tudósít, hogy 1583-ban Veit Schwingseisen polgár boszorkánysággal vádolta meg Straichmann Lőrinc nejét.²⁴³⁽²⁴³⁾ Három évvel később, 1586-ban egy Philip Püchler nevű szárazvámi embert vetettek börtönbe, ¹⁷²és vallatásakor állítása szerint boszorkányos eszközöket is használtak ellene. Kiszabadulása után, 1588-ban Ernő főherceghez írt folyamodványában részletesen leírta esetét: egyik soproni útja alkalmával betért egy borkimérésbe, ahol Gregor Posch városbíró őt (aki felett egyébiránt joghatósággal sem bírt) letartóztatta, börtönbe vetette és kínvallatással arra akarta rábírní, hogy olyan bűnöket vállaljon magára, amelyeket el sem követett. A következő városbíró, Hans Schiffer még kétszer kínoztatta meg őt, sőt, a kínzásban maga is tevékenyen közreműködött. Mindez azonban nem volt elég, valamiféle ördögös céllal lenyírták a haját, a testén található minden-féle szörzetét, levágták a kéz- és lábkörmeit, és elégették, a hamut pedig vízbe téve megittatták vele. Több mint két évig ült vasra verve a börtönben. Sopronból örökre kitiltották, és arra is rá akarták venni, hogy szülőfaluját is elhagyja. Az őt ért szenvedések miatt a főhercegnél bepanaszolta a két bírót és pénzbeli kártérítést is kért, mivel a kínzásokkal egész életére megnyomorították.²⁴⁴⁽²⁴⁴⁾

Gregor Posch városbíró, pontosabban a felesége neve egy másik boszorkányper kapcsán is előkerült. 1591-ben a városi külső és belső tanács adókiadó közös gyűlése után a város költségén lakomát rendeztek a tanácsosok részére. A lakoma megrendezése és lebonyolítása a városkamarás feladata volt, akinek neje Gregor Posch és Hans Stainer belső tanácsosok, valamint Wolfgang Schäffer polgár feleségeit kérte meg, hogy segítsenek a főzésben. Az asszonyok rövid pihenőre kimentek a konyhából a folyosóra, amikor a ház felett golyák repültek el. A városkamarásné megjegyezte, hogy ezek biztosan boszorkányok voltak. Schäfferné ekkor elmesélte, hogy nem olyan rég egy rákosi asszony járt a nagynénjénél, aki ott elmondta, hogy nemrég a belvárosban egy asszonynál volt látogatóban, ahol minden sarokban tojást és zsírt látott, és ebből azt a következtetést vont le, hogy a háziasszony minden bizonnyal boszorkány. A nagynéni megkérdezte, hogy ki ez az asszony, mire azt a választ kapta, hogy az Schäfferné, az unokahúga. A nagynéni elmesélte Schäffernének az esetet, aki hálát ad Istennek, hogy a pletyka természetesen nem igaz. Minderre Poschné csípősen annyit válaszolt, hogy Schäfferné jobban teszi, ha nem vonja ki magát, hiszen mindenki tudja róla is és Stainernéről is, hogy boszorkányok.²⁴⁵⁽²⁴⁵⁾ A folyosói pletykálkodásból két ¹⁷³éven át tartó pereskedés kerekedett. Gregor Posch hírnevének mindenesetre nem ártott meg az eset, hisz néhány évvel később polgármesterré is megválasztották.

A prominens polgárasszonyok perével egy időben, 1592-ben zajlott egy másik rágalalmazási per: egy bizonyos Jankóné ellen, Simon Windisch feleségének megrágalalmazásáért. Jankóné több esetben is boszorkánynak nevezte Windischnét: amikor Sopronnyéken megégették egy boszorkányt, Jankóné azt állította, hogy Windischné nővére volt az illető. A Windischékkel egy házban lakó szücs feleségének azt mondta, hogy a tehenük azért nem ad tejet, mert Simon Windischékkel egy házban laknak. Ilyen előzmények után Windischné a városi bírósághoz fordult becsületének védelmében. Jankóné a bíróság

előtt kijelentette, hogy ő csak a piacon hallottakat adta tovább, ám a tanúk terhelően vallottak rá. A bíróság elrendelte börtönbe vetését. Magas korára való tekintettel enyhítettek a büntetésén, két lehetőség közül választhatott: vagy kiszakítják a nyelvét tőből, vagy nyelvváltság címén 100 tallért fizet.²⁴⁶⁽²⁴⁶⁾ Végül tekintélyes egyházi és világi férfiak közbenjárására 32 tallért kellett fizetnie és a közbenjáró polgárok előtt kellett bocsánatot kérnie.

A 16. század utolsó éveiben újabb szövevényes boszorkányper tartotta izgalomban a város lakóit: egy bizonyos Hans Türck (egyek források szerint Toman Türck) nevű disznópásztor volt a főszereplője az eseményeknek, akit boszorkányságért 1596-ban vetettek börtönbe. Akkor azt vallotta, hogy Andre Auer soproni polgár Agnes nevű nejének szerelmi bájitalt adott, amitől az asszony nem tudott magán uralkodni és évekig tartott fenn vele házasságtörő viszonyt.²⁴⁷⁽²⁴⁷⁾ Bevallotta továbbá, hogy Thoman Bauer külső tanácsnok segítségére volt, amikor az sógorát, Mert Tämischet és annak feleségét el akarta pusztítani. Egy rákosi öregasszonytól varázsszert vásárolt Bauer részére, amit aztán Mert Tämisch házában a kapu alá el is ástak. A rontás hatott: a sógor fia megbetegedett, a náluk szolgáló fiú pedig meghalt. Különösen terhelő bizonyítéknak számított az ügyben, hogy a bíróság a varázsszert a kapu alatt meg is találta.²⁴⁸⁽²⁴⁸⁾ 1595-ben csúnya családi perpatvar támadt Frankovith Gergely²⁴⁹⁽²⁴⁹⁾ orvos családjára és rokonságára között, elképzelhető, hogy a rokonok is Türck disznópásztor segítségét vették igénybe. Türck bevallotta, hogy el akarta pusztítani az orvost és családját, ezért rontó¹⁷⁴ varázsszert öntött Ógabona téri házuk lépcsője alá. A rontás hatására az orvos gyermeke meghalt, ő maga és felesége pedig megbetegedtek.²⁵⁰⁽²⁵⁰⁾ Gyanúba keverte továbbá Gilig Lang városi adószedő harmadik feleségét is, azt állította, hogy Langné is ért a boszorkánysághoz. Langné ekkor kezesség mellett szabadult ki a börtönből, de a vád ellene néhány év múlva újra felmerült. (1601-ben újra meggyanúsították a már egyszer megvádolt Langnét, sőt Lang lányát, Lorenz Auer polgár feleségét is.²⁵¹⁽²⁵¹⁾) Ugyancsak terhelő vallomást tett Hans Schwarz kalapos neje és Peter Maurer felesége ellen, akik a börtönből 1000 tallér óvadék lefizetése után szabadulhattak. Mivel Hans Türck disznópásztor esetében a tanács többszörösen is bizonyítottnak látta a boszorkányság vádját, 1597-ben halálra ítélték: a városi hóhér kerékbe törte.²⁵²⁽²⁵²⁾

A 16. századi soproni boszorkányperekben tudomásunk szerint csak Bernátot, Rákos Péterné Ilona asszonyt és Türck disznópásztort ítélték halálra. Az összes többi ügyben a vádlottakat száműzték a városból, vagy egy időre börtönbe vetették, vagy pénzbüntetésre ítélték, esetleg bizonyíték hiányában fel is mentették. A legtöbb boszorkányper asszonyi pletykálkodásként indult, többségüket a bíróság is egyszerű rágalmazási perként kezelte.

A soproni boszorkányperek történetének kutatása egy több éve tartó országos OTKA-kutatás keretében jelenleg is folyik. Előkészületben van a szabad királyi városok boszorkánypereit bemutató forráskiadvány-sorozat megjelentetése, amelynek egyik kötete Sopron szabad királyi város boszorkánypereit dolgozza fel. A kötet szerkesztőinek szándéka szerint valamennyi, jelenleg ismert soproni boszorkányper szövegét közzéteszik, és e munka során támaszkodnak Házi Jenő (1892–1986) néhai soproni főlevéltáros boszorkánypergyűjtésére is. Bár Házi kifejezetten a boszorkányság történetével soha nem foglalkozott, a legtöbb soproni boszorkányperrel mégis az ő forrásfeltáró munkája révén van tudomásunk – jelen tanulmány is az általa gyűjtött perekre támaszkodik. Sajnálatos, hogy a Házi Jenő által feltárt perszövegeknek csak egy kis töredéke került eddig közlésre, és a témával foglalkozó kutatók (Winkler Elemér, Szabó Jenő) is csak szemezgettek a páratlanul gazdag soproni peranyagból. A forráskiadvány megjelenéséig a fentebb bemutatott esetek megelégedeznek némi bepillantást a soproni boszorkányperek sokszínű és érdekes történetébe.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 175Nyakas Miklós: Bocskai kiáltványa Sopron vármegye rendjeihez

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 175Nyakas Miklós: Bocskai kiáltványa Sopron vármegye rendjeihez / A forrásközlések elé

A forrásközlések elé

A Bocskai-szabadságharc dunántúli eseménysorozata első 17. századi Habsburg-ellenes nemzeti mozgalmunk kevésbé ismert és kutatott területei közé tartozik, részint azért, mert katonai és politikai szempontból valóban mellékterületnek számított, de részint a források hiányossága miatt is. Éppen ezért minden olyan adat, amely a tájegység Bocskai-kori történetét gazdagítja, érdeklődésre tarthat számot. Az alább következő forrásközlés részint új adatok bevonásával, de már ismert adatok újraértelmezésével is, fontos szempontokkal gazdagítja Bocskai és a Szerencsen összegyűlt magyar rendek Dunántúlról vallott elképzeléseit, Bocskai hadászati szándékát és diplomáciai elképzeléseit.

Bocskai Basta téli támadásának kivédése után, hadainak nagyszabású tavaszi ellentámadásával párhuzamosan kiterjedt diplomáciai levelezésbe kezdett. Zamoyszki lengyel kancellárhoz, rokonához Kassáról 1605. január 19-én írt terjedelmes levelében előadta mozgalmának okait, eddigi sikereit, s moldvai ügyekben kért tényleges támogatást. Ekkor írt a felső-magyarországi vármegyéknek és az erdélyi rendeknek is.

Forrásközlésünk Bocskai Szerencsen folytatott diplomáciai tevékenységének körébe tartozik. A fejedelem ugyanis bizonyíthatóan az országgyűlés előkészületeit, annak belső és külső támogatottságát Szerencsről szervezte. 1605 tavaszán, március 20. és április 29. között innen írt a török császárhoz, lengyel és svéd királyhoz, Mehmet pasa portai fővezérhez, a tatár kánhoz és helytartójához, Jeremiás moldvai és Simon havasalföldi vajdához, Murát nándorfehérvári szerdárhoz, Hasszán budai vezérpasához, Hasszán temesvári pasához; Rákóczi Zsigmondhoz, ecsedi Báthory Istvánhoz, Gyulaffy Lászlóhoz, akit ekkor erdélyi helytartójának tekintett, Csáky Istvánhoz, a dunántúli, továbbá az erdélyi urakhoz és nemességhez, a szász székekhez, Vadas Lukács tiszántúli református szuperintendenshez és Süegh Albert szebeni királybíróhoz.

A szerencsi országgyűlési meghívót Bocskai 1605. március 29-i kelettel küldte el, április 17-re szólóan, s erről a napról keltezve ismert az a levél is, amelyet a dunántúli nemességhez címezve még Thaly Kálmán tett közzé.²⁵³⁽²⁵³⁾ Ennek változata az a levél, amelyet nagy forráskiadványában Hurmuzaki publikált ugyancsak 19. században, s amely a magyar történetírás számára azóta is felfedezetlen maradt.²⁵⁴⁽²⁵⁴⁾ Ez a levél az, amelyet Bocskai 1605. április 2-ről keltezve Sopron vármegye rendjeihez címezett.²⁵⁵⁽²⁵⁵⁾ A két **176**szöveg gyakorlatilag megegyezik, legnagyobb különbség talán az, hogy Thaly Kálmán „profozt” ír, míg Hurmuzaki „Processuszh”; amely nyilvánvalóan elírás. A két forrásközlés közötti összefüggésre történetírásunk eddig még nem mutatott rá, Hurmuzaki sem, aki forrását Thalynál időben később tette közzé, és Veress Endre sem, aki Hurmuzaki közlésére a figyelmet felhívta.

A két forrásközlés a történetírás számára tulajdonképpen nagy nyereség, mert fontos következtetések levonására alkalmas. Thaly a maga forrásáról a következőképpen ír: „E leveleskönyv elől-hátul töredékes darabot képező, különben jól conservált eredeti kézirat, egész ívrétben, 12 íven, igen sűrűen s *kétféle kézzel* [kiemelés tőlem] írva. Írása másként rendes, sőt szép folyóírás; de számos – gyakran merész – rövidítésekkel kivált a latin szavakat illetőleg.” Ebből egyértelmű, hogy Bocskai kancelláriájának másolati könyvével van dolgunk, amely az elküldött levelek szövegét tartalmazza.

Hurmuzaki nem utal forrására, de a betűhűségre törekvő írásmód, a rövidítések tudatos jelzése, az aláírásoknál az m.p. kitétele, a címzésnél a pecsét helyének jelzése arra utal, hogy eredeti példányt használhatott.²⁵⁶⁽²⁵⁶⁾ Ebből következik, hogy a Thaly közölte változat nem a ténylegesen elküldött levél lehetett, hanem az a minta, amelynek alapján az egyes vármegyéknek és főuraknak a tulajdonképpeni levelet elküldhették. Ez magyarázza a kétféle keltezt is, amely Thalnál márc. 29-e, Hurmuzakinál ápr. 2-a. Ezt támasztja alá, hogy a Thaly-féle közlésnél tulajdonképpeni aláírás nincs, míg Hurmuzakinál Bocskai István mellett Kátay Mihály és Péchy Simon neve is olvasható.

A párhuzamos szövegvariánsok kérdése akkor válik igazán izgalmassá, ha figyelembe vesszük azt, hogy ezzel egy időben a Sopron vármegyének címzett kiáltványt német nyelvre lefordították és ki is nyomtatták Szerencsről kelteztve, április 2-iki dátummal. A nyomtatvány megléte mindeddig ismeretlen volt a magyar történeti irodalomban; Magyarországon az egyetlen ismert példány a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeum tulajdona. Világszerte is ritkaság! Tudomásunk szerint a hazai nyomtatványon kívül csak Wolfenbüttelben és Helsinkiben van belőle egy példány, s Budapesten csak másolat.²⁵⁷⁽²⁵⁷⁾ Ráadásul a Hajdúsági Múzeum példánya és a wolfenbütteli címlapja nem azonos, így ennek alapján azt mondhatjuk, hogy azt legalább két alkalommal¹⁷⁷adták ki. Az eredetileg gót betűs kiáltványt latin betűs változatban adjuk közre. A visszafordítástól eltekintünk, noha az sem lenne tanulság nélküli. Mindenesetre a német szöveg a magyar változattól néhány ponton különbözik. Míg a magyar változat Thalnál általában a dunántúli rendekhez, Hurmuzakinál Sopron vármegyéhez íródott, addig a német verzió címzettként egy magyar főurat, Bocskai rokonát említi: „*Levélmásolat, melyet Bocskay István egy magyar úrnak, atyafiának írt Magyarország jelenlegi állapotáról és háborújáról. Magyar nyelvről újfelnémetre fordítva. Nyomtatott az 1605. esztendőben.*” Megszólítása is ennek megfelelő: „*Mindenekelőtt üdvözlétünk és jóakaratainkat Méltóságos báró Úrnak, kiváltképp kedves Atyafinknak.*” Bocskainak tudomásunk szerint a Dunántúlon – felesége révén – egyetlen férfitörökona volt, Hagymássy Kristóf, aki Bocskai mellé is állt.²⁵⁸⁽²⁵⁸⁾ Mégsem gondoljuk, hogy a német fordítás miatta említ kifejezetten egy magyar főurat. Sokkal valószínűbb, hogy a humanista levélírás gyakorlatával állunk szemben, amely a magyar viszonyokkal kevésbé ismerős német nyelvterületen hitelesebben csenghetett. Azt kell tehát mondanunk, hogy Bocskai rokonának emlegetése fikció, s szerepeltetése a levél hitelességét volt alátámasztani a nyugati közvélemény előtt.

Ennyit mondhatunk el röviden a forrásokról. Az igazán nagy kérdés azok tartalmi elemzése és a történelmi folyamatokban való elhelyezése. Részletes kifejtésre e helyen nincs módunk ugyan – a forrásközlésnek egyébként ez nem is feladata – de a leglényegesebb vonatkozásokra fel kell hívnunk a figyelmet. Mindenekelőtt feltűnő, hogy Bocskai Sopron vármegyének írt kiáltványában a szabadságharc indoklásaként elsősorban az erdélyi eseményekkel, ezen belül is elsősorban a Székely Mózes fejedelemségének leverését követő Basta-féle megtorlásokkal foglalkozik. Nem tette ezt az erdélyiekhez és felső-magyarországiakhoz írt leveleiben.²⁵⁹⁽²⁵⁹⁾ Ez utóbbiak elsősorban az aktuális helyzettel foglalkoznak, s csak utalásszerűen érintik a mozgalom kibontakozásának okait. Ezzel szemben a Sopron vármegyének és a dunántúliaknak írt levél az általános vallásügyi sérelmek felsorolásán túl hosszasan és részletekbe menően foglalkozik Basta törvénytelenégeivel, vérengzéseivel, a dévai gyűlésen véghezvitt tetteivel, a nemesség és a rendi alkotmány nagy sérelmeivel, és hasonló kérdésekkel. Hely hiányában nincs módunk minden egyes említett eset történeti hátterét feltárnunk, annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy a felsorolt esetek mind valóban megtörténtek, a szereplők és az események valóságosak. Egyetlen esetet említek csupán annak igazolására, hogy a leírt ügyek mennyire élénken foglalkoztatták a kortársakat. Bánffy Dénes esete, aki Bocskai unokaöccse is volt,²⁶⁰⁽²⁶⁰⁾ ténylegesen napirendre került a¹⁷⁸pozsonyi országgyűlésen,²⁶¹⁽²⁶¹⁾ s azt Báthory Gábor, Erdély fejedelme, 1610-ben a II. Mátyással folytatott tárgyalásokon mint helyrehozandó sérelmet emlegeti.²⁶²⁽²⁶²⁾ A magyarázat az lehet, hogy a dunántúli közvélemény az eseményeket kevésbé ismerte, mint azok, akik azt közvetlenül átélték, s elszenvetdék. Mindenesetre feltűnő, hogy Bocskai általános érvrendszerében a

Székely Mózes alatti történések, s az azt követő kegyetlen megtorlás lényegesen kisebb szerepet játszik, mint amilyen hangsúllyal az szerepel a Sopron vármegyéhez intézett kiáltványban.

A fenti kiáltványoknak, mind a magyar, mind a német nyelvű változatnak komoly diplomáciai és ezen keresztül stratégiai feladata volt, ezt vegyük közelebbről is vizsgálat alá.

A szerencsi országgyűlés szervezési munkálatai közt Bocskai hadai diadalmasan törtek előre a bányavárosok térségében és Alsó-Magyarországon. Elérkezett az idő a dunántúli szerepvállalásra, részint azért, mert Bocskai nemzeti alapon, a magyar rendek egésze nevében lépett fel, s nemsokára Magyarország fejedelmévé is választják. De azért is, mert Basta hadainak utánpótlását a Dunántúl birtoklásával, s az örökös tartományok Dunántúlról való fenyegetésével is gyengíteni kívánta. A történeti irodalom a dunántúli hadműveleteket általában Némethy Gergely nevéhez kapcsolja, pedig az első tényleges kísérlet Horváth Tamás vállalkozásához köthető, s Bocskai fenti kiáltványai is, a német verziót is ide értve, az ő nevével fonódnak egybe, s az ő katonai sikerét volt hivatva elősegíteni. Bocskai István Horváth Tamás személyét, mint jámbor szolgáját, s „kegyelmetek esmért barátját” ajánlja a dunántúliaknak, akivel szóval is üzent, s akinek „tanulságot adott minden dolgról.”

Horváth Tamás személyére vonatkozóan sajnos nagyon keveset tudunk mondani. A szabadságharc katonai történetét feldolgozó Nagy László szerint leveleiből kitűnően fiatalember. Magam úgy vélem, hogy talán azonos azzal a Horváth Tamással, akit Nagy Iván petrinyei előnévvel említ. Ez a Horváth Tamás 1600-ban nőül vette Ladony, másképp Nagy Csemetei Annát, thömördi Thulok György özvegyét.²⁶³⁽²⁶³⁾ Feltehetően fiatalember volt tehát. Amennyiben Horváth Tamás nemesi előneve a magyar/horvát – török határon fekvő Petrinjara²⁶⁴⁽²⁶⁴⁾ utal, amely csaknem bizonyosnak vehető, akkor olyan harcedzett katonával állunk szemben, aki a török végek mindennapos csatazajában nőtt fel. Bocskai sikerei láttán felajánlotta neki segítségét, s az a dunántúli vállalkozáshoz szolgálatait igénybe is vette.

A Sopron vármegyéhez intézett kiáltvány német fordítása láttán azt kell mondanunk, hogy Bocskainak a tervezett vállalkozással kapcsolatban nagyszabású katonai, ¹⁷⁹stratégiai elképzelései is voltak, amelyek nagyjából a következőképpen összegezhetőek: Horváth Tamás mellé jelképes erejű csapatot adva, a fő hadszíntéren folytatva a Basta elleni támadást, török segítséggel a Dunántúlt elfoglalva, az örökös tartományokat, Alsó-Ausztriát, Stájerországot, esetleg Karinthiát támadva lekötötte Mátyás főherceg azon erőit, amelyek Basta segítségére siethetnének. Azért lehetett szükség a német fordítás elkészítésére, hogy osztrák területen megmagyarázhassák a magyarokat ért sérelmeket, Basta és a Habsburgok felelősségét, s az osztrák (protestáns) rendek előtt igazolják Bocskai támadásának jogosságát.²⁶⁵⁽²⁶⁵⁾ A fordításra valószínűleg az a Bocatius János vállalkozhatott, aki ekkor Bocskai feltétlen híveként annak környezetében volt, mint Kassa város főbírája és egyik követe. Aki anyanyelvi szinten beszélt a németet (és a latint), mivel gyermekkorában „hochdeutsch” nyelvterületen nőtt fel.²⁶⁶⁽²⁶⁶⁾ A nyomda helyéről legfeljebb csak találgathatunk. A magyar neveknél előforduló írásmódok (pl. Péchy helyett Bechy), s hogy a keresztneveket nem fordítja, ellenben az aláíróknál (Bocskai, Káthay, Péchy) igen, azt sugallhatja, hogy a nyomdász német anyanyelvű volt. A Sopron vármegyéhez intézett kiáltványban ugyanis ez utóbbiak keresztneve Bocskai kivételével latinos alakban található.

A fő cél tehát Basta utánpótlásának lekötése. Bocskai ennek érdekében nagyarányú előkészületeket tett. Hasszán budai pasának március 30-án írt levelében név szerint említi Horváth Tamást („kikről mindenekről bizonyost tud mondani nagyságodnak az én vitéz szolgám Horváth Tamás”), s a vállalkozás érdekében ekkor már írt „Bektes passának ő nagyságának, s mind az székesfejérvári és kanizsai passának”.²⁶⁷⁽²⁶⁷⁾ Elképzelését legvilágosabban a tatár kánnak április 8-án írt levelében fejezte ki.²⁶⁸⁽²⁶⁸⁾

E szerint „az felséged hada mellé bocsássam én is egy fő úr szerdáromot, [ti. Horváth Tamást] három-avagy négyezer emberrel, kik Pestnél az Dunán általköltözvén, mennének egyenesen az Dunán túl, az német királynak őstől maradt országára, oly ép, kazdag földre, kinél jobbat s kazdagabbat majd az egész keresztényiségben sem talál.”

A nagyvezírre hivatkozva közli, hogy az erős fenyíték alatt megparancsolta, „hogy az míg az Magyarország határán általmennek, sohul ott semmi kárt ne tegyenek, és ne pusztítsanak: mert azok minthogy az német torkában ott csak közel vadnak, módjok eddég semmi nem volt az mellénk való támadásban...” Bocskai a fegyveres akció jelentőségét abban látja, hogy „Bástának is az miatt onnat felől segítsége nem jöhet”, s így „penig az magunk hadaival, akármely helyen találhatjuk ezt az ellenséget, de ha 180szintén még ennél több volna is, de Isten segítségével megverjük.” A temesvári Hasszán pasának írt levelében is ebben látja a vállalkozás fontosságát: „onnét feljül Bástának az német segítséget nem küldhet a miatt...”²⁶⁹⁽²⁶⁹⁾

Horváth Tamás vállalkozása végül a következőképpen alakult. Mintegy 160 főnyi csapattal április elején Pest alatt kelt át a Dunántúlra, tisztjei Szalánczy Pál és Hajdu Gergely.²⁷⁰⁽²⁷⁰⁾ Bocskai nyilvánvalóan arra számított, hogy a Dunántúlon is elsősorban az ottani lakosság fog majd fegyvert a császáriak ellen, ezért az ottani nemesi társadalom mozgósítása érdekében Horváth Tamással többek között Batthyány Ferencnek, Nádasdy Tamásnak, s Nádasdy Lászlónak, Széchy Tamásnak, Bánffy Györgynek és Kristófnak, valamint az egyes vármegyék nemességének szóló leveleket küldött, amelyek nyilván azonosak voltak a dunántúli nemességhez, illetve Sopron megyéhez írt levelekkel.²⁷¹⁽²⁷¹⁾

Milyen eshetőség volt arra, hogy Dunántúlon a rendek Bocskai ügye mellé álljanak? Nos, az általános közhangulat erősen hasonlíthatott ahhoz, amely Felső-Magyarországon uralkodott. Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei tele vannak a vallon zsoldosok okozta károk emlegetésével, s a hajdúk elleni végzések is megegyeztek az ekkortájt hozott országgyűlési törvénycikkkel.²⁷²⁽²⁷²⁾ A Némethy Gergely fellépésekor tapasztalt magatartás pedig azt mutatta, hogy a dunántúli nemesség megfelelő katonai sikerek láttán hajlamos volt Bocskai ügye mellé állni. A Dunántúl kettős szorítása azonban Bocskai előtt is világos volt, amelyre hivatkozik is a török előtt. Politikai bölcsességére, a magyar nemzet egészében való gondolkodásra vall, hogy a török-tatár csapatoknak nyomatékosan hangsúlyozza; Dunántúlon a fosztogatástól tartózkodjanak, s mindezért majd az örökös tartományokban kárpótolhatják magukat.

Bocskai, Kátay és Péchy érvelése, amelyben a magyar nemzet közös érdekeire hivatkoztak, s nyilvánvalóan utaltak a Szent Korona-tanra is, az adott helyzetben bizonyára nem volt hatástalan.²⁷³⁽²⁷³⁾ Ezt tették a magyar rendek nemsokára a szerencsi gyűlésen a hajdúknak adott, sajnálatos módon történetírásunkban eddig figyelembe nem vett ígérvényükben,²⁷⁴⁽²⁷⁴⁾ s ezt tette Bocskai politikai végrendeletében is.²⁷⁵⁽²⁷⁵⁾

Még a sok szempontból kényes helyzetben lévő özvegy Nádasdy Ferencné Báthory Erzsébet esetében is feltehető, hogy a Sopron vármegyében nagy befolyással rendelkező, de rokon kapcsolatai révén Bocskai táborában is érdekelt, később tragikus véget ért asszony valamilyen módon együttműködhetett Némethy Gergely hadával. A soproni 181császáriak ugyanis 1605 júniusában fegyverrel fordultak birtokai ellen, keresztúri házát felégették, majorságát feldúlták.²⁷⁶⁽²⁷⁶⁾ Batthyány Ferenchez írt leveleiből tudjuk, hogy Basta is írt neki levelet, amelynek tartalma valószínűen e körül foroghatott.

Horváth Tamás vállalkozásának eseménytörténetét Nagy László nyomán a következőképpen lehet rekonstruálni: Horváth segélykérés végett Fehérvárra indult, útközben azonban csellel kézre kerítette Vázsony várát. A pápai császári őrségéhez tartozónak adta ki magát, akadály nélkül bement az erősségbe, a kapitányt elfogta és magával vitte Fehérvárra. Az eredmény azonban nem bizonyult

tartósnak. Amíg Horváth Tamás a törökkel tárgyalt, a pápai őrség katonái (140 gyalogos) titokban Vázsony alá érkeztek, s a várban lévő emberük észrevétlenül leszedte a kapuról a láncokat, s a vár tornyának ajtaját bezárta, nehogy az őrség oda tudjon menekülni. Ekkor jelt adott a rejtőzöknek, akik késlekedés nélkül egy rohammal elfoglalták a várat. A meglepett őrséget elfogták és Pápára szállították. Horváth Tamás, aki nem tudott a történetről, Vázsony alá érve nyugodtan a kapuhoz lovagolt és bebocsátást kért. A bent levők azonnal tüzet nyitottak rá, s a meglepett Horváth alig tudott elmenekülni. Néhány emberével Bocskaihoz ment, hogy jelentse neki a dunántúli vállalkozás balsikerét. Ez év júliusában a fejedelem kinevezte őt a Rába külső felén levő területek, Körmen, Kőszeg és Kesző főparancsnokának.²⁷⁷⁽²⁷⁷⁾ Talán a sikertelenség, talán az idő rövidege, esetleg az az eshetőség, hogy Horváth Tamás az érintettekhez el sem tudta juttatni a kiáltványt, magyarázhatja a források hiányossága mellett azt a tényt, hogy az érintett vármegyék esetében nem tudunk annak tárgyalásáról, s utalás sincs a kiáltvány ismeretére.²⁷⁸⁽²⁷⁸⁾

Annak ellenére, hogy Horváth Tamás vállalkozása sikertelenül végződött, azok az okok, amelyek Bocskai megérlelték a dunántúli vállalkozás szükségességét, továbbra is fennálltak, ténylegesen létező veszély volt ugyanis az, hogy a Horvátországban, Ausztriában és Stájerországban levő, az állandó várőrségen kívül közel 10 000 főnyi császári sereg oldalba támadja a szabadságharc északi főerőit.

Bocskai ennek elhárítását kísérelte meg Horváth Tamás vállalkozásával, s erre szánta rá magát hamarosan Némethy Gergely küldetésével, aki végeredményben a feladatot sikeresen végrehajtotta, még ha a Dunántúl tartós birtokbavétele nem is sikerült neki. Ugyanis míg Basta vallon gyalogságával és lovasságával Pozsonyban elsáncolta magát, Bocskai győztes hajdúi Némethy Gergely vezérlete alatt átkeltek a Dunán és Sopronon át 1605. május 22-én már Vas vármegye területére léptek. A csepregi várból intézett felhívásra Vas megye nemessége közül csakhamar csatlakoztak Bocskai zászlóihoz Nádasdy Tamás, Sárvár ura, Hagymássy Kristóf, Salamonfai Rátky Menyhért¹⁸² és Horváth Bálint. Hamarosan sor került az örökös tartományok dűlására. Ennek részletezése azonban már nem tartozik a dolgozat témakörébe.

Visszatérve forrásközléseink tanulságára, bizonyítottnak vehető, hogy Bocskai 1605 kora tavaszától foglalkozott a dunántúli hadjárattal, amelynek elsődleges célja a császári erők ottani lekötése, az örökös tartományok dűlása, Basta utánpótlásának lehetetlenné tétele, s a szabadságharc fő hadszínterén a siker feltételeinek a megteremtése. Azt kell mondanunk, ez utóbbi maradéktalanul sikerült is. Végezetül a kiáltvány német fordítása és kétszeri kiadása felhívja a figyelmet arra, hogy a külföldi nem magyar nyelvű, de magyar vonatkozású nyomtatványok alapos vizsgálata számos meglepetést rejtegethet, nemcsak diplomáciai vonatkozásban, hanem a szabadságharc belső történéseinek összefüggésében is.²⁷⁹⁽²⁷⁹⁾

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 133Városi és megyei közélet a 16-17. században / 175Nyakas Miklós: Bocskai kiáltványa Sopron vármegye rendjeihez / II A források

II A források

Az Dunán túl való nemességnek és uraknak írt levél.

[Bo

Magnifici, generosi ac nobiles, fideles, nobis honorandi ! Salutem et benevolentiae nostrae commendationem.

Ste
Dor

Spe
Sali

183 Tudván kiknek és minémő dolgokról kell írunk, és azt is, hogy egy nemzetek lévén, ebben az közönséges magunk életének oltalmáért, hűtünknek és szabadságunknak háborgató ellensége ellen való támadásunkban kegyelmetek is velünk egy hajóban evez: nem véljük szükségesnek, hogy sok szókkal és okokkal az tü kegyelmeteknek eleiben adnók, elhüvén azt, hogy vala mit mi mondhatnánk és írhatnánk ez dolog felől. kegyelmetek is azt mind eleve látja és jól tudja. Az nyomorúságokat pedig, és elviselhetetlen igáját az németységnek, velünk egyetemben sok üdöktől fogván keservesen, nagy sok kárral és romlással viseli és kóstolja kegyelmetek, paizsúl és strázsául állván előttök, ennyi esztendőktől fogván való súlyos hadakozásaiban: nem nézvén hazánknak, szép városinknak és várainknak romlását, jószágunknak pusztulását, és szegény nemzetünknek számtalan vérontás miatt ennyire való elfogyását. nemhogy avval valami kedvet nállok találhattunk volna: de ha az szent Isten ilyen kegyelmesen nem könyörült volna, nem sok ideje, hogy eszünkben vöttük, hogy az törökkel való hadakozásunk színe alatt, mind magok hada s mind akkorban ellenkező had miatt, várván, hogy dolgunk erőtlenségre jusson, és az erősségek oltalmazásának színe alatt hogy kezekben keljenek, teljességgel el akartak bennünket fogatni, és talpok alá nyomni. Meggondolván azért régtől fogván való üdöket és az hadakozásnak igaz okait: valaki igaz keresztyén hitiért, hazája és nemzete szabadságáért kötötte fel kardját, mindenkor nemcsak igaz oknak, hanem kételen szükségesnek tartatott, az ki afféle ellenségére támadott és hadakozott. Hogy pedig az német nemzetség minékünk 184 olyan ellenségünk lött légyen, mind ez világ jól látta és jól tudja, sőt csudálták azt is az szomszéd országokban, hogy ennyi ideig is elviselhettük rajtunk regnáló kénteli és negédes igájokat. Hitünket hogy, háborgatták, siralmas szemmel és megsebhett lelkiesmérettel mimagunk láttuk, szenvedtük: mint vötték el a hol módjok volt templominkot, mint kergették, ölték jámbor tanítóinkot, sőt abból felöllünk minémő végezések volt az római pápának, utánna halgató fejedelmekkel egyetemben, hiszszük, hogy régen értette kegyelmetek. Szabadságunkot pedig, mind az tettetés és bérlett törvének színe alatt, és az szent széknek sok citatiói miatt, s mind pedig hatalmassággal magok erejével mennyire rontották légyen meg, minden jól érzette, a kitől volt mit elvenniük, vagy pénz, marha, jószág volt az; és mindezek mellett akármely csendesen szenvedte, légyen is azt valaki: de soha azért tökéletes hitele nállok nem volt; ha valaki megölette magát az ő felsége hűsége mellett: holta után hűségét elhitték, de árváihoz ugyanazon kegyetlenséggel voltak, mint az többihez. Az mi legnagyobb pedig, minthogy immár az mi meglótt eddeg, lehetlenné az nem lehet, vagy akarunk egymással egyet érteni, vagy nem: de azért, eddég az kit cselekedtünk, lehetetlen dolog, hogy soha az némettől magyarnak, akár kicsinek, akár nagynak hitele lehessen; hanem, ha mi történnék is, (kitől Isten óltalmazzon) mindnyájunknak egyenlő léssen jutalmunk. Elég példák erről – a ki máson inkább akar tanulni, hogy sem mint ömagán – az erdélyi atyafiak romlása; mikor vagy egy, vagy más szín alatt, nyavalyásokat körmök közzé kaphatták: mely kéméletlen, iszonyú kénokkal, halálokkal 185 ölték, titkon is rekkentették őket. Az kit pedig külömben kezek köziben nem vehetnek, az ő mesterségekkel: esküessel és hűtökkel csalták meg őket; egynehány várakat, városokat megadtak hitre, és kijöven belőne: mindjára levágták seregestől, maga az kapitánjok kebelében volt az Básta hűtlevele. Azonképen egynehány vitéz hadnagyokat, kapitánokat, vagy volt vétek reá, vagy nem? de hogy azt látta, hogy valamennyire való ember, mindjára elköltette; többi között Kis Farkasnak három hűtlevele volt az kebelében, mikor felakasztatta, azon képen Boronkay Jánost, jámbor, fő, kazdag, böcsülletes nemesembert; Chiszár Gergelt, hazájának sok dolgokban nem haszontalan szolgálját, és Kálmándy Mihált, látott; hallott vitéz hadnagyot, az fejedelmek udvarában erős hűtlevele becsalván, az városban őket éjjel elrekkentette; ha valaki törvényre kezdett appellálni afféle foglyok közzül, ő mindjára profozt kiáltott. Minthogy pedig Székely Mojzses előtt idő előtt futott volt ki Básta az országból, és az ország mellett semmit nem akart próbálni: annakutánna Déván való gyűlésben hogy notoriussággal akarta az egész országot proscibálni, és amazok törvént kiáltottak; hogy készek az szerint menteni magokat: ő azalatt sok nyársokat készítettett, ölökkal hordatta az istrángokat elő; fogdostatta őket, hogy igazságokban csak szájokat sem merték tátani. In summa;

Tud keö: valc szov és nyo sok és : haz: nerr nálc nerr mag és : ben had: keöi ky : ellei orsz Hyt lattu jám halg min min kytv cher meg azo: my de : kicf min hog nya titko eö i meg kebi vag keöi aka: Chy láto vár: eö : volt Dév

Copy Eines Sendtschreibens, welches Stephan Botschkay etc.
An einen Hungarischen Herrn, seinen Blutsverwandten/
Von yetzigem zustand vnd Kriegswesen in Hungarn gethan.

Auß seiner Sprach in die Hochteutsche vbergesetzt

Gedruckt im Jahr

1605²⁸⁰⁽²⁸⁰⁾

Wolgeborner Freyherr, besonders lieber Vetter vnsern gruß vnd geneigten willen zuvor:

Demnach vns vnverdorgen²⁸¹⁽²⁸¹⁾, an welche vnd was sachen halb vns zuschreiben obligt, so wol auch, daß wir als die einer Natio[n] seind zu fristung vnser Lebens wider die Perturbatorn vnserer Christlichen Religion vnd Freyheiten in angefangenem gemeinem Auffstand justae defensionis eine sache führen, für vnnotwendig erachten, solches mit vielen worten vnd rationibus zu erzehlen, sintemal vns bewust alles, d[a]ß so wir sagen vnd schreiben mögen, demselben vorhin überflüssig bekannt, wie sie dann das grosse Elend vnnd der Teuschen Nation vnverträgliches Joch von vielen Jahren her mit betrübttem hertzen vnnd jhrem mercklichen schaden vns zugleich tragen heissen vnd außstehen müssen, vngeacht benebens deß Vatterlandes schöner Stät vnd schlösser schädlichen zustand vnnd verderben, **190** Verwüstung der Güter vnd dieser betrübtten Nation durch erbärmlich vnnd vnzählich Blutvergiessen zugefügten Abgang Hungarn sich biß daher der Teuschen Nation zur Schild vnnd Wehr fürstellen lassen, mit dem allen aber nicht allein kein gunst, noch gnade bey jhnen erlanget, sonder da der Allmächtige gegen vns sein Gnad nicht erzeigt, hatten sich vnter dem schein der Defension dieses Reiches in schwebendem Kriegswesen vnserer widerwertige, vns in die äusserste Debilitation vnd abnemen zutreiben, vnderstanden, die fortalitia einzunemen, vns hernach garn außzurotten oder vnter die Füß zutretten, beschlossen.

Derwegen von vns für eine vnumbgängliche noturfft erachtet worden, jeweder vmb erhaltung seines Christlichen glaubens, Beschützung deß Vatterlandes vnnd dieser Nation Freyheiten sein Wehr angürte vnnd wider die Feind streite. Daß nun die Teutsche Nation solcher Feind sey, die das Hauß Österreich bißher, vns zu belistigen vnd verderben, Järlich gesändet, wil ich mit der ganzen Welt bezeugen, darüber sich die benachbarten, frembde Nacione[n] verwundert, d[a]ß wir jr stolz vnd hochmütiges joch so lang ertragen vnd erdulden mögen.

Dann sie vns nit allein in Religionssachen persequirt, die Kirchen occupirt, die Lehrer deß Worts Gottes vertrieben oder gar vnms Leben gebracht, wie wir mit grossem Hertzleyd sehen müssen, Sondern auch der Römische Bapst vnnd seine Teutsche Adhaerenten der Fürsten vnserthalb verderbliche Discurs abgedroschen, wie vnserer Alte Freyheiten vnter dem schein deß Rechten vnter zurdrucken, vnd wir vnter das Joch deß Geistlichen Stuels wider gesteckt würden. Wie mancher, sonderlich der an Gelt vnnd Gütern etwas vermöcht, bißhero mit höchsten schaden, genugsam erfahren vnnd noch empfinden thut.

Ob aber wol sich mancher ingedult williglich darein ergeben, so hat er doch kein Huld, noch Credit bey jnen erlangen mögen. Da einer auch wegen Ihrer May[estät] das leben geendet, ist man doch gegen seinen hinderlassenen Waysen in voriger vnd[d]ultigkeit²⁸²⁽²⁸²⁾ verharret Vnnd da wir vns gleich auff new vereinigten, ists doch ein vnmüglich ding, was sich bißhero verlossen in vergessenheit zu bringen: Sie halten vnschuldige, wie schuldige. Dessen vns genugsame Exempel geben vnserer Sibenbürgische Brüder, wie Tyrannisch sie mit denselben vmb gange[n], wie schrecklich sie die gemartert, mit harter pein letzliche[n] öffentlich vnd heimlich hinrichten lassen: Die sie aber mit Gewalt vnter die hende nicht

bringen mögen, haben sie gegen solche jre meisterliche listen, falschen Eyd vnd zusagen gebraucht vnd betrogen, wie solches dann etliche[n] fürnemen Hauptleuten, so ihnen auff trawen vnd glauben Städt vnd Schlösser auffgeben, widerfahren, wiewol dieselb deß Basta Glaubenbrieff im Busen getragen, sampt den jrigen niderhauen lassen, mit andern fürnemen Hauptleuten, da ers gemerckt, daß sie zugebrauchen seyn, [glei]chenmäßig²⁸³⁽²⁸³⁾ gehandelt dieselbe[n]

/ von den andern, sie habens verschuld oder nit abgesondert vnd vertuschen lassen. Inmassen solches dem Kys Farkas, welcher da er gehenckt worden, drey Glaubenbrieff vom Basta bey sich gehabt, widerfahren, so wol dem Boronkay Ianos, so ein ¹⁹¹fürnemer vermögener vom Adel Csisar Gergel gegen dem Vatterland nutzlichen Diener vnd Kalmandi Michäl wolgeübten, versuchte, ehrlichen Hauptman durch sein Practicen auff Trawen vnd Glauben in die Stadt gelockt vnd sie nächtlicher weil heimlich hinrichten lassen, vnnd habe dern gefangener einer in seiner gerechten Sachen appellirn wollen, habe der Basta alßbald dem Profosen geruffen, Wie er daß, als er die vnzeitigen flucht vor dem Zaekel Moises auß Siebenbürgen genommen vnd bey erhaltung desselben nicht probiren wöllen, in dem zu Deva gehaltenem Landtag die Ständ in notam proscribirn wollen, als sie nun drüber das Recht begert, dabey sie sich zu rechtfertigen vnd zuverantworten vrbietig gewest, habe er alsbald ein anzahl Spiesse zurichten, arm voll strick jhnen zuwerffen, vnd sie in die Gefängnus nemen lassen, daß also die ehrliche Leut in jhren billichen sachen verderben vnd dabey stillschweigen müssen. In summa vnter so viel ehrlichen, fürnemen Rittersleuten / wer wil mir einen nennen, den er Jure mediantē hette hinrichten lassen, mein Sachen wil ich schweigen, allein meines Vettern Banffii Dienes zugedencken, welcher massen der Basta jhne erstlich mündlich essecurirt, daß er sich auffß beste defendirn wölt, hernach auff vngründliches angeben, auß sein, deß Basta befelch, die sachen mit Recht, so gedachter mein Vetter sich auff sein gerechte sach verlassend, selbst begert, zwey mal ersehen vnd wie wol jne das Recht allemal ledig gesprochen, so hat jhne doch der Belgiojosa auff seinem Schloß gewaltiglich vberfallen vnnd mit sich gefenglich nach Caschaw geführet, dahin ich mich seinetwegen verfügt vnd bemühet, auch gedachten feldt Obristen gebeten, daß er jhne extra Juris processum nicht beschwere, darauff er jme alßbald getrohet, daß er jhne vnverschonet deß H[eiligen] Newenjahrstag enthaupten lassen wölle, wo fern ich für jhne nicht schätzen vnd für jhne erlegen woll, daß ich mich also auß bezwungener noth vmb 14000: Thaler für jhne schätzen vnd es erlegen müssen, hab ich jn anders bey leben erhalte[n] / vnnd widerumb auff fryen Fuß bringen wollen, mit dem er sich noch nicht genügenlassen, sondern darüber alle seine Güter eingezogen, vnnd obwol ich in dieser Sach den Rechtlichen Proceß vnd erkantnuß, so zu Wardein gehandelt, Ihrer May[e]st[ät] zugeschickt, so haben doch solchen die Räth nicht allein nicht abhören wollen, sondern jne Herr Vnverzagt mit vermelden weggeworffen, man beger die acta nicht, allein das Gelt, die Herrn sich ebens falls bey dem verdigen Preßburgischen Landt auff der Spanschafft Bisorinstantien der sach halber starck bemühet, aber wenig oder gar nichts gericht. Wie nun gedachter mein Vetter deß Arrests erlassen worden, aber das, daß er seine Güter hinderlassen vnd sich deposito verobligieren müssen, hab ich für jhne (welches vnerhört) genugsame bürgschafft thun müssen, da er doch mit seinen Gütern, so er vber obgedachte Summa Gelts dahinden gelassen, auß dem Galator thurn zuvier maln hette erlöst werden können, welches alles, wie ich da für halte vnnd glaub, nicht auß jhrer Meyest[ät] Vorwissen noch bewilligung geschicht, vil weniger derselben fürgebracht worden, das beneben v[nd] interim vber vnser arme Nation außgegossen wirdt, wird also gethan vnd exsequirt verbleiben, sintemal sie vns für Ketzer erkennen, vnd dieser jhrer Regel Heredici non est servanda fides²⁸⁴⁽²⁸⁴⁾ ¹⁹²nachleben wollen, von vns aber, so rechte Christen seynd vnd Gott recht dienen, in allen puncten vnsern Eyd gegen jhnen zuhalten begern, diß wil ich dabey beruhen lassen, dieweil dem Herrn zu vor bewust, was sie mit jhrem Eyd bey frembden Nationen ins Werk gericht, welches ich, als der bey jhnen educirt vnd ausserzogen, wol erfahren, wie vngebührlich der Basta auch disen Winter vber vnder dem schein deß friedens mit mir gehandelt, wird dem Herrn zweyfels ohne bewust sein, wie viel ist denn besser vnnd nutzlicher vnser fürhabendes werck mit einhelligen Hertzen vnnd willen fortzusetzen, vnd an vnsern Feinden alles, so immer möglich, zuversuchen, mit der tröstlichen Hoffnung der Allmech[t]ig werde vns bey vnser gerechten Sach, wie bißhero Genad vnnd

Hilff verleihen, darzu allein nur die einigkeit, ohne dieselben kein weltliches Regiment standhafft noch mächtig zwischen vns mangeln will, welches vns der Allmächtig in Moldaw, Sibenbürgen vnd Oberhungern auß Göttlichen Gnaden erzeigt vnnd bey vnser gerechten Sachen die einigkeit vnnd über verhofften erlangten Proceß verliehen vnd noch ferner verleihen wird.

Wegen der Ottomannischen Nation habe der Herr keine frembde gedancken zu sich zufassen, welche vns jetzunder vndt jhrer Gnadenflügel vnd defension auffgenommen, darüber jrer mächtigkeit, meines Gnädigen Herrn gefertigte starcke Bündnussen vnd vertröstung in händen habe, darinnen er sich verobligirt, sein entblöstes, vnüberwindliches Schwerd ehe nicht wider zubedecken, auch seinen Schatz nicht zuschliessen, biß er diese betrangte Hungarische Nation zu einem ruhigen stand vnd ewigen frieden gebracht habe: Darzu werden jhre mächtigkeit diß Jahr ein ansehnliches vnüberwindliches Kriegsheer, so vor nie geschehen vnd wider jhr gewonheit zeitlichen herauß schicken, alsdann sollen diejenigen, so in vnser Devotion erfunden werden, so wol in jhren Gütern als Personengeschütz vnd gehandhabt werden: Welche aber widerwertig erscheinen, darüber wir für Gott seine H[eiligen] Engeln vnd diser weit protestirt haben wöllen, d[a]ß wir an jrem verderben nit vrsach, noch schuldig seyn sondern, werde die verantwortung am Jüngsten tag deme allein obligen, so vnser vermahnung nicht statt thun vnd sich daran nicht kehren wöllen. Ist derwegen an den Herrn Vettern hiemit mein freundlich bitten, er wölle erstlich Gott für augen haben, die zu seiner Seelen seligkeit dienstlich ware Religion bedencken, vnnd vnser Nation liebes Vatterland, derselben Freyheiten vnd vnser gerechte Sachen, welches alles zu vnser ruhigen Permansion angesehen, zu gemüt führen, vns als dann beyspringen vnnd vnserm Kriegsvolk, so wir subductu vnsers getrewen dieners vnd deß Herrn guten bekanten freund Horväth Thomasen, dem wir auch mündliche außrichtung anbefohlen, zu ihme abgefertigt allen guten willen Hülff vnd assistentz leisten, ich auch als ein rechter Hungar, deß Herrn befreundter Fleisch vnd Blut deß Herrn Wolfahrt nit mindern, als dis mein beger. Dann vns der Allmächtig mit solchem verstand vnd iudicio begabt, daß wir die Leut vnderscheiden vnd deß Herrn fürnemens Geschlecht vnd Herrnstand für augen zuhaben wissen / vnd vns nach deß bißhero erzeigten guten willen vnd diensten zurichten, welches wir vmb jhne gedenckwürdig zu remuneriren, vnnd da vns der Allmächtig glück vnnd segen verleihet, solle der Herr dabey für andern bedacht [193](#) werden, dann ich als ein einig Person mein eignen nutz nit, sondern die gemein Wolfahrt suchen thue vnd das alles, so wir erobern, in gemein den verdienten solle conferirt werden. Hierauff deß Herrn willfährige antwort erwartend vnnd denselben in Schutz deß allerhöchsten befehlend. Serentsch den 2. April Anno 1605.

Frater

Stephanus Botsgay

Michael Kathay

Simon Bechy^{[285\(285\)](#)}

Nyomatott, eredeti.

Hajdúsági Múzeum Történeti Adattára Nr. 1915.

* * *

Tavaszi séta. (Diebold K. felv. 1930-as évek, Soproni Múzeum [SM] Fényképtár)

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 194MŰHELY

194MŰHELY

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 194MŰHELY / Wallner Ákos: Burgenland = Várvidék?

Wallner Ákos: Burgenland = Várvidék?

Egyre gyakrabban lehet találkozni azzal, hogy a Burgenland tartományi nevet szolgálisan lefordítják Várvidékre. Nagyon nehéz egy terjedőben lévő szóhasználatl szemben felvenni a küzdelmet, mégis célszerű megmagyarázni, hogy egy osztrák közigazgatási fogalom tükörfordításából levezetett nyelvi forma miért hibás és megtévesztő.

A Burgenland elnevezést a köztudatban, még Ausztriában is úgy tartják nyilván, hogy az a tartományban levő sok várral áll összefüggésben. Ez a nézet azonban téves, a névnek semmi köze sincs a várakhoz. Amikor a Trianoni, ill. Saint Germain-i békeszerződésekben a Magyarország és Ausztria közötti határt megállapították, más- szóval Nyugat-Dunántúl németlakta sávját Ausztriának ítélték, a terület megjelölése Deutsch-Westungarn, illetve ennek francia megfelelője volt. Az osztrákokat nagyon zavarta, hogy a terület megjelölésében az Ungarn, tehát a Magyarország megjelölés szerepel, ami utal arra, hogy a szerzemény egy másik országtól lett elcsatolva, ráadásul attól az országtól, amellyel a világháborúban együtt harcoltak. Ezért kerestek egy számukra elfogadható, a vidéket megjelölő elnevezést.²⁸⁶⁽²⁸⁶⁾ Ennek az elnevezésnek a magyarázatát G. F. Litschauer: *Österreichische Geschichte* című könyvében találtam meg, ahol a következő olvasható (német nyelven): “A Burgenland név csak 1918-ban keletkezett, és azt Alfred Walheim, a későbbi nagydíjazott tartományi főnök terjesztette el [a köztudatban]. Levezetése a régi nyugat-magyarországi vármegyék elnevezésének végződése alapján történt: Pozsony (Pressburg), Moson (Wieselburg), Sopron (Ödenburg), Vas (Eisenburg), nem pedig – mint az sokszor hallható és olvasható – a tartományban levő számos várból.”²⁸⁷⁽²⁸⁷⁾

Az idézetből az is látható, hogy egyes osztrák körök Pozsonyt illetve Pozsony vármegye egyes részeit is beleértették ebbe a körbe, és ezért első megjelölése egyes újságcikkekben Vierburgenlandként jelent meg. Miután a vesztes Ausztria a győztesnek kikiáltott Csehszlovákia igényeivel nem tudott konkurálni, Pozsony vármegyéből Ausztria területet nem kapott, tehát a név elejéről a „Vier” megjelölést el kellett hagyni. Más szóval az elcsatolt tartomány három vármegye területéből tevődött össze, következésképpen a megjelölés az érintett három vármegye nevéből lett levezetve. Mivel a vármegyék német neve végződött, ebből ered a tartomány neve.

A Várvidék magyar megjelölés azért is helytelen, mert földrajzi tájegység elnevezését sugallja, és az egyre távolodó történelmi eseményeket nem ismerőkben azt a képzetet kelti, hogy ezt a vidéket már az első világháború előtt is így jelölték meg, még ha a történelmi Magyarország része volt is. A földrajzi tájegység képzete pedig egyáltalán nem felel meg a valóságnak. Burgenland egy osztrák közigazgatási tartomány, amelynek egyes részei egymástól nagyon is elkülönülnek. A Moson vármegyéhez tartozott [195](#)részt az osztrákok ma Seewinkelnek (Fertőzug) jelölik, ami a Kisalföldhöz tartozó sík terület. Itt helyezkedik el a Fertő-Hanság Tájvédelmi Körzet osztrák része, amelynek magyarországi folytatása is van, a két rész együttesen ma a világörökség részét képezi. A Fertő nyugati partja már Sopron vármegyéhez tartozott a Lajta hegységgel együtt. Ugyancsak Sopron vármegyéhez tartozott a Rozália és a Soproni hegység ma Burgenlandhoz tartozó része, majd ettől délre az egykori felsőpulyai járás dombos területe. Utóbbit a Kőszegi hegység és az osztrákok által Bucklige Weltnek nevezett hegyes-dombos terület keleti nyúlványai választják el a Vas vármegyéhez tartozott Őrvidék–Németújvár–Gyanafalva (Wart–Güssing–Jennersdorf) területtől. Fiatal koromban a földrajzórán az itteni hegyeket az Alpok nyúlványai megjelöléssel tanították. Tehát a tartományban található lápvidék, síkvidék, dombvidék és középhegység is.

A várak sem annyira gyakoriak ebben a tartományban, mint ahogy azt a Burgenland név első hallásra sugallja. Burgenlandban összesen nyolc vár illetve várrom van: a legészakibb a Sopronnal közel azonos

földrajzi szélességen fekvő Fraknó (Forchtenstein), majd ettől délre sorban Kabold (Kobersdorf), Lánzsér (Landsee) (romos), Léka (Lockenhaus), Borostyánkő (Bernstein), Városszalónak (Stadtschlaining), Monyorókerék (Eberau) és Németújvár (Güssing)(részben romos). Fraknótól északra, tehát Burgenland északi harmadában egyedül Szarvkő (Hornstein) mellett van egy középkori vár alig látható romos maradványa, ezen kívül több vár nincs. A Fertő nyugati partján és Kismartonban találunk városfalakat, illetve ilyenek maradványait. A legépebben a városfal Ruszton (Rust) és Feketevárosban (Purbach) maradt fenn. Az egykor Moson vármegyéhez tartozott területen várat egyáltalán nem lehet találni. Ekképpen a tartománynév téves fordításának tárgyi alapja sem lenne.

Nem tartom szerencsésnek tartománynév -land utótagjának „vidék”-re való fordítását sem. Ausztriában vidékek megjelölésére a Viertel (Waldviertel, Weinviertel, Mühlviertel), néha a Gau (Lungau, Pinzgau) a megszokottabb, a Land szóval ilyen értelemben csak szóösszetételben (Alpenvorland) találkoztam. Viszont Ausztria szövetségi tartományokból álló szövetségi köztársaság (Bundesrepublik), az egyes tartományok megjelölése Bundesland, magyarul szövetségi tartomány, ezekben a Landeshauptmann a legmagasabb közjogi méltóság, akit mégse lenne helyes tartományi főnök helyett vidéki főnökre magyarosítani.

A soproniakat az is zavarhatja, ha a Várvidék megjelölés tájegységet jelent, akkor ennek földrajzi kereteibe Sopronnak is bele kellene tartoznia. Az osztrákok így is képzeltek el tartományukat Sopron (Ödenburg) fővárossal. Ezt az 1921-es népszavazás eredménye megakadályozta. A „leghűségesebb város” hírnevén ejtenék csorbát – ahol egyedülként sikerült a trianoni békeszerződésen változtatást elérni –, ha ezt a tájegységnek ható és történetietlen fordítást minden kritika nélkül elfogadják.

Kétségtelen, hogy Burgenland lakossága 1921-ben is túlnyomórészt németajkú volt, a horvátok pedig a lakosságnak mintegy 20 %-át tették ki. Magyar nyelvű sziget ezen a területen csak az Őrvidék (die Wart) és Felsőpulya (Oberpullendorf) illetve környéke volt, a magyarok a lakosságnak még 10 %-át sem adták. Az 1923-as osztrák népszámlálás adatai szerint a területen mintegy 15 000 főnyi magyar lakosság élt.

Németh Adél: Burgenland c. „mini”-útikönyvében²⁸⁸⁽²⁸⁸⁾ a szerző a Burgenland elnevezés eredetét helyesen adta meg. Elkövetett viszont egy másik elnevezési hibát. Nevezetesen ¹⁹⁶a Felsőőr (Oberwart) környéki magyar szigetet, a fent említett Őrvidéket Felső-Őrségnek keresztelte el. Az Őrvidék elnevezés nagyon régi, a helységnevekben is szerepel: Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget (Oberwart, Unterwart, Sziget in der Wart). A német Wart megjelölés ugyanilyen régi, és ugyanazzal az “őr” jelentéssel bír. Alsóőr és Őrisziget községekben ma is zömmel magyarul beszélnek, Oberwart azonban megnőtt, várossá fejlődött, lakóinak többsége betelepedett németajkú. Magyarországon a Szentgotthárdtól délkeletre, Őriszentpéter környékén található, szeres településeiről híres vidéket nevezünk Őrségnek. Ez a településforma nem található meg az Őrvidék falvaiban, azok településszerkezeti sajátosságait édesapám, Dr. Wallner Ernő írta le részletesen.²⁸⁹⁽²⁸⁹⁾ Tehát semmi esetre sem szabad Felső-Őrséget írni. A nyugat-dunántúli Őrséget eszerint AlsóŐrségnek kellene nevezni, ezt az összekapcsolást azonban a két vidék erősen eltérő települési sajátosságai nem teszik lehetővé. Az persze valószínű, hogy mindkét területre a magyar királyok telepítettek magyarokat határőrzési céllal, de ez még nem jogosít fel a fenti elnevezésbeli összekapcsolásra.

Mindezeket azért írom le, mert Burgenland véleményem szerint egy osztrák közigazgatási fogalom, a mai tartománynak az első világháború előtt magyar megjelölése nem létezett. Ezért tudatosítani kell, hogy a Burgenland megjelölést nyugodtan használhatjuk a magyarban is. Ugyanakkor legyünk tisztában azzal, hogy az elnevezés a magyar vármegyék neveinek német fordításából lett levezetve, így végső soron a Burgenland elnevezés áttételesen maga is magyar eredetű.

Földrajzi, közigazgatási megjelölések erőszakos magyarításával nem lehet egyetérteni. Az ilyen

törekvés oda vezetne, hogy ad absurdum Salzburgot Sóvárnak, Regensburgot Esővárnak kellene hívni, ami nyilvánvaló képtelenség, sőt az utóbbi esetben az etimológia félreértelmezése is lenne.

***

Sopron, Vöröskereszt Otthon (elpusztult). (Diebold K. felv. 1935, SM Fényképtár)

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 194MŰHELY / 197Kubinszky Mihály: Beszámoló a Soproni Városszépítő egyesület 2005. évi tevékenységéről

197Kubinszky Mihály: Beszámoló a Soproni Városszépítő egyesület 2005. évi tevékenységéről

Az Egyesület támogatta a Storno család síremlékének felújítási munkáit a Szent Mihály temetőben. Hozzájárult a január 30-án felavatott Friedrich Károly-emléktábla költségeihez, amelyet a Színház utcában helyeztek el. Anyagilag hozzájárult a Sopronhoz tartozó Brennbergbánya sétaparkjának kialakításához is. Elkészült – mecénásunk, a TÁÉEG Rt. segítségével – a Diebold Károly emléktábla, Sz. Egyed Emma szobrászművész alkotása, amelyet 2006 elején avattunk fel. Folyamatba lett helyezve – a várossal együtt – a város tulajdonában levő Pihenőkereszt felújítása a balfi országút mentén. Felvetődött és – egyelőre csak az engedély megszerzésével – megkezdődött a bánfalvi hősi temetőben közös sírban pihenő névtelen áldozatok részére méltó szövegű emléktábla állítása. Remélhetően ezeknek eredményes végrehajtásáról illetve befejezéséről a jövő évben fogunk tudni beszámolni.

Winkler Oszkár emléktáblával tüntettük ki az ún. „inkubátor-ház”-at, amely a kortárs építészet elismert értékű alkotása. Az okleveleket Boros László bizottsági elnökünk, a hagyományoknak megfelelően

Szent Mihály napján adta át a beruházó, a tervező és a kivitelező képviselőinek, a tábla leleplezése előtt. Folytattuk a házszámtábla adományozási akciónkat, idén az Ösvény út házait láttuk el tetszetős kerámia táblákkal.

A Castanea egyesülettel együtt kezdeményeztük a Fenyves sor 10. löver-gesztenyés védeltségét, reméljük, hogy ez eredményes lesz.

Egyesületünk pályázatot hirdetett az 1956-os forradalom soproni eseményeivel kapcsolatos emlékezőkészítésére. A pályázat határidejét a Szemle Alapítvány kuratóriuma 2006 március végéig meghosszabbította. Az eddig beérkezett dolgozatok alapján is remény van arra, hogy az ötven éves évforduló alkalmából a Soproni Szemle értékes anyaggal szolgálhatja olvasóit és a történetek dokumentálását.

Az Egyesület által létrehozott két Alapítvány éves beszámolóját illetve helyzetét a közgyűlésen részletesebben ismertettük.

Megköszönjük minden tagunknak a tagdíj befizetését, annak esetleges felülfizetését. Köszönetet mondunk mindazoknak a fáradozásáért, akik tevékenyen járultak hozzá munkánkhoz, továbbá mindazoknak, akik adóbefizetésük 1%-át Egyesületünknek ajánlották fel és mecénásainknak, köztük a Városnak, az anyagi támogatásért. Mindezzel működésünk fenntartását tették lehetővé. Megköszönjük a Városnak, hogy az úthálózat karbantartási és korszerűsítési munkái során az egykor Egyesületünk által állított Kossuth téri órát szépen felújította

Sopron, 2006 január

Dr. Kubinszky Mihály

elnök

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 198SOPRONI ARCOK

---

198 SOPRONI ARCOK

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 198SOPRONI ARCOK / Turbuly Éva: Városszeretet és patriotizmus. Horváth Zoltán 75 éves

Turbuly Éva: Városszeretet és patriotizmus. Horváth Zoltán 75 éves

A véletlen folytán gyors egymásutánban két kerek évfordulót ünnepelhetett a Soproni Levéltár és a város helytörténet iránt érdeklődő közönsége. Az elmúlt számban emlékeztünk meg Tirnitz József 80. születésnapjáról. Ez alkalommal a 75. életévét május 6-án betöltő dr. Horváth Zoltánt köszöntjük, aki 36 esztendő telt el az intézményben, amelyet 1961-től nyugdíjazásáig, több mint 30 éven át vezetett.

Othonában felkeresve elsőként a családról, a felnevelő közegről kérdezem:

Somlószőlősön, a Somló hegy lábánál születtem vagyonosnak mondható családban. Édesapám, Horváth Gyula 20 holdon gazdálkodott, egy ideig ő kezelte nagyanyám és nagynéném jelentősebb birtokrészét is. Sajnos, nagyon korán elvesztettem, 10 éves voltam, amikor 1942-ben meghalt. Testvérem nincs. Édesanyámnak, a közeli Dabronyból való Molnár Gizellának szerencsére hosszú élet adatott.

Hogyan alakult a kis család sorsa édesapja halálát követően?

Erős akaratú apai nagyanyámmal nem volt felhőtlen a viszony, így hamarosan Dabronyba, az anyai rokonsághoz költöztünk. A csonkán maradt család megélhetését, taníttatásomat nehéz volt fedezni. Apai örökségként hosszas huzavona után nyolc-holdnyi 199földet kaptam meg. Az ott termett széna árából teheneket tartottunk, édesanyám vaját köpült. Soproni licistaként később a Danisch cukrászdában adtam el a vaját, így jutottam pénzhez, ami segített a soproni tartózkodás költségeinek

fedezésében.

Mikor került a Soproni Evangélikus Líceumba?

1943. november 1-én. 1944 áprilisáig tartott a tanév. A németek bevonulását követően hamarabb befejeződött a tanítás, a következő év gyakorlatilag kimaradt, illetve magánvizsgát tettem.

Hol és hogyan élte meg a háborús eseményeket?

A falunkban, Dabronyban voltam. A menekülő németek visszalóttek még, és egy gránát levitte a házunkról a cserepeket. Más, nagyobb baj szerencsére nem történt.

Térjünk vissza a líceumi évekre...

Sopronban először kollégista voltam a Hunyadi utcai diákotthonban, de laktam harmadmagammal az iskola altisztjénél is. Ötödikben, épp az államosítás időszakában vesztettem egy évet. Nagyon sovány voltam, 168 cm magas, 47 kg. Először tbc-t állapítottak meg, de édesanyám nem nyugodott, és Budapesten is megvizsgáltatott. Szerencsére a tbc gyanúja nem igazolódott be. Otthon hagymával, tejjel, mézzel kúráltak, 14 kg-ot gyarapodtam. Végül különböző okok miatt kihagytam egy évet. Visszakerülve Sopronba új osztály fogadott, utólag visszatekintve azonban nem jártam rosszul, mert törekvő, jól tanuló társaságba kerültem, ahol helyt kellett állni. Ez sikerült, hatodikban már jó tanuló voltam.

Hol étkezett a soproni években?

Egy ideig tápintézetes voltam. Ez a több évszázadot megért intézmény a szerényebb sorú gyerekek számára biztosított meleg ételt kedvezményes áron. Sajnos, időközben megszüntették, így önellátásra szorultam. Több helyen próbálkoztam, végül a 7–8. osztályban a Rózsa utcában kosztoltam, Luksanderéknál. Otthonról hoztam a falusi nyersanyagot, burgonyát, tojást, ami segítséget jelentett nekik az akkori rossz ellátási viszonyok között. A nyolc év alatt itt kaptam a legbőkezűbb, már-már otthonias ellátást. Az asztaluknál a családdal együtt ülhettem, örült a néni, ha kétszer merítettem, nem sajnálták tőlem az ételt.

Tudna néhány szót mondani a tanáraitól is?

Az igazgatónk először a kiváló tudású, nagy műveltségű Pröhle Jenő volt, aki 1948-ban, az államosítás időszakában lemondott. Őt Peéry Rezső követte, akinek a neve a Soproni Szemle újraindításakor főszerkesztőként is felmerült. 1956-ban elhagyta az országot. Szeretett osztályfőnököm, Tóth Ferenc latin és magyar tanárom volt az ötödik osztálytól az érettségig. A történelem iránti érdeklődésemet Dr. Kamondy Zoltán és Kozák Lajos tanáraink alapozták meg. Szeretettel gondolok Mantuano Józsefre, matematika–fizika tanáromra, Zombori Istvánra, Leitner Józsefre. Kollégiumi nevelőtanárom volt Sümeghy József, akihez több kedves emlék fűz.

Hogyan lett történész és levéltáros?

Némi vargabetűvel. Anyai nagybátyám, aki nagyon ügyes, kereskedő szellemű ember volt, azt mondta, nem azért taníttattak, hogy szegény tanárembernek menjek, aki egy nadrágot visel egész életében... Családi nyomásra így a Közgazdasági Egyetemre jelentkeztem. A felvételizésről elkéstem, mert senki sem tudta, merre van a Tolbuchin körút, 200 meg a Marx Károly egyetem. A felügyelő tanár szívességből adott fél óra ráadást. 1952-ben vettek fel ösztöndíj nélküli hallgatónak. Ennek is örülni kellett, hiszen hiába éltünk nagyon szerény körülmények között, előnytelen volt a származásom. Mit sem változtatott ezen, hogy örökségként kapott földemet, amit időközben egy Dabrony környéki, valamivel nagyobb parcellára cseréltünk, felajánlottam az államnak. Az első néhány nap után aztán úgy láttam, mégsem

nekem való a közgazdász szakma, átiratkoztam a Bölcsészkarra egyszakos történésznek. A levéltár szakot az ak-kori képzési rendnek megfelelően már munka mellett végeztem el 1958 és 1961 között. Egy évig voltam kollégista, azután albérlet következett. A Klauzál utcában, egy neológ családnál laktam, akik ellátásomban sokat segítettek.

Kikkel járt együtt, kik voltak a tanárai az ELTE bölcsészkarán?

Nagyon jó barátságban voltam a nemrég elhunyt Szita Lászlóval²⁹⁰⁽²⁹⁰⁾ és feleségével, Lakos Erzsébettel. Évfolyamtársam volt Szili Ferenc,²⁹¹⁽²⁹¹⁾ Gunst Péter, Újlaki Zoltán.²⁹²⁽²⁹²⁾ Farkas Gábor²⁹³⁽²⁹³⁾ egy évvel járt fölöttem. Tanáraink közül Sinkovits István, Gyóni Mátyás és Léderer Emma voltak meghatározóak, de a legtöbb törődést Szabad Györgytől kaptam. 1956 júniusában kitűnőre diplomáztam.

Izgalmas időkben...

Hát igen... A LOK²⁹⁴⁽²⁹⁴⁾ Sopronba helyezett, de csak november végén értem le a városba. Július elején, mint frissen végzett diplomást bevonultattak három hónapra. Bajára kerültem. A forradalom idején Budapestre vezényeltek minket, de mire odaértünk, 31-én estére már minden lezajlott. November 3-án szereltek le, aztán másnap bevonultak az oroszok. A hónap végén érkeztem meg édesanyámmal együtt Sopronba. Lakás persze nem volt, néhány hétig a Lackner Kristóf utcai raktárban aludtam egy pingpong-asztalon. Később a Kossuth utcában egy szuterénlakásba, majd az Alsólőver utca végén egy egyszobás lakásba kerültünk. Szerencsés véletleneknek köszönhetően 1965-ben költöztünk be az Udvarnoki utcába, ahol most is beszélgetünk.

Zoli bácsi érkezésekor még Takáts Endre volt az igazgató...

Igen, körülbelül egy évig dolgoztunk együtt. Sokat tanultam tőle, főleg a levéltárosi munka gyakorlati oldalát. 1957 októberében vitték el. 1960–1961 körül visszakerült még egy évre, a Bach-kori megyei anyagot rendezte. Kitűnő szakember volt, három doktorátussal rendelkezett, tanítva irányított. Később az igazgatói értekezletekről sziporkázó, hangulatos, mindig a szakmai kérdések lényegét érintő hozzászólásai maradtak a legemlékezetesebbek.

Közben fontos családi események is történtek.

Igen, 1961-ben megnősültem. Feleségem, Nagy Anna családja a csallóközi Illésházáról származik. Még a kitelepítések előtt menekültek el 4 gyerekekkel csónakon át a Dunán. Anika Sopronban járt tanítóképzőbe. A képesítő banketten kértem fel táncolni, így ismerkedtünk meg. Első látásra szimpatikusak voltunk egymásnak, a házasságra négyévi ismeretséget követően került sor. Gyerekeink, Zoli és Laci 1962-ben, illetve ²⁰¹1967-ben születtek. Zoli az ELTE Informatika Karán tanszékvezető egyetemi docens, Laci klasszika-filológus, az Ógörög Tanszék adjunktusa. Zoli matematikai érdeklődését feleségemtől örökölhette, aki jó tanulóként tanulmányi versenyeken is sikeresen szerepelt. Mindketten 3-3 gyermeket nevelnek.

1961-ben Zoli bácsi került a levéltár élére. Milyen feladatok várták?

1961. november 1-jén váratlanul jelentek meg a levéltárban a LOK képviselői a kinevezéssel. Hirtelen kapott feladatom ellátásában sokat segített, hogy segédlevéltárosként minden reggel 7 órára bementem a levéltárba, és az alapleltárak olvasásával kezdtem a napot. Így az évek során nagyon alaposan megismertem az iratanyagot. Ami a feladatokat illeti, a legnagyobb gond a létszámhiány volt. Egészen az 1980-as évekig hatan dolgoztunk összesen, annak ellenére, hogy kutató- és ügyfélforgalmunkat tekintve országos viszonylatban a harmadik-negyedik helyen álltunk. Ak-koriban a külső szervek száma 300 körül járt. Vargáné, Gyöngyi volt egy személyben a gazdaságis, az

anyakönyves és a könyvtáros, sőt, az adminisztrátor is. Tirnitz Jóska és Radó József mellett, akik főként rendeztek, nagyon sokat jelentett Ivancsics Kálmán és Kovács néni munkája. Utóbbinak naponta két órát engedélyeztem takarításra, egyébként iratokat vett elő, valamint reponált, feliratozta a dobozokat. A nehézségek megsokasodtak, amikor a régi, megbízható munkaerők 1982 és 1986 között nyugdíjba mentek. A helyükre felvett újak gyakran továbbálltak az alacsony bérek miatt, 1984 és 1988 között hat új állandó és hét ideiglenes munkaerő hagyott el minket.

Visszatérve igazgatósága első éveire, milyen nehézségekkel kellett még megbirkóznia?

A legfontosabb dolgokat megírtam annak idején a Soproni Szemlében, [295\(295\)](#) most csak néhány dolgot említék. 1962-ben a járások székhelyén központi irattáratok létesítettek a 15 évnél régebben keletkezett községi tanácsi iratok tárolására. Ott 8–10 főből álló csoport választotta szét a maradandó és selejtezhető iratokat. 1971-ben a termelőszövetkezetek iratanyagát mértük fel. A létszámhiány mellett a helyhiány is állandó problémát jelentett. A Lackner Kristóf utcai raktár, amit az ötvenes évek elején kaptunk a begyűjtött iratok tárolására, nedvessége miatt kezdettől fogva alkalmatlan volt feladatára. A téglából rakott poltartó oszlopokat 1962-ben fatartókra cseréltük. 1978-ban Völcsejen kaptunk egy 15x8 méteres iskolatermet, beállványoztattuk, és 250 folyóméter iratot tároltunk ott. Sajnos, csak néhány évig használhattuk, mert 1983-ban a községi tanács kiürítette a termet. Az iratokat a Lackner Kristóf utcai raktár padozatán tudtuk csak elhelyezni, és a Fő tér 5. szám alatti új raktárak átadásáig le kellett mondanunk a további átvételekről. Pedig erre nagy szükség lett volna. Sokszor semmisültek meg történelmi értékű iratok az illetékesek hanyagsága, nemtörődömsége miatt.

Mondana erre néhány példát?

A megszűnt termelőszövetkezetek anyagának mintegy 20 %-a maradt csak meg. A Csornai Járási Tanács megszűnésekor az illetékes a mezőgazdasági osztály iratait, köztük a zárszámadásokat tudtunk nélkül a MÉH-be vitette. A német kitelepítéshez kapcsolódó névjegyzékeket, a ház- és földingatlan kimutatásokat 1974-ben az utolsó pillanatban sikerült megmentenem. Volt, hogy két liter borért vettem értékes XVIII. századi pápai bullát, Vághy Ferenc polgármester nemesi okleveléhez és irataihoz duplum könyvért jutottam hozzá.

1968-ban változott a fenntartó, a levéltárak a megyék alá kerültek. Milyen változást jelentett ez az intézmény életében?

Soproni Állami Levéltár helyett Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár lettünk. 1968 és 1983 között volt igazgatóságom alatt az intézmény fénykora. Önállóan működhattunk, anyagi és tárgyi ellátottságunk átlagosnak volt mondható. 1973-ban filmlaboratóriumot és könyvkötő műhelyt sikerült kiépíteni. Berendezésükre, és a szükséges felszerelés beszerzésére 1974–75-ben került sor. A fotózási és kötészeti munkákat Németh Ferenc kollégánk végezte, aki 1974-ben került hozzánk. Egy használt mikro-film-felvevőgépet is sikerült megszerezni, ez 1986-ig működött. A 70-es évek végén készültek el a fa térképszekrények és a 262 „angol” fiók a ladulás anyag tárolására. Kedvezőtlen változást jelentett, hogy 1976-ban megszűnt gazdasági önállóságunk, majd 1983-tól, egy újabb szervezeti átalakítást követően a Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság részeként szervezeti önállóságunkat is felszámolták. Szerencsére 10 év múltán változott a helyzet, 1993-tól a Soproni Levéltár újra teljesen független.

Hogyan sikerült kiváltani a raktározás céljára nem éppen megfelelő Lackner Kristóf utcai épületet?

A volt vármegyeháza átadása és levéltári célú átépítése már 1951-ben és 1967-ben is szóba került. Tényleges előrelépésre a Soproni Járási Hivatal 1983-as megszűnését követően kerülhetett sor. Hosszas egyeztetéseket követően végül is jóval kisebb alapterületet adott át a város, mint azt korábban

terveztük. Mindenesetre a teljes átalakítást követően végre fel tudtuk számolni a Lackner Kristóf utcai raktárt. A költöztetés nagyobb része már Éva idejében történt meg.

Így van. A folyamatos átvételi kötelezettség miatt azonban a raktárhiány azóta is egyik legsúlyosabb gondunk. Tudom, hogy Zoli bácsinak mindig szívügye volt a levéltár, az ott őrzött értékek minél szélesebb körű népszerűsítése. Erről szeretnék hallani néhány szót.

Főként a levéltárak megyei hatáskörbe rendelését követően, 1968 után jutott kifejezésre az a törekvés, hogy a levéltárak lépjenek ki az elszigetelődésből. Ezt én úgy fogtam fel, hogy a páratlan értékű történelmi dokumentumokkal haza- és városszeretetre, patriotizmusra kell nevelni az ifjúságot. Arra törekedtem, hogy a város lakosságával és az ideérkező vendégekkel — ne felejtjük el, Sopron idegenforgalma abban az időszakban fénykorát élte, a nagy üdülők hetente-kéthetente ontották a látogatók új és újabb csoportjait — megismertessem és megszerettessem városunkat és annak történelmét, tájékoztatást adva egyúttal a levéltár rendeltetéséről is. Már 1962-ben megrendeztem az első megyetörténeti kiállítást, amit továbbiak követtek, például Lackner Kristófról és koráról, a város építészetéről, a középkori írásbeliség emlékeiről. Emellett két üzemtörténeti kiállítást is rendeztünk (Pamutipar, Selyemipar). 1970-ben kértek fel a város vezetői arra, hogy „A felszabadulás 203. története Sopronban” címmel rendezek kiállítást. Ez a felkérés segített abban, hogy a szükséges anyagiakat innen-onnan összekalapolva állandó kiállítási részleget alakíthassunk ki a megyeháza első emeletén, a volt megyei levéltár történelmi hangulatú termeiben. A „Sopron város története” című állandó kiállításunk 1973. július 8-án nyílt meg és a szükséges felújításokkal a mai napig áll. Akkoriban évente 2500–3000 vendég látogatta.

Sajnos, napjainkban anyagi okok miatt már nem tudjuk biztosítani a folyamatos nyitva tartást, de alkalmi csoportoknak, diákoknak, illetve rendezvények alkalmából máig látogatható.

Egy ideig idegenvezetői klub is működött itt, a könyvtárteremben, ahol legalább 250 idegenvezetőt készítettem fel a várostörténeti vizsgákra. 1973-tól 20 éven át heti 2-2 órában helytörténeti szakkört vezettem általános iskolák és középiskolások számára.

A szorosán vett levéltári teendők mellett tehát szívügye volt a tudományos ismeretterjesztés.

Mindig kötelességemnek tartottam, ha a város mindennapi életében olyan feladatok, események kerülnek az önkormányzat elé megvitatásra, amelyeknek „múltjuk” van, azok gyökereit feltárjam, és a város társadalmát szóban és írásban tájékoztassam.

1971-ben a soproni népszavazás történetét kutattam a Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként. Elsőként bizonyítottam be, hogy nem csalás eredményeként maradt Sopron Magyarországon. [296\(296\)](#) 1996-ban és 2002-ben is írtam a népszavazásról. Örömmel tölt el, hogy 1998 óta évenként, december 14-én a Hűségzászlónál elhangzó ünnepi beszédekben kutatásaim eredményei is tükröződnek. A rendszerváltozás idején a legtöbb város, sőt még a községek is megújították a címerüket. Azt javasoltam, hogy a város 1921. évi címeréről a kétféjű sast távolítsák el. Javaslatom hatalmas vihart kavart, mert sokan a szép, díszes 1921. évi címerhez ragaszkodtak. Végül a város önkormányzata 1990. november 28-án 27 támogató szavazattal egy tartózkodás mellett elfogadta az 1340. évi címet, amit a *Civitas Fidelissima* felirattal egészítettünk ki.

Ekkoriban Sopronban a legégetőbb kérdés az volt, vajon városunk bejut-e a megyei jogú városok sorába, visszakapja-e hétszáz éves önkormányzati jogait, ha azokat 1848 után meg is csorbították. Erről a kérdéssel a Liszt Ferenc Művelődési Házban tartottam előadást Az önkormányzat múltjáról és jövőjéről címmel. Sopron önkormányzati jogairól és címereiről írott könyvem két kiadást ért meg. Itt is köszönetet szeretnék mondani könyveim kiadásának támogatásáért a város önkormányzatának és

polgárainak.

A fentiekhez kapcsolódva szóljon néhány szót tudományos kutatásairól is.

Első munkám 1957-ben jelent meg a Levéltári Híradóban a Sopron városi Begyűjtési Hivatal rendezéséről. Közben írtam a doktori disszertációm, amelynek címe A községi önkormányzat és a parasztság volt. Téziseimet 1961-ben védtem meg, a munka 1964-ben jelent meg a Szabó István szerkesztette „A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914” című kötetben, az Akadémiai Kiadó gondozásában. Opponenseim Szabad György és Sinkovits István professzorok voltak. Ugyancsak 1964-ben jelent meg a „Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében” című, magyarázatokkal ellátott szöveggyűjtemény, amelynek új, bővített kiadását máig igénylik és várják tőlem tanár barátaim. 1965-ben felvettek aspirantúrára, azonban túlságosan szerteágazó témát választottam, Sopron vagyos polgárságának kutatását. Ez a munka nagyon elhúzódott, a korrektúráján, a kisebb javításokon most is dolgozom.

204 Ahogy már említettem, 1971-ben a soproni népszavazás történetét kutattam Bécsben. Eközben számos előadást tartottam különböző fórumokon. A kisebb-nagyobb cikkek mellett 1976-ban jelent meg, ugyancsak az Akadémiai Kiadónál „A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében” című monográfiám, amely tulajdonképpen három nagyobb témakörhöz kapcsolódva közöl kisebb-nagyobb írásokat. Az első rész azt a folyamatot mutatja be, ahogy Sopron nyolc úrbéres faluja fokozatosan megszabadult feudális kötelekeitől. A következő egység a megye községeinek társadalmi-gazdasági viszonyait tárgyalja az 1848-as forradalom időszakában. Ebben a fejezetben olvasható egy 1843. évi térkép alapján a megye összefoglaló ismertetése, beleértve a társadalmi rétegződés, a kereskedelem, a természetföldrajzi viszonyok, az éghajlat, valamint viselet kérdéseit. A harmadik nagyobb egység a megye községeinek címeres, rajzos pecsétjeit közli a pecsétek leírásával és azok használatnak elemzésével együtt. A helytörténet kutatói különösen ennek örültek, mind a mai napig nagy hasznát veszik. A függelékben az általam fontosnak és jellemzőnek tartott eredeti forrásokat adtam közre. Másik nagy munkám a kandidátusi disszertációm, amit 1992-ben védtem meg. 1993-ban jelent meg nyomtatásban. Címe: A soproni és sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története (1767–1950). A kisebb dolgokra most nem térek ki, így azokra az írásokra sem, melyek a Kisalföldben és más soproni, azóta sajnos már megszűnt lapokban jelentek meg. Cikkeim, tanulmányaim másolatai egybekötve a levéltárban megtalálhatóak. A címervitáról és a népszavazás kérdéseiről már beszéltem. Ide tartoznak a Thurner Mihályról, valamint a városi pártokról szóló tanulmányaim. Munkásságommal hazámat és városomat igyekeztem szolgálni. Írásaimat olvasva talán lesznek néhányan, akiknek eszébe jut rólam az idézet: „Gyorsan folyó idejét az Úr nem adta hiába”.

Amikor annak idején, a '80-as évek elején megismertem Zoli bácsit egy noszvaji értekezleten, a szakmai dolgok mellett nagy szeretettel mesélt a kertjéről, szőlőjéről. A '90-es évek elején jártam is a szárhalmi erdő alatti gyümölcsösben.

Mindketten falusi gyökerekkel bírunk. Ha kivirult a tavasz, nem tudtunk a négy fal között maradni. Nagyon szép kertet csináltunk Balfon és a szárhalmi erdőnél is, sok szeretettel, rengeteg munkával. Mára sajnos fel kellett adni a művelésüket. Most a fertőhomoki kertecske segít, hogy nyomon követhessük a természet változásait.

Hogyan telnek a nyugdíjas évek?

Elsőként a malmokról szóló könyvemet rendeztem sajtó alá, aztán a Házi Emlékkönyv számára írtam Házi Jenő munkásságáról. A teljes bibliográfiát is összegyűjtöttem. A Soproni Szemlében 1993 és 1995 között jelentek meg a Flandorfferekről írt tanulmányaim. 1996-ban előadást tartottam a soproni népszavazás 75. évfordulóján tartott konferencián. A kézirat nyomtatásban is napvilágot látott. Az

utóbbi években nagyrészt édesanyám gondozása foglalt le, vannak azonban még elvégzendő feladataim. Elsőként szeretném végre befejezni a Sopron vagyonos polgárságáról szóló könyvemet, de további tervek is foglalkoztatnak.

A tervek mielőbbi megvalósulását, jó munkát, és ami ehhez feltétlenül szükséges, jó egészséget kívánok Zoli bácsinak a magam és a Soproni Szemle Szerkesztősége nevében!

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 198SOPRONI ARCOK / Turbuly Éva: Városszeretet és patriotizmus. Horváth Zoltán 75 éves / 205Dr. Horváth Zoltán publikációi 1957–2002297

205 **Dr. Horváth Zoltán publikációi 1957–2002**²⁹⁷⁽²⁹⁷⁾

1957

A Sopron városi Begyűjtési Hivatal iratanyagának rendezése. In: Levéltári Híradó 7 (1957) 50–72.

1963

„Kommunista” vádlott 1850-ben. In: SSz. 17 (1963) 233–235.

1964

Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében. Sopron, 206.

A községi önkormányzat és a parasztság. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848–1914. Budapest, Akadémiai Kiadó, 565–614.

Követválasztási gúnyvers 1843-ból. In: SSz. 18 (1964) 71–74.

A Sopron megyei községek titkos számadásaiból. In: SSz. 18 (1964) 142–152.

A Soproni Állami Levéltár 1963. évi kiállítása. In: SSz. 18 (1964) 371–374.

1967

Sopron város pénzügyi igazgatásának átszervezése (1949–1951). In: LSz. 17 (1967) 358–367.

1970

Harc a soproni gyapjúvásártartási jog megszerzéséért (1843–1846). In: SSz. 24 (1970) 306–316.

A „Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltárban. In: SSz. 24 (1970) 4. 374–380.

1971

Sopron város új címere. In: SSz. 25 (1971) 131–137.

A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár 1970. évi munkájáról. In: SSz. 25 (1971) 182–184.

Lackner Kristóf árvaalapítványa. In: SSz. 25 (1971) 249–351.

A „Dr. Lackner Kristóf és kora” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban. In: SSz. 25 (1971) 275–281.

[könyvismertetés] Felhő Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában (Dunántúl) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970. In: SSz. 25 (1971) 285–287.

Három ország küzdelme Nyugat-Magyarországért. (A népszavazás 50. évfordulóján) In: K., (1971) december 14. 15.

1972

A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1971. évi munkájáról. In: SSz. 26 (1972) 182–183.

Házi Jenő 80 éves. In: SSz. 26 (1972) 97–98.

1973

[könyvismertetés] Kállay István: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. In: SSz. 27 (1973) 380–382.

A Győr-Sopron megyei 2. számú Levéltár (Sopron) 1972. évi munkájáról. In: SSz. 27 (1973) 369–371.

A jobbágyszabadítás 125. évfordulóján. In: K., (1973) április 22.

1974

Soprontól Auschwitzig. In: K., (1974) július 11.

[206](#) Újabb dokumentumok a Horthy-ellenforradalomról. A „vörös polgármester” (Turner Mihály) In: K., (1974) március 28.

A „Sopron város története” című kiállítás. In: LSz. 24 (1974) 23.

1975

Idegenvezetők a közművelődés szolgálatában. In: K., (1975) január 24.

1976

A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 343.

A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) 1973–1974. évi munkájáról. In: SSz. 30 (1976) 1. 69–72.

1977

700 Jahre Stadt Ödenburg. In: Reger, Anton (ed.): Deutscher Kalender 1977. Ein Jahrbuch für die Deutschen in Ungarn. Bp. (1977) 280–287.

Tompos Ernő 70 éves. In: SSz. 31 (1977) 1. 4–5.

Hétszáz éves függőpecsét Sopron oklevelén. ÉT 32 (1977) 575.

1978

IV. László kettős királyi pecsétje Sopron oklevelén. ÉT 33 (1978) 18.sz.

1979

Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1919–1928. szerk.:

Gecsényi Lajos, Horváth Zoltán, Sinay Jenő, Győr, 440.

1980

Dokumentumok a népi demokratikus forradalom történetéhez Győr-Sopron megyében (1945–1948) Győr, 440.

Verbényi László 70 éves. In: SSz. 34 (1980) 313–314.

Mátyás király soproni aranybullája. ÉT 35 (1980) máj. 9. 19.sz.

1982

Thirring Gusztáv és Sopron.(1861. dec. 25–1941. márc. 31.) In: SSz. 36 (1982) 2. 185–188.

Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1929–1945. szerk. Gecsényi Lajos, Horváth Zoltán, Sinay Jenő Győr, 468.

A soproni sertéskereskedelem a XIX. század második felében. In: PAB-VEAB A Dunántúl településtörténete IV. 1867–1900. (1982) 79–88.

1983

A Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára. In: Magyarország levéltárai. Szerk. Balázs Péter Budapest, (1983) 136–143.

1984

Széljegyzetek Házi Jenő Soproni polgárcsaládok 1535–1848. című könyvéhez. In: SSz. 38 (1984) 241–250.

Wie aus Waidhofener Schweinehändlern vermögende Bürger von Sopron (Ödenburg) und ungarische Grundbesitzer wurden. In: Burgenländische Forschungen, Sonderband VII. Burgenland in seiner Pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt, (1984) 153–186.

2071985

Takáts Endre (1907–1984). In: Levéltári Közlemények 39 (1985) 140–141.

Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában 1848–1914. In: SSz. 39 (1985) 119–146., 213–236.

1986

A népszavazás vázlatos története. In: Az MSZMP Győr-Sopron Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának évkönyve. (1986) 217–236.

Sopron XIX. századi vagyonos polgárságának településtörténete. In: A Dunántúl településtörténete. VI. PAB-VEAB Veszprém (1986) 407–423.

1987

Házi Jenő (1892–1986) In: SSz. 41 (1987) 178–183.

1988

Rupprecht János cukorgyáros. Kisalföldi Kalendárium. (1988). 139–143.

Idegen (külföldi) tőkések gyáralapítási kísérletei Sopronban 1918 előtt. In: SSz. 42 (1988) 193–220.

1989

Vághy Xavér Ferenc, Sopron reformkori városvezetője. Kisalföldi Kalendárium. (1989) 76–79.

Sassal vagy sas nélkül? SH, (1989) március 3.

Üljünk a lovon egyesesen gerincesen. – A soproniak patriotizmusáról és önkormányzatáról. K., (1989) szeptember 16.

Sopron gazdasági és politikai gondjai a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején. (1828–1865) In: SSz. 43 (1989) 97–125.

1990

Két címer szépségversenye. K., (1990) január 27.

Az önkormányzat múltja és jövője. K., (1990) február 24.

Lehet-e császári sassal hazaszeretetre nevelni? K., 1990. február 27.

Nevetséges-e a címervita? K., (1990) április 6.

Eleink nem késlekedtek. Ajánlás az önkormányzat „újrakezdéséhez”. SH, (1990) április 13.

Válasz Mollay Károly: A címervita című cikkére. In: SSz. 44 (1990) 4. 330–335.

1991

A soproni népszavazás képekben. K., (1991) december 13.

1992

Sopron város címerei – a történeti események hátterében. IKVA Kiadói Kft., Budapest, 106.

Civitas Fidelissima. In: Sopron és környéke 1922–1990. Korrajz és családi lexikon. Szerk. Sarkady Sándor. Mécs László Lap- és Könyvkiadó, Budapest. 14–26.

A városi pártok történelmi múltja. K., (1992) május 2.

A Soproni Levéltár harminc éve (1961–1991) In: SSz. 46 (1992) 2. 106–125.

1993

A soproni és sopronbánfalvi molnárcsaládok és malmaik története (1767–1950). Sopron, 378.

Házi Jenő élete és munkássága, bibliográfiája. In: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk. Dominkovits Péter – Turbuly Éva, Sopron, (1993) 9–26.

Flandorffer Ignác és fia bornagykereskedő cégének csődje és betéti társasággá alakulása, 1893. In: SSz. 47 (1993) 360–367.

2081994

Verbényi László (1910–1993) In: SSz. 48 (1994) 319–320.

ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891). I. In: SSz. 48 (1994) 332–348.

1995

Soprontól Auschwitzig. SSz. 49 (1995) 38–46.

ifj. Flandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891). II. In: SSz. 49 (1995) 98–117.

1996

Sopron szabad királyi város tégláégetője (1830–1893). In: Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Szerk. Környei Attila – Szende Katalin. Sopron, (1996) 279–302.

1997

Civitas fidelissima. (Út Velencétől a soproni népszavazás magyar sikeréig). In: Magyarok maradtunk 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról. (Sopron, 1996. december 12.) Szerk. Turbuly Éva. Sopron, (1997) 19–52.

Sopron vállalkozó polgárainak jelentősége a város gazdasági és társadalmi életében az 1858., 1886., 1911. évi adózás alapján. In: Vállalkozó polgárok a Dunántúlon a dualizmus korában. VEAB Veszprém, (1995) 64–76.

2001

„A népszavazás nyolcvanadik évfordulójára” cikksorozat a Nyugati Kapuban:

Tüntetések az elcsatolás ellen. (2001) november 2.

Tiltakozó tábornokok. (2001) november 9.

Támadnak a felkelők. (2001) november 16.

Mit mondott Dinghoffer doktor. (2001) november 23.

Rés a trianoni határokon. (2001) november 30.

Mérlegen az esélyek. (2001) december 7.

Döntöttek a hűségesek. (2001) december 14.

Laptulajdonos is volt: Romwalter Károly a polgári becsület példája. In: NyK. (2001) december 7.

2002.

A Zetl család története: György, a dohányárus Bajorországból érkezett. In: NyK. (2002) január 4.

Sopron önkormányzatának jogai és címerei. Várostörténet (1277–2002) Sopron (2002) 165.

A soproni népszavazás sikere 1921. december 14. Sopron, én. (2002) 16.

Rövidítések:

ÉT = Élet és Tudomány

K. = Kisalföld

LSz.= Levéltári Szemle

NyK. = Nyugati Kapu

SH = Soproni Hírlap

SSz. = Soproni Szemle

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 198SOPRONI ARCOK / 209Kubinszky Mihály: Rosenstingl Antal építész-mérnök (1906-1971)

209 Kubinszky Mihály: Rosenstingl Antal építész-mérnök (1906-1971)

Sopron 20. századi építési-építészeti tevékenységének egyik markáns egyénisége 1906. január 30-án, száz évvel ezelőtt született városunkban. Emlékezzünk meg róla!

Itt járta iskoláit. A soproni Széchenyi reálgimnázium padjában együtt ült Friedrich Károllyal, városunk kulturális életének neves és ismert egyéniségével. Az érettségét követően a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre iratkozott be, ott 1929-ben építész-mérnöki oklevelet szerzett. A budai Szent Imre kollégiumban lakott, szorgalmasan tanult és rajzolt. Középiskolások instruálásáért kapott díjából egészítette ki a kisiparos édesapától kapott ellátmányt. Akkor ritka volt, hogy valaki öt év alatt elvégezze az egyetemet. Neves tanárai voltak, az építőmunka humán és technikai oldalát egyaránt megismertették a hallgatókkal. Az ő érdeklődése mindkét irány felé nyitott volt, miként később az életben is. Statikai számításokat készített, de az alapos építészettörténeti ismereteket kívánó műemlékvédelemnek is – éppen az e műfajban nagy feladatokat rejtő és lehetőségeket kínáló soproni belvárosban – egyik korai művelője lett. Az élet az építés-kivitelezés felé terelte, Sopronban ezért inkább mint építési vállalkozót őrzi az emlékezet.

2101930-ban áll munkába; Hárs György, majd Füredi Oszkár soproni építészeknek végzett rajzi munkákat. 1932-ben egy negyed évig Sopron város mérnöki hivatalánál a Lőver szálló tervpályázaton dolgozott. Később, 1934-ig, a nála egy évtizeddel idősebb Füredi Oszkár vállalkozásának alkalmazottja volt, immár építésvezetőként is. Füredi jeles tervező és ismert vállalkozó volt, éppen ezekben az években a modern építészet egyik kibontakoztatója Sopronban és Brennbergbányán. Rosenstingl e munkáiban részt vett, segített, kivitelezett. 1935-ben átvette, megvásárolta Hárs György megszüntetett építési vállalkozását. Füredi amúgy is visszavonult az építkezésektől és kizárólag a tervezésnek szentelte magát. Versenytárgyalások eredményeként Rosenstingl számtalan neves, nagyrészt mai napig ismert soproni építkezést vállalt, vezetett, adott át. Köztük az OTI rendelőintézetet, ahol a modern építészet egyik ismert egyéniségével, Major Máté későbbi műegyetemi professzorral dolgozott együtt, miután Major Máté volt az OTI műszaki ellenőre. Az ő vezetésével építették meg többek között a Lőver szállót (később Csepel üdülő, majd Maroni), a Szent István templomot, valamint az 1938-ban megnyitott Mátyás király utca 7. és 13. számú társasházakat, az ipari létesítmények közül pedig az Ágfalvi úti Fésűsfonó-gyárat és a Kőszegi úti Selyem-ipart. Dolgozott a Petőházi cukorgyárnak is. A Töpler-lővert Rosenstingl Antal tervei szerint alakították át 1943-ban kápolnává a Szent Domonkos-rend konviktusa részére. Egy évvel később ez lett az újonnan alakított – ma Szent Margit nevét viselő – plébánia kápolnája. 1942-től egészen haláláig a Soproni Katolikus Konvent minden építési munkáját intézte, illetve végezte. Életpályájának kimagasló munkája – röviddel a második világháború végét követően – a Szent György templom belső terének helyreállítása volt, ahol a háborús sérülések révén kibukkantak a középkori részletek, és jeles képzőművészek közreműködésével sikerült a szép stukkós mennyezetet is megmenteni. Itt együtt dolgozott a neves műemlékes szobrászművésszel,

Szakál Ernővel. A háborúban ugyancsak sérült Szent Orsolya-rendi templom helyreállítása is nehéz feladatot jelentett, itt is Szakál Ernő volt a munkatárs. Rosenstingl Antal ezekkel a munkákkal a műemlékvédelem bontakozó új szervezete felé is fordult, ennek később, 1956 után, rövid ideig első soproni vezetője volt.

1948-ban vállalkozását államosították, a többi soproni építőkkal együtt a Soproni Magasépítési Nemzeti Vállalatba olvasztották. Szakemberek hiányában a pártállam kénytelen volt a korábbi vállalkozókat megtartani, a vállalkozók pedig más munkalehetőség hiányában kénytelenek voltak ezt elfogadni, és immár alkalmazottként dolgozni a tőlük elvett készletekkel, szerszámokkal, állványanyaggal, gépekkel. Mindkét oldal fogcsikorgatása évekig érződött. Rosenstingl Antal volt az államosított vállalkozók között mint mérnök a legmagasabban képesített, és egyben a legnagyobb szakmai tudással is rendelkezett. Így ő lett az új állami vállalat műszaki osztályának a vezetője.

Rosenstingl Antal jeles műszaki gondolkodásmódját mi sem bizonyította élénkebben, mint az 1968-ban épített Sörházdombi kilátó. Itt 1939-ben az országos geodéziai felméréshez ácsolt gúlát építettek, amelyet a közönség kilátóként megkedvelt, de a háború megtépázta; anyagát végül is eltűzelték. Az új kilátó egy hasáb alakú magas szerkezet volt, amely azzal tudott a fák közé simulni, hogy nem a szokásos oldalsó támaszok rögzítették, hanem egy, a talajba betonozott tömbhöz volt acélsodronnyal lekötve. Kár, hogy a fából épített kilátótornyok általában rövid életűek – ezt is utolérte [211](#)a sors, amikor a környező fenyők már amúgy is túlnőtték. Egyszer azt mondta nekem, hogy az építész egyik legszebb feladata egy régi épület korszerűsítése. Ezen sokszor gondolkodtam, s úgy hiszem ez a megnyilatkozás sokat elárul Rosenstingl Antal egyéniségéből és lehetőségeiből: Sopronban erre nagy szükség volt és van. Egy korszerűtlenné vált épületet a fiatalabb nemzedék igényeihez igazítani valóban nemes feladat. Azt korszerű szerkezettel megmenteni pedig egyaránt műemlékvédelem és – sokszor bonyolult – építéstechnikai munka.

Széleskörű műveltséggel, alapos építéstechnikai szakismeretekkel felvértezett, csendes, mélyen vallásos katolikusnak, mindig határozott véleményt képviselő embernek ismertem meg. Felesége és fia nyugodt és biztos családi háttérrel jelentettek számára. A politikától távol tartotta magát, pártnak nem volt tagja. Száraz humora az építőipari kollégák összejövetelén mutatkozott meg. Mindenki tisztelte és szerette. Kerek harmincöt évvel ezelőtt, 1971. november 22-én, olyan csendesen távozott a soproni építészek köréből, mint amilyen szerényen élt addig közöttünk.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 198SOPRONI ARCOK / Cs. Plank Ibolya: Diebold Károly (1896-1969) Kiállítás, HAP Galéria, 2005. január 31.*

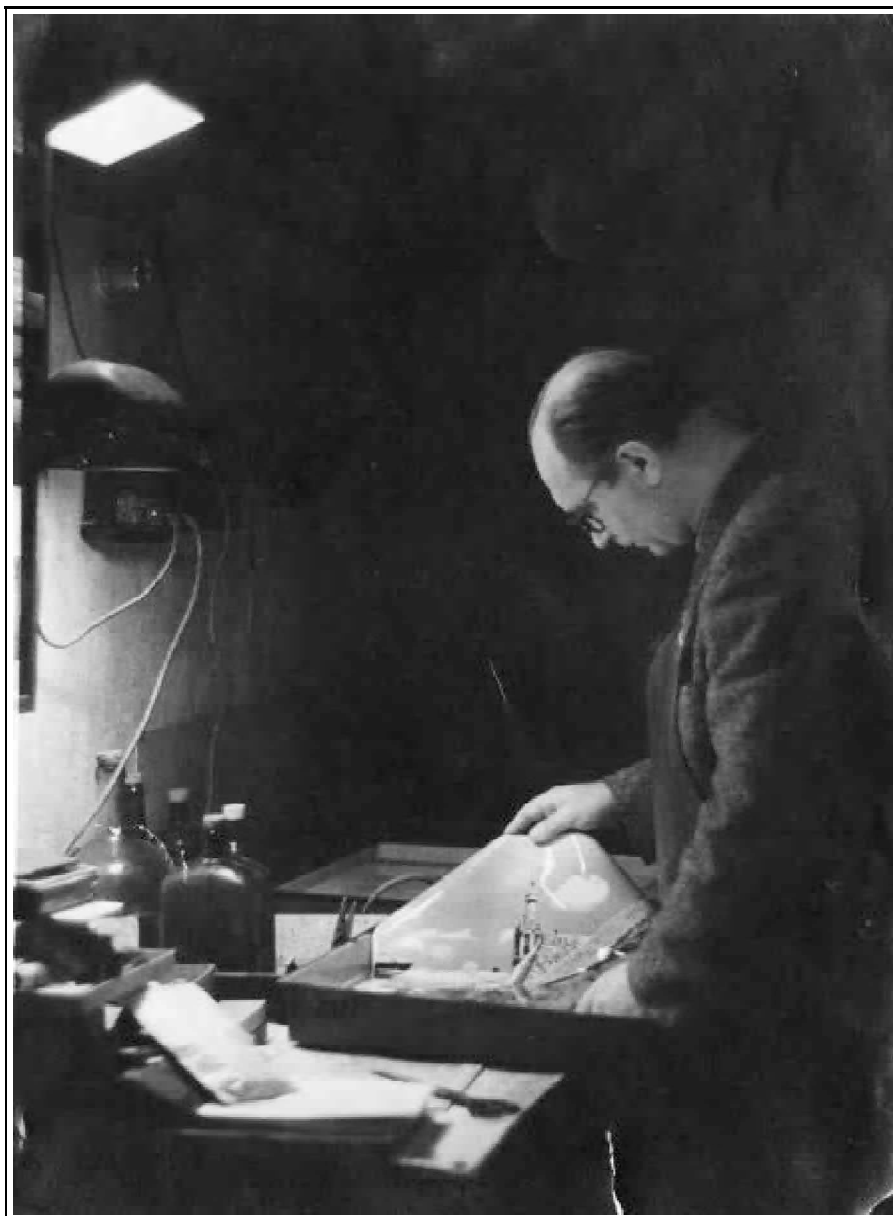
**Cs. Plank Ibolya: Diebold Károly (1896-1969)
Kiállítás, HAP Galéria, 2005. január 31.^{*(298)}**

Előljáróban szeretném megköszönni a kiállítás házigazdájának, Winkler Barnabásnak azt a lehetőségét, hogy Budapesten először bemutatásra került egy olyan fényképanyag, amelynek szerzője már régen megérdemelte volna a hírverést, akár úgy, mint városfényképész, akár úgy, mint egy kvalitásos, sokat kísérletező fotográfus. Már a felkészülés során tapasztaltam, hogy Diebold Károly neve meglehetősen tisztán és ismerősen cseng mindazok körében, akik Sopron és környéke műemlékeivel foglalkoznak. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy akik nem érdekeltek ezen a területen, azok viszont szinte semmit sem tudnak róla. Kiállítást is csak Sopronban rendeztek a képeiből: az elsőt 1956-ban, az utolsót 1994-ben. Mindez azt sugallja, hogy az ő működése elsősorban a soproniak számára nagy érték, hiszen a fényképész legnagyobb erényének éppen azt tartják, hogy enciklopédikus teljességgel

igyekezett feldolgozni a várost. Ennek ellenére, vagy tán éppen ezért, hagyatéka 37 év óta feldolgozatlan. Jól tudom, hogy szinte lehetetlenség nem beszélni az általa megörökített helyszínek jelentőségéről, de mégsem ezt fogom tenni. A most bemutatott anyag tematikailag sokkal összetettebb, mint hogy csak a városfényképezést lássuk benne. A képek témája és szerzőjük között fennálló dialektikus viszonyt azonban mindvégig figyelembe vettem, hiszen e nélkül a szerző csupán egy lenne az ismeretlen vidéki fényképészek sorában.

212Pályájának kezdete 1931, ekkor nyitotta meg első önálló műtermét. Fotográfusi tevékenységét mégis korábbra datálnám, mert egy évvel később már az ő képeivel illusztrálták a *Soproni Képeskönyv* című albumot. E képeskönyvet hamarosan egy másik követett, a *Sopron belvárosa*. Fontos szót ejteni még a *Soproni Szemlé*ről is, mert a folyóiratnak harminc éven keresztül (1937–1969) Diebold állandó illusztrátora volt. Státusza alapján tehát önálló műteremmel rendelkező hivatásos fényképészként dolgozott. Ez a körülmény azonban nem gátolta meg abban, hogy a soproni amatőr fotós egyesület tagjaként, majd később a MAFOSZ (Magyar Amatőr Fényképészek Országos Szövetsége Soproni Csoport) tagjaként is tevékenykedjen. A képeinek hátulján lévő információk (pecsétetek, feliratok) alapján ehhez a körhöz tartozó fotográfusként állította ki művészfotóit. Nem volt sikertelen, hiszen az egyik zsánerképét 1938-ban a világ legjobb fotográfiái közé sorolták Amerikában. A második világháború utáni államosítások miatt 1951-ben sajnos felszámolta a műtermét és gyakorlatilag új állás után kellett néznie. Az Egyetem ajánlott számára munkát, amelyet örömmel el is fogadott, mert a tudományos céllal végzett fotografálás igen közel állt habitusához és precizitásához: ásványokat és növényeket fényképezett. Az ott eltöltött évei alatt nemcsak az Erdőmérnöki Főiskola fotólaboratóriumát vezette 1958-tól, hanem felvett tantárgyként fényképezetet is lehetett nála tanulni. Rendkívül jelentős még a Soproni topográfia számára végzett munkája is az 1950-es években, hiszen a műemlékvédelem nagyobb lélegzetű tudományos expedícióira és kiadványaira mindig a legjobbakat kérték föl.

Diebold Károly a laborban. (SM Fényképtár)

213 Mivel a Diebold hagyaték teljes ismerete nélkül messzemenő következtetésekre nem vállalkozhatom, a további néhány percben azt javaslom, hogy forduljunk a képeihez, és a képein keresztül a fotográfiához. Ahhoz a műfajhoz, amelyet sokáig csak olyan másoló-alkalmatosságnak tartottak, amelyet az ember az alkotás legcsekélyebb lehetősége nélkül, csak kezel és használ. A fotográfia történetében azonban hamar kiderült, hogy egy fénykép nem csak annak bizonyítéka, hogy mi állt ott, hanem annak is, hogy mit látott a fényképész. Innen már egyenes út vezetett el a fotográfiai látás fogalmához, amely éppen Diebold működési idején, az 1930-as években telítődött meg új tartalommal. Olyasmiben kezdtek el felfedezni a szépséget, amelyet mindenki látott ugyan, de hétköznapisága miatt senki nem vett észre. Az itt látható művész-fotók léte is részben ennek a felfogásnak köszönhető: anyján pihenő gyermek, csapatba verődő cigánygyerekek, picoló asszonyok, levest kortyolgató kisfiú, és így tovább. Diebold természetesen a klasszikus témákban is otthon érezte magát, sok tájképet és csendéletet komponált. Néhány nappal ezelőtt bukkantam rá egy adatra, amely szerint 1935-ben Bárány Nándorral és Kerny Istvánnal együtt Budapesten állított ki, ahol a zsűri külön méltatta az „1 fok Celsius” című

fényképének modernségét. Akkoriban ez a dicséret sokat jelentett, hiszen a kiállító fényképészek többsége még impresszionista stílusban és festői hatásokra törekedve dolgozott.

A fényképek tanulmányozásakor azonban hamar ráérezhetünk arra, hogy nem akkor értjük meg a fotográfust, ha a korabeli iskolákhoz és irányzatokhoz való tartozását boncolgatjuk, hiszen még a legnagyobbak is többféle stílust és témát próbáltak ki életük során. Elmondhatjuk tehát, hogy valami egészen másról van szó. Susan Sontag szavaival élve, arról a fényképezésben rejlő páratlan lehetőségről, amelyet ha valaki tehetséggel aknáz ki, akkor eljuthat az önkifejezés kapujáig. Hogy ezt mivel éri el az alkotó – tökéletes technikával vagy egy számára fontos téma következetes feldolgozásával – az végső soron teljesen mindegy. Egy dekomponált és technikailag kidolgozatlan kép is lehet nagyon érdekes, ha olyan állapotot mutat, amely ma már nem létezik. Itt utalnék Diebold 1945 és 1947 között végzett munkájára, amelynek során sok olyan házat fényképezett újra, amelyet háborús sérülés sújtott. Folytatva ezt a gondolatsort, felvetődik az a kérdés, hogy vajon mennyire objektívek a fényképei. Úgy vélem, hogy csak részben azok. Egy fotográfus ugyanis mindig kiemel, kihagy vagy idealizál valamit. Ennek következtében jut egészen más eredményre, ha a téma egyetlen aspektusára pontszerűen koncentrálnak és másra, ha inkább összegez vagy összefoglal.

Kétségtelen, hogy Diebold Károly profi volt. Egy olyan profi, aki mindig az adott feladat jellegéhez hangolta saját magát és a gépét. Elég csak végigtekinteni az épületfotóin: az egyik képe lírai, a másik közlő, az egyiket kisfilmes géppel készítette, a másikat nagyfilmes géppel. Különbség van a művészfotói és a szakfényképei között is, hiszen az utóbbi rendeltetése mindig az adott téma pontos bemutatása volt. Az egyik esetben megengedhető az életlenség, a másikon pedig soha.

A fénykép rendeltetésének a meghatározása azonban még mindig kevés ahhoz, hogy egy fényképész művét könnyen felismerjük. A teoretikusok szerint ehhez vagy egy jellemző formai jegy, vagy egy témamögészme kell. Diebold esetében a Sopron iránti érdeklődés az, amelybe belekapaszkodhatunk. Segítségünkre lehetnek még a korra jellemző stílusjegyek, illetve azok alkalmazása. Egészen konkrétan az ábrázolás mikéntjére gondolok: a harmincas években készült fotók karakterét a szokatlan perspektíva-hatások (felülnézet, alulnézet, ferde kompozíciók), a fény-árnyék hatások kiaknázása, a részletek tanulmányozása és ebből adódóan az anyagszerűség ábrázolása adta meg.

214 Sopron, Fegyvertár utca 1945 előtt. (Diebold K. felv. 1943. k.,
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal [KÖH] Fényképtár 29.139)

Sopron, Fegyvertár utca 1945-ben. (Diebold K. felv. 1945., KÖH Fényképtár 29.139)

215 Mindez rendben is volna, de a kérdést továbbra sem tudjuk lezárni. Milyen ismérvek alapján lehet megállapítani azt, hogy az életműben melyik a jó fénykép és melyik a rossz? Rövid ideig úgy tűnt, hogy pusztán a technikai ismérvek alapján is el lehet dönteni a kérdést. Ez a felfogás azonban hamar csődöt mondott, és kialakult egy jóval átfogóbb elképzelés, ami a fotós látását helyezte az ítélkezés középpontjába, és a nem a szépséget. Ma már semmiféle téma és semmiféle technika nem vonhatja el a fényképtől a létezés jogát. Különösen érvényes ez a múzeumokra hagyott fényképhagyatékokra, mert azoknak szinte minden egyes darabja más és más. Az egyik alulexponált, a másik nem. Ilyen esetekben a téma érdekessége lehet az értékelés szempontja, nem is beszélve a felvételek dokumentatív jelentőségéről.

És ha már itt járunk, akkor hadd említsek meg egy olyan fotóalbumot, amely ugyan most nincs itt, de létezéséről – képletesen szólva – az egész ország tud. A fertődi Esterházy-kastélyról készített Diebold albumról van szó, melyet a szerző 1936-ban, még az épület fénykorában készített a herceg engedélyével. Az a tény, hogy tíz év múlva már traktorok jártak a Sala Terrena márványpadlóján, csak

még jobban hangsúlyozza azt, hogy milyen forrásértéke van egy ilyen teljes körű dokumentációnak. Néhány nappal a megnyitó előtt felhívtam Bak Jolánt, hogy beszéljünk Diebold Károlyról. Joli néni az, aki ötven esztendeig dolgozott a kastélyban, és ebből következően mindent tud az épületről. Tőle tudom, hogy a közelmúltban a fertődi kastélykápolna oltárának a helyreállítását Diebold-fotók alapján végezték el. A kiállításon jelenleg a kastély 1958-as színes felvételei láthatók, ekkor fejezték be a főhomlokzat felújítását. (Az építkezés első konzulense Rados Jenő építész volt.)

"Schwung" (Lendület). (Diebold K. felv. 1930-as évek, SM Fényképtár)

216A fotográfia kérdésére visszatérve, a mai napig nem tudjuk igazán eldönteni, hogy milyen típusú dokumentumok is a fényképek, mert a képek mögött mindig el van rejtve a valóság egy-egy darabja. És ha el van rejtve, akkor fel kell tární, még egy olyan tárgyilagosságra törekvő alkotó esetén is, mint Diebold Károly. Ez a feltárás történhet a képekhez tartozó szöveges anyagok hozzáillesztésével vagy elvételével, de történhet úgy is, hogy egy-egy utcaképet más szerző más időpontban készített felvételével együtt tanulmányozunk. Ebbe a gondolatkörbe tartozik, hogy új vagy ismeretlen fényképek hatására mindig másként nézzük a múlt képeit. Diebold hagyatékánál maradvá itt utalnék a második világháború végén készített városképeire. Ezek különlegessége abban rejlik, hogy sok olyan helyszínt és

épületet ismét lefényképezett, amelyeket a béke idején már megörökített. A változások az esetek többségében magukért beszéltek!

Az eddig elmondottakkal nem szerettem volna senkinek a kedvét elvenni a Diebold anyag feldolgozásától. Sőt, meggyőződésem, hogy csodálatos munka vár arra, aki elvégzi a szerző hagyatékának feldolgozását. Az ilyen munkák egyik tanulsága ugyanis éppen az, hogy a sok-sok bizonytalansági tényező ellenére a dolgok valahogy mindig a helyükre kerülnek. Az építészeti képeket az építészek fogják birtokba venni, a városképeket a történészek, a néprajzi képeket a néprajzosok. És akkor még nem beszéltünk a színes fotóiról és a tudományos mikrofényképeiről, amelyeknek Diebold külön-külön is a specialistája volt. Interjú tudtommal nem készült vele, de az egyik méltatója azt írja róla, hogy nem volt annyira versenyző alkat, mint a társai. Tekintsük ezt egy újabb eldöntendő kérdésnek, és egy újabb inspirációnak ahhoz, hogy képeivel foglalkozzunk.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 198SOPRONI ARCOK / Cs. Plank Ibolya: Diebold Károly (1896-1969) Kiállítás, HAP Galéria, 2005. január 31.* / Irodalom

Irodalom

Soproni Képeskönyv. I. kötet. Sopron, 1932.

Sopron Belvárosa. Sopron, 1932.

30 éves Jubiláris Művészi Fényképkiállítás. Sopron, 1936.

Csatkai Endre – Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1953.

Diebold Károly: A mikrofényképezés alapismerete. In: Fotó, 1959. 146–148.

Az Erdőmérnöki Főiskola Fotólaboratóriumának színesfénykép kiállítása a festőteremben. In: Klny. az Erdészettudományi Közlemények 1961. évi 1. számából. 25–27.

Lóránt Ödön: Diebold Károly (1896–1969). In: SSz. 24 (1970) 93–95.

Diebold Károly (1896–1969). A magyar fotográfia mesterei. In: Fotó 1972/8.

Környei Attila: A Liszt Ferenc Múzeum Diebold Károly emlékkiállítása. In: SSz. 26 (1972) 370–371.

Hárs József: Diebold Károly fotókiállítása. (1994. július 1–24.) In: SSz. 49 (1995) 163–165.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 217SOPRONI KÖNYVESPOLC

---

217 SOPRONI KÖNYVESPOLC

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 217SOPRONI KÖNYVESPOLC / Szála Erzsébet: Németh Ildikó: Sopron középokú és középszintű iskolái a 19. században. Sopron, 2005.

Szála Erzsébet: Németh Ildikó: Sopron középokú és középszintű iskolái a 19.

században. Sopron, 2005.

Új sorozatot indított a Soproni Levéltár. Rangos kiadványai között mostantól ott szerepelnek a soproni vonatkozású doktori disszertációk kiadásai is. Régi hagyományt elevenít fel ily módon a levéltár, hiszen régen is megszokott és elvárt volt, hogy a doktori disszertációkat nyomtatásban is megjelentessék, és Sopron az elmúlt évszázadokban is mecénásként támogatta a városból származó diákok munkáinak publikálását. Mennyivel szegényebb lenne művelődéstörténetünk, helytörténetünk, ha nem adták volna ki a doktori munkákat az előző századokban! Dicséretes, hogy a Dissertationes Sopronienses nem csak nemes szándék maradt, hanem a sorozatszerkesztők, Turbuly Éva és Dominkovits Péter ötletét szinte azonnal a tett is követte. Szűkös források állnak a levéltárak rendelkezésére, ám a város önkormányzatának hatékony támogatásával megvalósíthatóvá vált az elképzelés.

Németh Ildikó könyve a soproni iskolatörténet egy századát, „a hosszú 19. századot” fogja át. Az 1777-ben kiadott Ratio Educationis-tól – amely az egész 19. századi oktatási rendszerünk alapja volt – 1921-ig tárgyalja a soproni középfokú iskolázás történetét. Helyesen járt el a szerző a korszakhatárok megjelölésénél, mert Sopron történetében valóban az 1921. évi népszavazás volt a döntő a soproni iskolák életére vonatkozóan is, hiszen „...az elcsatolásokkal iskolai vonzáskörzetének javarészt elveszítette a város.”

A könyv bevezetőjében a szerző megfogalmazza kutatásának célját: „...kettős célom volt: egyfelől a nagyközönség által is haszonnal forgatható, tudományos értékű iskolatörténeti összefoglalást és a további kutatásokat megkönnyítő adattárat kívántam összeállítani, másfelől elsősorban intézmény- és szervezettörténeti megközelítésből kívántam a soproni középfokú és középszintű iskolák fejlődésének egyik nagy korszakát áttekinteni és bemutatni.”

A címben szereplő iskolatípusok magyarázatára is kitér a könyv előszava. „A ... középfokú és középszintű iskola fogalma a szakirodalomban sem pontosan tisztázott ... középszintű iskolának nevezzük azokat az általánosan képző oktatási-nevelési intézményeket, melyek az iskolarendszer alsó és felső szintje között helyezkednek el, és általában a felső szintű tanulmányokra képesítenek, mint például a gimnázium és reáliskola. ... A középfokú iskola – mint például a polgári vagy a felsőbb leányiskola – abban különbözik a fentiektől, hogy bár az alapfokú iskolára épül, nem teszi lehetővé a továbbtanulást felsőfokon, innen csak középszintű szakképzést adó iskolákba (például a tanítóképzőbe) léphetnek tovább a tanulók.”

Az előszóban ad magyarázatot a szerző a szerkesztés elveire is, és a későbbiekben az olvasó maga is meggyőződhet róla, hogy a könyv szerkezetileg jól felépített. Két 218 nagy részből áll ez a – most már nyomtatásban is megjelent – disszertáció. Első része a középfokú és középszintű iskolahálózat kiépülését mutatja be. Az első harminc oldalon általános neveléstörténeti áttekintést kapunk a hosszú 19. századról. Németh Ildikó szól a legfontosabb törvényekről és rendeletekről, amelyek a hazai oktatás kereteit kijelölték. A tanítás nyelvéről, a tantervekről és a tananyagról valamint a középiskolai rendtartásokról is összefoglalja a legfontosabb tudnivalókat. A következő kisebb egység Sopron középszintű és középfokú iskolahálózatának kiépüléséről szól. Ezen belül bemutatja a város gazdasági, politikai és társadalmi fejlődésének fő vonásait, s közli a városi társadalom legfontosabb mutatószámait, azaz a lakosság honosság szerinti, felekezeti, nyelvi és foglalkozás szerinti megoszlását. Külön alfejezetet szán a szerző Sopron kulturális életének rövid bemutatására. Az irodalmi és színházi élet, a képző- és zeneművészet, a műpártolás, valamint az intézmények és egyesületek tömör, rövid összefoglalását olvashatjuk. A dolgozat központi témája adja a könyv legnagyobb fejezetét, egységét. A középszintű és középfokú iskolahálózat kiépítését és intézményeit iskolatípusonként mutatja be: a gimnáziumok, a reáliskolák, az ipari és kereskedelmi szakoktatás illetve a tanítóképzés intézményei, a

polgári iskolák és a nevelőintézetek áttekintésével. Leírását gazdag képanyag illusztrálja.

A kötet második nagy szerkezeti egysége az igen hasznos adattár, azaz az egyes iskolákra vonatkozó történeti-bibliográfiai adatok iskolatípusok szerinti felsorolása. Nem csak az intézményekre vonatkozó alapvető adatokat gyűjtötte össze a disszertáció írója (a fenntartóra, a felügyeleti szerve és az iskolaépületre vonatkozó adatok és az iskolaigazgatók névsora), hanem felsorolja iskolánként a kutatás alapjául szolgáló iskolai értesítőket, az azokban található tanulmányokat. Az Adattárban közli a szerző a jelesebb középiskolai tanárok (mintegy 50 személy) életrajzát. Itt találjuk a jeles egyháztörténészek, teológiai professzorok életútjának bemutatását is, mint pl. Payr Sándor, Pollák Miksa, Müllner Máttyás vagy a Laehne család tanárait.

Különös értéke a disszertációnak, hogy rendkívül széles körű és alapos levéltári kutatásra támaszkodik. Az elsődleges források gondos és alapos összegyűjtése és értő módon való felhasználása, a tényanyag közreadása avatott levéltárosra és kutatóra vall.

A kötet anyagát különféle jegyzékek egészítik ki. Irodalomjegyzéke impozáns. A szerző munkájának megírásához felhasználta mindazokat a releváns, a soproni oktatás történetével kapcsolatos szakirodalmi forrásokat, amelyek a téma kutatói számára nélkülözhetetlenek. Nem csak az átfogó neveléstörténeti szakirodalomra támaszkodott, mint pl. Fináczy Ernő, Felkai László, Mészáros István vagy Mann Miklós művei, hanem a helytörténetírás alapvető forrásait is figyelembe vette, jelesül, Csatkai Endre, Házi Jenő, Heimler Károly vagy Thirring Gusztáv munkáit. Az önálló köteteken túl a Soproni Szemlében a folyóirat 1937-es indulása óta megjelent valamennyi, a tárgyra vonatkozó tanulmányt áttekintette, felhasználta, csakúgy, mint az iskolai értesítőket, az iskolai rendtartásokat, schematismusokat. Megtalálható még a kötetben a forrásjegyzék, az illusztrációk jegyzéke, a rövidítésjegyzék, a névmutató és a térképek jegyzéke is, megkönnyítve a tájékozódást, a tanulmány tartalmában való eligazodást.

Hiánypótló mű Németh Ildikó könyve, mert Sopron oktatásának történetéből ugyan számos tanulmány és cikk látott már napvilágot, átfogó művel azonban még 219adósak a helytörténészeink, levéltárosaink. Sopron iskolaváros, s méltán büszke a magyar művelődésben, a hazai iskolázásban betöltött szerepére. Ezért egy átfogó oktatás- és neveléstörténeti monográfia első lépéseként üdvözölhetjük Németh Ildikó jól szerkesztett, és gördülékeny, szép stílusban megírt munkáját,

A könyv formátuma, tipográfiája, képanyaga Klausz Andi és Gosztom András munkáját dicsérik. A kötetet 50 kép és négy térkép illusztrálja, amelyek a Soproni Levéltár képeslap- és fényképgyűjteményének darabjai.

A könyv bevezetőjében megfogalmazott célokat maradéktalanul teljesíti Németh Ildikó könyve: tudományos értékű, ám a nagyközönség által is haszonnal forgatható iskolatörténeti összefoglalást készített, amely egyúttal adattárával a további kutatásoknak is alapjául szolgálhat.

***

Sopron, Szent György utca 12. számú ház udvara.
(Diebold K. felv. 1930-as évek, KÖH Fényképtár 44.430)

**2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 217SOPRONI KÖNYVESPOLC / 220Mastalírné Zádor Márta:
Sopron bibliográfiája a 2004. évre**

220Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája a 2004. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978. 268. és 1979. 362. Az anyaggyűjtésben nyújtott segítséget köszönöm.

Akadémiai díj. Erdészeti Lapok 139, 2004, 177., Ni. 92, 2004. 6. sz. 12.

Albert Levente: A fák hűségéről és a tudományról. Beszélgetés Mátyás Csaba egyetemi tanárral, a MTA levelező tagjával. *Vivat Academia* 2, 2004. 4. sz. 10–11.

Albert Levente: Németh Károly egyetemi tanár hetvenéves. *Vivat Academia* 2, 2004. 4. sz. 29–30.

Albert Levente (lejegyezte): Szerettem a matematikát és ez mindenben átsegített. Szakmai életútjára emlékezik Dr. Horváth Jenő egyetemi tanár 70. születésnapján. *Vivat Academia* 2, 2004. 2. sz. 24–25.

Alföldi Gábor: A lélegző örökség mindennapjai. *M.* 48, 2004, 214–227.

Allmer, Norbert: Eremiten und Waldbrüder im Burgenland Nachrichten in Steirischen Quellen. *BHBl.* 66, 2004, 156–164.

Alpen-Adria Album. Debrecen, 2004, Canissa kiadó – Alföldi Ny. 176.

Andrássy Péter: A soproni Bencés templom. *ÉT.* 59, 2004. febr. 13. 222. és hátsó külső borító.

Apatóczy István: Beszélgetés Gyenge Álmos kerületvezető erdésszel. *Erdészeti Lapok* 139, 2004, 53.

Arany okleveles erdőmérnökök. *Fagazdasági Híradó* 31, 2004. szept. 3. sz. 2.

Aranydiplomás földmérő mérnökök. *GK.* 56, 2004. 11. sz. 41.

Arday Géza: Berzsenyi Dániel osztályrésze. *Evangélikus Élet* 69, 2004. febr. 22. 8. sz. 6.

Arnót Ádám: Újra az újraépítésről. *M.* 48, 2004, 303–307.

Asbóth Lászlóné: Nehéz évtizedek az egyház élén. Százhuszonöt éve született D. Kapi Béla püspök. *Evangélikus Élet* 69, 2004. aug. 8. 32. sz. 8.

Ágostházi László (összeáll.): Építészeti évfordulók 2005. *M.* 48, 2004, 411–412.

Ágoston-Szabó Edit – Dinka Mária: Az intersticiális víz jellemzőinek évszakos és mélységbeli változása a Fertő üledékében. *HiK.* 84, 2004. 5–6. sz. 8–11.

Babics Csaba: Hálózati Dunántúli Harangszó. *Evangélikus Élet* 69, 2004. febr. 8. 6. sz. 11.

Babics Csaba: Nemes vetélkedéssel az egyházi informatikáért. *Evangélikus Élet* 69, 2004. febr. 22. 8. sz. 11.

Bajzik Zsolt: Vas vármegyei ásványvízforrások és gyógyfürdők Trianon előtt. I. *Vasi Szemle* 58, 2004, 427–446.

Balázs Judit: Tudósok egy békésebb világért. Békekutatók világtalálkozója Sopronban. *Vivat Academia* 2, 2004. 5. sz. 9.

Balázs Tibor: Rábaközi móringlevelek a csornai múzeum gyűjteményéből. (1772–1900). *Arrabona* 42, 2004. 2. sz. 81–100.

A balekvizsgától az aranydiplomáig. *Profi fa* 11, 2004. 1–2. sz. 10.

[221](#)Barabás Jenő – Gilyén Nándor: Magyar népi építészet. 2. javított kiadás. Bp., 2004, Mezőgazda Kiadó 191. Hagyomány és vidék.

Baranyai Tibor (szerk.): A 85 éves soproni Erzsébet Kórház jubileumi évkönyve. Sopron megyei jogú város. Erzsébet Kórház története 1994–2004. Sopron, 2004, 445.

- Baráth László: „Ember lenni mindég, minden körülményben”. Zalaerdő 34, 2004/3. 3.
- Bardoly István (szerk.): Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györffy Katalin tiszteletére. Bp., 2004, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 399.
- Bariska Mihály: Volt soproni egyetemi hallgatók találkozója (Wallis, Svájc) 2004. május 28-tól 31-ig. Vivat Academia 2, 2004. 4. sz. 38–39.
- Barsi Balázs: Az igazság és a jóság zuhatagában. Udvardi Erzsébet fertődi kiállítása elé. Várhely 10, 2004. 2. sz. 86–91.
- Bartha Dénes: Csapody István emlékszám. Erdészeti Lapok 139, 2004, 85.
- Bartha Dénes: Gencsi László professzor 80 éves. Erdészeti Lapok 139, 2004, 336.
- Bartha Dénes (szerk.): Tilia XII. Sopron, 2004, NYME-EK Növénytani Tanszék 300.
- Bartos György – G. László Judit – László Csaba: Fertőd, Eszterházykastély. A keleti patkószárny és a télikert belső kutatása. Műemlékvédelmi Szemle 12, 2002 [2004]. 2. sz. 32–35.
- Baumgartner, Gerhard – Freund, Florian: Die Burgenland Roma 1945–2000. Eisenstadt, 2004, Ein Forschungsprojekt des Kulturvereins Österreichischer Roma – Burgenländisches Landesarchiv 314. Burgenländische Forschungen Bd. 88.
- Bácsatyai László: Egy székely a soproni Alma Materban. Vivat Academia 2, 2004. 1. sz.10–11.
- Bácsatyai László: Hiteles oktatás csak igényes kutatómunkán alapulhat. Beszélgetés Dr. Mészáros Károllyal, az Erdőmérnöki Kar dékánjával. Vivat Academia 2, 2004. 5. sz. 2–3.
- Bálint István János: A halál népbiztos: Szamuely Tibor. Nyugati Magyarország 22, 2004. jún–júl. 6–7. sz. 12. Nyugati Magyarország 22, 2004. nov. 11. sz. 12.
- Bárány Zoltán: 175 éves a Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar. Kóktél 3, 2004. 11. sz. 8–9.
- Bárány Zoltán: Volt egyszer egy könyvkötészet. Kóktél 3, 2004. 11. sz.19.
- Becht Rezső: A bűvös henger. Nagyismétlés az életből. Második rész V. fejezet. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 10–35.
- Bemutakozás. Mátyás Csaba. [Az MTA új levelező tagjainak bemutatása.] MT. 49, 2004, 1043–1044.
- Bibliographie der wissenschaftlichen Arbeiten von Harald Prickler von Juli 1994 bis Jahresende 2003, zusammengestellt vom Jubilar. BHBl. 66, 2004, 176–184.
- Bircher Erzsébet: A Központi Bányászati Múzeum Közleménye. BKL-B. 137, 2004. 6. sz. 49.
- Bolba Márta: Licisták vendégségben. Evangélikus Élet 69, 2004. jan. 25. 4. sz.10.
- Boleratzky Lóránd: In memoriam Kutas Kálmán (1888–1984). Keresztyén Igazság 62, 2004. nyár 9–12.
- Borbély József: Bödőcs Pál halálára. Várhely 10, 2004. 2. sz. 95.
- Boronkai Szabolcs: A Toldi szerelme német fordításáról. Néhány megjegyzés Moritz Kolbenheyer

Szász Károlyhoz írt leveleihez. SSz. 58, 2004, 179–187.

222 Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 15. „Bauer, he’ wo geht nach Buda hier die Reise?” Die Toldi-Übersetzung von Moritz Kolbenheyer (1855). NZ. 48, 2004. jan. 23.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 16. „Die Muse, wenn ich frage, bleibt nicht stumm”. Vierzeilen von Moritz Kolbenheyer (1870–83). NZ. 48, 2004. febr.6.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 17. „Warum musst du beständig dichten?” Epigramme-Duell zwischen Moritz Kolbenheyer und Josef Paul Király (1870–85). NZ. 48, 2004. febr. 20.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 18. „Der väterlichen und brüderlichen Freunde” Gedichte an Dichterfreunde von Josef Paul Király (1866–1885). NZ. 48, 2004. márc. 5.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 19. „Ein schlichter Ungar schreibt in deutscher Sprache?” Gedichte über den Dualismus von Josef Paul Király (1885). NZ. 48, 2004. márc. 19.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 20. „Mit Sehnsucht blicken meine Augen nach Osten, theures Vaterland.” Patriotische Gedichte von Emanuel Ludig (1892). NZ. 48, 2004. ápr. 2.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 21. „Dem Schwachen bist Du Trost.” Atheistische Gedichte von Andreas Fabricius (1899). NZ. 48, 2004. ápr.16.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 22. „Ihr hört es, Menschen: Kämpfet und vertraut!” NZ. 48, 2004. ápr. 30.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 23. „Wir frieren, wir hungern, und bluten dabei.” Petőfi Gedichte in der Übersetzung von Lajos Dóczi (1893). NZ. 48, 2004. máj.14.

Boronkai, Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 24. (Ende) „Was an Thieren nur auf Wald und Flur die reiche Insel nährt.” Arany-Gedichte in der Übersetzung von Lajos Dóczi (1903). NZ. 48, 2004. máj. 28.

Bóka Zsolt: Sopron, a húség városa. Evangélikus Élet 69, 2004. nov. 28. 48. sz. 7.

Bősze Balázs: Naplórészlet. Ragyogás, napfény, derű. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 39-45.

Buda Ernő – Andor József: Évfolyamtalálkozó. Erdészeti Lapok 139, 2004, 346.

Buff, Joachim: „Wälder für die Menschen – wir für die Wälder”. Holz-Zentralblatt 130, 2004. dec. 3. 92. sz. 1275.

Bunovác Dezső (szerk.): Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve. Adattár. Kaposvár, 2004, CEBA Kiadó 192. Magyarország régiói Nyugat-Dunántúli régió.

Bunovác Dezső (szerk.): Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve. Kaposvár, 2004, CEBA Kiadó 680. Magyarország régiói Nyugat-Dunántúli régió.

CS. D.: Rátz Tanár Úr életműdj ...Dr.Zátonyi Sándor (Sopron)... Köznevelés 60, 2004. dec. 10. 40. sz. 4-5.

Csapó Tamás: Néhány gondolat a hazai városok beépítéséről. Területi Statisztika 7, 2004, 332–350.

Csécés Teréz: Német nyelvű Spaiser- és Landerer-Kalendáriumok a Pilcz család levéltárában. Arrabona 42, 2004. 2. sz. 49–66.

Csiszár Attila: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Kapuváron (1767). SSz. 58, 2004, 276–280.

Csóka György: Emlékmű Igmándy Zoltánnak. Erdészeti Lapok 139, 2004, 281.

223 Czubulka Zoltán – Heinz Ervin – Lakatos Miklós: A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Bp., 2004, KSH. 377.

Deák-Platz in Ödenburg wird erneuert. NZ. 48, 2004. okt. 8.

Deme Péter: „Az év múzeuma 2003” pályázatról. Magyar Múzeumok 10, 2004. 2. sz. 30–34.

Deme Péter: XXII. Országos Műemléki Konferencia, Sopron 2004. április 14–17. Múzeumi Hírlevél 25, 2004, 88–89.

Detrich Miklós: Vándorgyűlés a Kisalföldön. Fagazdasági Híradó 31, 2004. szept. 3. sz. 1.

Dér Endre: Rémületben és fényben. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 200–209.

Diákszervezetek. Sopron, 2004, [NYME] EMK. 15.

Dinka Mária – Ágoston-Szabó Edit: A vízkémiai paraméterek térbeli alakulása a Fertőn. HiK. 84, 2004. 5–6. sz. 31–33.

Diploma 2004. Alkalmazott Művészeti Intézet. Fk.: Mészáros György. Sopron, 2004, NYME-Faipari Mérnöki Kar.

Diplomakiosztó Sopronban. Hírfa 14, 2004. 7. sz. 4.

disanpietro: „Fényes” Miklós palotája újra tündököl. Octogon 2004. 5. sz. 49.

Dobozi Pálma – Para-Kovács Imre (szerk.): A 100 legjobb hely Magyarországon. A Magyar Hírlap exkluzív kiadványa. Bp., 2004. Ringier Kiadó 97.

Dobó Ágota: Eszterháza újjászületése. Fényes Miklós tündérvilága. ÉT. 59, 2004. jan. 2. 1. sz. 16–20.

Dobszay János – Riba István: Elhanyagolt örökség. Sopron és Eger központja. Heti Világgazdaság 26, 2004. jan. 10. 2. sz. 58–60.

Dominkovits Péter: Széchényi Ferenc és Csehország. Levelestár. Válogatta és bev. Richard Prazak, Sajtó alá rend., jegyz. Deák Eszter, Erdélyi Lujza. Budapest, 2003. 233 o. (Nemzeti Téka). SSz. 58, 2004, 419–421.

Domonkos Ottó: A falusi szülők, vajúdszék. OK. 49, 2004, 3–4. sz. 141–154.

Domonkos Ottó: A soproni habán ház (Habaner Haus), mint bizonyágjegy. SSz. 58, 2004, 396–402.

Dömsödi János – Kovács Miklós: Tudományos, regionális (Fertő-Hanság) földhasználati fórum a Nyugat-Magyarországi Egyetemen (Sopron, 2004. július 15–16.). GK. 56, 2004. 9. sz. 23–25.

Drávai István: Bízd magad Tennesseeere! Tennessee Williams: Macska a forró bádogatetön. Rendező: Szilágyi Tibor. Várhely 10, 2004. 3–4. sz. 113–116.

- Drávai István: Renner Kálmán azt üzeni... Várhely 10, 2004. 1. sz. 110–111.
- Egy besorolhatatlan európai. Hajnal Mihállyal beszélgetett Füzi Edit. Várhely 10, 2004. 3-4. sz. 65–68.
- Ekler Péter: Közgűjteményi tudományos napok 3. A rendezvény vendége: Sopron 2003. október 16. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. SSz. 58, 2004, 187–191.
- Emlékkönyv Rokop Alajosné, Pölcz István, Keszei Dénes és dr. Környei Attila emlékére. Nagycenk, 2004, Nagycenkért Alapítvány 64.
- Erdői kisvasutak. Profi fa 11, 2004. 6. sz. 23.
- Erdészvilág Sopronban. Sopron, 2004, Tanulmányi Erdőgazdaság Rt. 43.
- Eszterházakutatások. Műemlékvédelmi Szemle 12, 2002 [2004]. 1. sz. 269–270.
- 224Égető Melinda: Vagyon szép szőlőhegyünk... Történeti-néprajzi elemzések a közép- és nyugat-dunántúli magyar nyelvű hegytörvények körében (1629–1846). Bp., 2004, MTA Néprajzi Kutatóintézet – L'Harmattan 139. Documentatio Ethnographica 21.
- Égető Melinda – Dominkovits Péter (közread.): Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyéből (1551–1843). Bp., 2004, L'Harmattan 260. Szőlőhegyek történetének forrásai III.
- Fally, Josef – Spitzer, Gerhard: Vogelwelt Burgenland. Deutschkreuz, 2004, Eigenwerlag 351.
- Faragó Sándor: A Hansági Erdők Atyjának emlékezete. Erdészeti Lapok 139, 2004, 229–230.
- Faragó Sándor: Prof. Dr. Kőhalmy Tamás (1936–2003). Erdészeti Lapok 139, 2004, 37–38.
- Faragó Sándor: Vadréce monitoring. A Magyar Vízivad-monitoring eredményei a 2003/2004-es idényben. Ni. 92, 2004. 10. sz. 23–25.
- FATE elismerések. Szabó Dénes díj: Friedrich Árpád. Fa. 52, 2004. 3. sz. 24.
- Fábián György (szerk.): Kisalföld anekdótikum 2004. Győr, 2004, 229.
- Fehérmíves Napok. Sopron 2004. augusztus 25–27. Papíripar 48, 2004, 174–178.
- Fehérné Brandisz Katalin – Kaposi Lajos – Kramarics Tiborné – Novák Zoltán: Nyugat-Dunántúl felkészülése az európai uniós csatlakozásra, az együttműködés eredményei. Területi Statisztika (44) 7, 2004, 252–273.
- Fekete Szilárd: Társasház 45 lakással és 22 garázzsal Sopron, Ikva part. MüT. 44, 2004. 5–6. sz. 46–47.
- Feld, István: Buda (Ofen) und Sopron (Ödenburg) – Meilensteine der ungarischen städtischen Hausforschung. In: Feld, István – Klein, Ulrich (red.): Bauforschung und Hausforschung in Ungarn 9–38.
- Feld, István – Klein, Ulrich (red.): Hausbau und Bauforschung in Ungarn. Bericht über die Tagung des Arbeitskreises für Hausforschung e. V. in Székesfehérvár (Stuhlweissenburg), Ungarn, vom 19.–23. Juni 1996. Arbeitskreis für Hausforschung. Marburg, 2004, Jonas Verlag 352. Jahrbuch für Hausforschung Bd. 47.
- Felsőpulyai „Kufstein VIII” tanácskozás. Bécsi Napló 25, 2004. szept.–okt. 5. sz. 2.

- Ferenczy Klára: Elköltözők. Bécsi Napló 25, 2004. nov.-dec. 6.sz. 10.
- Ferenczy Klára: Közöttünk élnek Dr. Séthy Endre. Bécsi Napló 25, 2004. szept.-okt. 5. sz. 8.
- Fertő tó, Fertő. In: Dobozi Pálma – Para-Kovács Imre (szerk.): A 100 legjobb hely Magyarországon 37.
- Fertőd. Esterházy-Schloss erneuert. NZ. 48, 2004. szept. 24.
- Festival europäischer Steinmetze in Kroisbach. NZ. 48, 2004. júl. 16.
- Film über das Ödenburger paneuropäische Picknick. NZ. 48, 2004. jún. 4.
- Fórum az új felsőoktatási törvénnyel kapcsolatban Sopronban. Fa. 52, 2004/3. 34–35.
- Frank Norbert (összeáll.): Az Erdőműveléstani Tanszék története (1904–2004). Sopron, 2004, 25.
- Frank Norbert: Rontott erdők kialakulása, átalakítása Sopron szabad királyi város erdőbirtokán az első világháború végéig. Erdészeti Lapok 139, 2004, 76–77.
- G. K.: III. Faipari Marketing Konferencia. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 10. sz. 90–91.
- G. K. I.: Az Ojtozi-szorostól Őrvidékig. Magyar Fórum 16, 2004. jan. 22.
- G. T.: Kivilágos kivirradtig, megyei vadászbál Sopronban. Ni. 92, 2004. 4. sz. 7.
- 225G. Zs.: Gondolatok a könyvtárban. Gémes István Hungari et Transylvani című kötetének bemutatójáról. Evangélikus Élet 69, 2004. febr. 15. 7. sz. 1.
- Gemeinsame Aktion der JEV mit dem HAK anlässlich der EU-Osterweiterung im Burgenland. NZ. 48, 2004. máj. 21.
- Géczy Nóra: Faépítészet a századfordulón. Száz éve volt iparkiallítás Sopronban – 1904. augusztus 20.–szeptember 25. Fa. 52, 2004. 1. sz. 25–26.
- Gémes István: Hungari et Transylvani. Kárpát-medencei egyetemjárók Tübingenben (1523–1918). Bp., 2004, Luther Kiadó 166.
- Goda Károly: A város élén. Sopron polgármesterei a 15–16. század fordulóján. SSz. 58, 2004, 308–328.
- Gottschling Gyula: 100 éve született Vadonné Perényi Irén. Jegyzetek a művésznő életéről és munkásságáról. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 211–218.
- Göncz József – Bognár Béla: Kastélyok, várak, kúriák Sopron vármegyében képeslapokon 1896–1945. A sorozat negyedik albuma. Sopron, 2004, Edutech 112.
- Göncz József – Bognár Béla: Kereskedelem Sopron vármegyében dokumentumokon és képeslapokon. A sorozat ötödik albuma. Sopron, 2004, Edutech 160.
- Görög Tibor: Laborczy Zoltán (1919–2004). Evangélikus Élet 69, 2004. aug. 15. 33. sz. 10.
- Gürtler, Wolfgang: OAR Wolfgang Meyer zum 60. Geburtstag. BHBl. 66, 2004, 57–68.
- Gyócsi László: Kapuvár. Történelmi emlékhely. Bp., 2004. 64.

- Gyöngyössy Márton: Nyugat-Magyarország kora újkori pénzforgalma. SSz. 58, 2004, 329–352.
- Győr Attila: Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században. Belvedere Kiadó, Szeged–Tatabánya, 2003. 152 p. SSz. 58, 2004, 194–195.
- HG: Hivatása a hobbjára. Beszélgetés prof. Dr. Faragó Sándorral, a NYME rektorával. Vivat Academia 2, 2004. 1. sz. 2–3.
- Haba Péter: Városolvasó. Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században. MÉP. 2004. 1. sz. 57.
- id. Hafenscher Károly: Peregrinus diákok Tübingenben. Evangélikus Élet 69, 2004. jan 4. 1. sz. 5.
- Harangi Anna: „A műemlékes abban szakember, hogy mit kell tenni annak érdekében, hogy egy adott épületen belül a régire essék a hangsúly”. Interjú Dávid Ferenc művészettörténésszel. M. 48, 2004, 122–127.
- Haraszti Gábor: A Semmering. TM. 115, 2004. 7. sz. 33.
- Hargitai Gábor (főszerk.): Vivat Academia. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Lapja. 2, 2004, megjelenik kéthavonta
- Hargitai László: Faipari termelés-szervező felsőfokú szakképzés. Vivat Academia 2, 2004. 3. sz. 11.
- Hargitai László: Újjáalakult a Faipari Mérnöki Kar Tanácsa. Vivat Academia 2, 2004. 6. sz. 33.
- Hátori Gábor: A tenisz hőskora Sopronban (1893–1899). SSz. 58, 2004, 292–295.
- Hárs Olivér – Szabó Miklós (szerk.): Borostyán. Környezetvédelmi lap a soproni és sopronkörnyéki családok részére. Sopron, 2004, Castanea Környezetvédelmi Egyesület
- Hegyeshalmi László – Gádor Emil Zsolt – Praznovszky Mihály (szerk.): Kutas. Válogatás Kutas László szobrászművész kisplasztikáiból, köztéri szobraiból, érmeiből és pénzérméiből. Bp., 2004, Poppins Bt. – Kutas Galéria 64.
- [226](#)Herényi István: Karsay Sándor, az utolsó dunántúli szuperintendens. 190 éve született Győrött. Keresztyén Igazság 62, 2004. tél 28–34.
- Hetényi János: V. Szalontay Judit (szerk.): „Patrona Hungariae”. Mária-tisztelet a művészetben és a néphagyományban Csorna 2002. SSz. 58, 2004, 91–93.
- Horn János: Emléktábla avatás. BKL-B. 137, 2004. 5. sz. 39.
- Horn János: Híres selmebcányai tanárok. BKL-B. 137, 2004, 25.
- Horn János: Molnár László kitüntetése. BKL-B. 137, 2004. 5. sz. 36.
- Horn János: Sopron, a leghűségesebb város, honvéd hagyományai emlékkönyv. BKL-B. 137, 2004. 5. sz. 49.
- Horváth Csaba (szerk.): Lapok Sopron történetéből. 2004. 1. és 2. sz. Panniculus Régiségtani Egylet – Széchenyi István Városi Könyvtár 6., 18. Panniculus ser. C. No. 194., 195.
- Horváth Edit – Major Mihály – Weltler Sándorné (szerk.): A Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) és Kollégium Évkönyve a 2002/2003. és a 2003/2004. tanévről az iskola

fennállásának 446–447. évében. Sopron, 2004, 235.

Horváth-Hegyí Olivér (lejegyezte): Töretlen ragaszkodás az igazsághoz. Az evangélikus dr. Kosáry Domokos történésszel, az MTA korábbi elnökével beszélget D. Szebik Imre püspök. Evangélikus Élet 69, 2004. máj. 30. 22. sz. 5.

Horváth László: A kapuvári uradalom az 1580-as évek végén. SSz. 58, 2004, 353–385.

Horváth József: Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004. 318 o. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 32). SSz. 58, 2004, 409–413.

Horváth Rudolf: A Kaszinó kistermétől a jezsuita konviktusig. A soproni zeneiskola rövid története. Várhely 10, 2004. 2. sz. 66–74.

Horváth Tímea: Fertőhomoki tájház. TM. 115, 2004. 6. sz. 18.

XXII. Országos Műemléki Konferencia Sopron, 2004. április 14–17. M. 48, 2004, 37.

Húszéves a Lóvér SE. TM. 115, 2004. 5. sz. 7.

I. M.: Dianák a soproni Erdészeti Múzeumban. Ni. 92, 2004. 9. sz. 10.

ICOMOS Klub. Műemlékvédelmi Szemle 12, 2002 [2004]. 1. sz. 259.

Ivanics Ferenc: Kistérségek, társulások Győr-Moson-Sopron megyében. Területi Statisztika (44)7, 2004, 495–507.

Jankovits Béla: A népszámlálási adatok üzenete. Keresztyén Igazság 61, 2004. tavasz 20-24.

Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei. SSz. 58, 2004, 264–276.

Jankó Ferenc: „A soproni részházak” – két emberöltő múltán. SSz. 58, 2004, 158–178.

Jenei László: Csendes nagyság. Bástya utcai lakópark, Sopron. Octogon 2004/1. 70–71.

Jerem Erzsébet – Mester Zsolt – Vasáros Zsolt: Természeti és régészeti örökség. Magyar Múzeumok 10, 2004. 4. sz. 26–27.

Józsa Dávid: A soproni zeneiskola, egykori jezsuita konviktus újjáéledése. M. 48, 2004, 154–157.

K. A.: Európai Kőfaragó Fesztivál Fertőrákoson. Kóktél 3, 2004. 6. sz. 29.

K. A.: Soproni Régió: megoldódni látszik a szennyvíz probléma. Kóktél 3, 2004. 1–2. sz. 12–13.

[227](#) Kalácska László: Emlékezés Wallner Ernőre – élete és munkássága. Területi Statisztika (44)7, 2004, 197–19.

Kapfinger, Otto: Neue Architektur in Burgenland und Westungarn. Salzburg, 2004, Anton Pustet Verlag. három nyelven. Architektur Raum Burgenland.

Kaszás Marianne (összeáll.): A magyarországi levéltárak kiadványainak 2003. évi bibliográfiája. Levéltári Szemle 53, 2004. 4. sz. 82–93.

Katona Csaba: Három forrás a Jéhn-család történetéhez. SSz. 58, 2004, 51–61.

Katona Csaba (közread.): „...kacérkodni fogok veled.” Schlachta Etelka soproni úrilány naplója

- 1838–1840. Első kötet. Győr, 2004, Mediawave Alapítvány 140.
- Kaus, Karl: Ergänzung zu den „Römischen Inschriften von Schattendorf“ in BHBl. 65, 2003, S. 177 ff. BHBl. 66, 2004, 54.
- Kaus, Karl – Metz, Heimo – Tobler, Felix: Wilfried Hicke (1944–2003). BHBl. 66, 2004, 1–4.
- Kaus, Karl: Panem et Circenses. Zirkusbesucher im Römischen Burgenland. BHBl. 66, 2004, 120–131.
- Ifj. Káposzta Lajos: Szórakoztató „egyház történetek”. Evangélikus Élet 69, 2004. febr. 15. 7. sz. 8.
- Kenessei Károly: Emlékezés Nagycenken Széchényi Ferenc születésének 250. évfordulóján. SSz. 58, 2004, 402–406.
- Kenyeres István: Elisabeth Gmoser: Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung (1491–1647) Eisenstadt, 2002. (Burgenländische Forschungen Bd. 86.). SSz. 58, 2004, 414–419.
- Kenyeres István: A királyi és királynéi „magánbirtokok” a 16. században. Sz. 138, 2004, 1103–1148.
- Kerekes György: A „Hűség városa”. Vendég voltam a soproni „Sóhivatalban”. TM. 115, 2004. 2. sz. 36–38.
- Kerényi József: Élő, nagy és szép hangszer. Zeneiskola Sopronban. Alaprajz 11, 2004. 3. sz. 26–29.
- Kéry Mihály: Sopron és Trianon. Magyar Fórum 16, 2004. okt. 21. 42. sz. 17.
- A 2004. évben tiszteletdiplomában részesült erdőmérnökök rövid szakmai életrajza. Sopron, 2004, NYME Erdőmérnöki Kar 49.
- A 93. küldöttgyűlés kitüntetettjei:…Loránt Miklós… BKL-B. 137, 2004. 4. sz. 13.
- Kindla Norbert: 15 éves a Selmeci Társaság. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 6. sz. 17.
- A Kismarton/Eisenstadt-i autópályacsomóponttól Sopronig autópálya készül… Bécsi Napló 25, 2004. júl.–aug. 4. sz. 2.
- Kiss Mária: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. Vasi Szemle 58, 2004, 375–376.
- Kiss Miklós: Két tornaterem és öt tanterem. Új épületszárnyal gazdagodott a líceum. Evangélikus Élet 69, 2004. okt. 31. 44. sz. 10.
- Kiss Miklós: A recski rab. A vasárnapi ebéd mellől vitték el… Evangélikus Élet 69, 2004. márc. 21. 12. sz. 10.
- Kitüntetések: Fasching Antal díj prof. dr. habil Bácsatyai Lászlónak. GK. 56, 2004. 4. sz. 38–41.
- Koczó József: Csáky Károly: Híres selmecebányai tanárok. H. 32, 2004. 2. sz. 116–117.
- Koloszár Tamás (szerk.): Győr-Moson-Sopron megye az új évezredben. Szombathely, 2004, [246].
- [228](#) Koncsol László: Szép Felvidék. Göncz József és Bognár Béla könyve ürügyén. Várhely 10, 2004. 3–4. sz. 126–129.

Kondor Andrea (főszerk.): Koktél soproni üzleti magazin. Sopron, 2004, Koktél Média Kft. 3, 1–12. sz.

Koósné Török Erzsébet – Baranyainé Réti Gabriella – Agócs Sándor – Kvaszta József (szerk.): Diáktudós, az OTDT időszaki kiadványa. Bp., 2004, Országos Tudományos Diákköri Tanács 18, 2004, 1–2. sz. 560.

Koppány Tibor: A kismartoni uradalom szentmargitai kőfaragói a Dunántúl 18–19. századi építkezésein. In: Bardoly István (szerk.): Etűdök 2004. 193–205.

Kormos Gyula: Műemlékorgona-felmérés egyházunkban. Evangélikus Élet 69, 2004. márc. 14. 11. sz. 10., Lelkipásztor 79, 2004, 141–143.

Kormos Gyula: A Szent György-templom korabarrokk orgonájának összehasonlítása korabeli hangszerekkel. SSz. 58, 2004, 70–84.

Kostyál László: Paul Troger és tanítványai a Nyugat–Dunántúlon. Arrabona 42, 2004. 1. sz. 103–112.

Kovacsics Miklósné (szerk.): Száz éves az iskola. A soproni Petőfi Sándor Általános Iskola jubileumi kiadványa 1904–2004. Sopron, 2004, 175.

Kovács-Gombos Gábor: Babos Ágnes kiállítása elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 135–138.

Kovács József László: A kétnyelvű soproni irodalom 700 éve II. Bécsi Napló 25, 2004. jan.–febr. 1. sz. 9.

Kovács József László: Lackner Kristóf: Electio Trigoniana Frankfurt, 1617. Sopron, 2004, 16. [Az azonos című Lackner faksimile kiadvány melléklete]

Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571–1631). Sopron, 2004, Széchenyi István Városi Könyvtár 187. [A Soproni Szemle kiadványai c. sorozat 6. számaként megjelent (Sopron, 1972) mű második, bővített kiadása.]

Kovács József László: Levélféle Dér Endrének – odaáttra. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 197–198.

Kovács Krisztián: A Rákpatak és mellékágainak gerinctelen makrofaunája (Soproni hg., Hidegvízvölgy). HiK. 84, 2004. 5–6. sz. 69–70.

Körmendi Klára: Emlékezés Wallner Ernőre. A kötet anyagát válogatta és szerkesztette: Tatai Zoltán. Falu, Város, Régió 2004. 1–2. sz. 49–50.

Körmöczy Katalin: Széchenyi Ferenc gróf (1754–1820). H. 32, 2004. 4. sz. 9–11.

Köves A[ndrea]: Soproni világbajnok táncosok. Koktél 3, 2004. 8. sz. 26–27.

Kövér Tamás: Bravúr-retro az Unioba. Parick Hamilton: Gázláng. Rendező: Molnár György. Várhely 10, 2004. 1. sz. 89–92.

Közgyűlés, Kapuvár, Művelődési Ház. Erdészeti Lapok 139, 2004, 218–221.

Krász Lilla: Életképek a születés kultúrtörténetéből a 18. század végi Sopronban. SSz. 58, 2004, 3–22.

Krähling János: Evangélikus templomok a mai Magyarországon. Munkatársak: Harmati Béla László,

Halmos Balázs, Krähling Dániel, Marótyz Katalin. Bp., 2004, Nemzeti Tankönyvkiadó. Veszendő templomaink III.

229Krisch András: A soproni szőlőtermelők a 19. század utolsó évtizedeiben. SSz. 58, 2004, 142–157.

Krisch Magdolna (szerk.): Ómama receptjei Sopronból és környékéről. – Omas Recepte aus Ödenburg und Umgebung. Sopron, 2004, ESCORT '96 BT. 44., 45.

Kubinszky Mihály: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2003. évi tevékenységéről. SSz. 58, 2004, 191–192.

Kubinszky Mihály: Hárs József: Soproni olvasókönyv. Cikkgyűjtemény 1873–1944 a helyi magyar lapokból Quint Kiadó, Sopron, 2003. SSz. 58, 2004, 196.

Kubinszky Mihály: Lovas Gyula: A bakterház Bp., 2003. (Vasúthistória Könyvek.) 302 o., SSz. 58, 2004, 301.

Kubinszky Mihály: Nyitóbeszéd Magyarné Derszib Eti kiállításán. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 142–144.

Kubinszky Mihály: A Szent Imre-templom – Sopron. Octogon 2004, 1. sz. 22.

Kubinszky Mihály: A Winkler Oszkár emlékkiállítás megnyitására. Várhely 10, 2004. 3–4. sz. 99–101.

Kubinyi András: Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében. Történelmi Szemle 46, 2004. 1–2. sz. 1–30.

Kurucz Miklós: Manninger Gusztáv Adolf (1880–1954). Magyar Mezőgazdaság 59, 2004. szept. 29. 40. sz. 41.

Kunszt György: Gyászbeszéd Kotányi Attila temetésén Sopronban. Utóirat. Post Scriptum 4, 2004. 18. sz. 31–32.

Laborczy Géza: Édesapánk, Laborczy Zoltán életútja. Lelkipásztor 79, 2004, 421–422.

Lakatos István: Múltról mesél a hűség városa. Sopron, 2004, 354.

Lackner, Christophorus: Electio Trigoniana Delegatorum Nunciorum orationibus clara, Sempronii 3. Maij. 1617. Francofurti, 1617, Typis Nicolai Hoffmanni, sumptibus Ionae Rosae. 103. Faksimile kiadás a Soproni Nemes Tudós Társaság alapításának 400. évfordulójára. Sopron, 2004.

Lackner, Christian: Netz der Waldpädagogen. Forstzeitung 114, 2004. 8. sz. 16.

Ladányi Erzsébet: „Önkormányzat királyi elhatározásra” a 13. századi Magyarországon. Történelmi Szemle 44, 2002 [2004] 1–2. sz. 11–20.

Lang, Alfred – Tobler, Barbara – Tschögl, Gert (hrsg.): Vertrieben. Erinnerungen Burgenländischer Juden und Jüdinnen. Wien, 2004, Mandelbaum Verlag.

Lang Ágota: A 135 éves Természet Világa köszöntése. TV. 135, 2004, 294.

G. Lászy Judit: Esterháza színei. Rövid beszámoló a fertődi Esterházykastély homlokzat kutatásáról. In: Bardoly István (szerk.): Etűdök 2004. 179–192.

Leefken, Georg: Ehrendoktorwürde für Prof. Dr. Horst D. Brabänder. Allgemeine Forst Zeitschrift –

Der Wald 59, 2004. nov. 8. 21. sz. 1178.

Lentner Csaba: Muzsikusközgazdászok, közgazdász muzsikuskok. Interjú Árendás György karnaggal. Vivat Academia 2, 2004. 2. sz. 12.

Lentner Csaba: Dr. Tóth László professzor úr emlékére. Vivat Academia 2, 2004. 5. sz. 39.

Ligno Novum 2004. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 9. sz. 23–77.

A Ligno Novum 2004 kiállítói. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 8. sz. 18–19.

230 Ligno Novum – Wood Tech asztalos-, faipari és szakkiállítások. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 7. sz. 28–31.

Ligno Novum – Wood Tech faipari szakkiállítások 2004. szeptember 8–11. Fa. 52, 2004. 2. sz. 31., Magyar Asztalos és Faipar 2004. 5. sz. 17., Hírfa 14, 2004. jún. 6. sz. 4., Profi fa 2004. 6. sz. 11., Vivat Academia 2, 2004. 5. sz. 29–30.

Ligno Novum – Wood Tech '2003 adatai grafikusan. Hírfa 14, 2004. jan. 1. sz. 43.

Ligno Novum – Wood Tech Sopron, 2004. szeptember 9–10. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 8. sz. 20–21.

A Ligno Novum – Wood Tech vásárdíja. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 6. sz. 16.

Löcsei Péter: Weöres mozaikok IV. Weöres Sándor közelében. Beszélgetések Pasteiner Évával és Takács Jenővel. Vasi Szemle 58, 2004, 295–306.

Lővei Pál (összeáll.): Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal és társintézményei tevékenységének bibliográfiája 2001. Műemlékvédelmi Szemle 12, 2002 [2004] 1. sz. 231–254.

Macher Frigyes – Lengyelne Kiss Katalin: Seltenhofer-emlékülés Sopronban (2001. április 19–21.). SSz. 58, 2004, 295–297.

A Magyar Hidrológiai Társaság 2004. évi kitüntetettjei:...Koch Péter... HiK.84, 2004. 3. sz. 68.

Martinkó József: Döntetlen. Arany János Általános- és Speciális Szakiskola, Csorna. Octogon 2004. 2. sz. 106–108.

Marton Marcell: A sopronkörnyéki Mithras-szentély. Vivat Academia 2, 2004. 3. sz. 14–15.

Mastalír Ernőné (szerk.): Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtára és közgyűjteményi hálózata. Összeáll.: Tompa Zsoltné. Sopron, 2004, NYME 45.

Mastalír Ernőné: Tisztelges dr. Hiller István könyvtári főigazgató emléke előtt. Vivat Academia 2, 2004. 2. sz. 14.

Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája a 2002. évre. SSz. 58, 2004, 197–215.

Márkus Béla: 10 éves a NYME GEO Térinformatikai Tanszék. GK. 56, 2004. 3. sz. 38–39.

Menyes Gyula: Büki beiktató. Evangélikus Élet 69, 2004. jún. 27. 26. sz. 3.

Menyes Gyula: Határtalan lelkészalálkozó. Evangélikus Élet 69, 2004. máj. 9. 19. sz. 1., 8.

Menyes Gyula: Lelkésziktatás a hűség városában. Evangélikus Élet 69, 2004. febr. 8. 6. sz. 3.

Menyes Gyula: A szolgáló szeretet háza. *Evangelikus Élet* 69, 2004. máj. 9. 19. sz. 3.

Merk Zsuzsa – Rapcsányi László: „A mi szánkából hangzott az első éljen a Mura túlsó partján”. Egy népfelkelő közlegény kéziratos naplója Soprontól Csáktornyaig 1848 október havában. *SSz.* 58, 2004, 36–50.

Meteorologische Station wird geschlossen. *NZ.* 48, 2004. jan. 30.

Meyer, Wolfgang: *Varia zur Fürstlich Esterházyschen Schlosswasserleitung Müllendorf – Eisenstadt.* *BHBl.* 66, 2004, 75–93.

Mészáros György: AMI diplomakiállítás – tizedszer. *Fa.* 52, 2004. 2. sz. 30.

Mirák Katalin (szerk.): *Lámpás az oltár zsámolyán. Kapi Béla püspök feljegyzései életéről és szolgálatáról.* Sopron, 2004, Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium és Kollégium 967.

Molnár László: *Két nemzet – egy család. A Pejachevichek és Sopron városa / Dva jedna obitelj. Pejachevichi grad Sopron.* Sopron, 2004, Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata Horvát Kisebbségi Önkormányzata 39.

231 Molnár László: Száz éve született Verő József. *Vivat Academia* 2, 2004. 1. sz. 24–25.

Molnár Tünde: A némettség elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében. *SSz.* 58, 2004, 242–255.

Monok, István–Ötvös, Péter–Zvara, Edina: *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek.* Eisenstadt, 2004, Széchényi Nationalbibliothek (Bp.) – Lehrstuhl für Bibliotheks-wissenschaft der Universität Szeged–Burgenländische Landesbibliothek (Eisenstadt) 313. (Burgenländische Forschungen Sonderband XXVI.)

Nagy Alpár: I. Oktatói Művészeti Napok. Záróhangverseny a Pannonia Med Hotelben. *Vivat Academia* 2, 2004. 4. sz. 40–41.

Nagy Alpár: „Lelkemből lelkedzett derűvel tekintek vissza”. Vázlatos pályakép Kovács Sándorról. *Várhely* 10, 2004. 1. sz. 67–69.

Nagy Alpár: 175 év a soproni zeneoktatás szolgálatában. A zeneiskola jubileumára. Sopron, 2004, Horváth József Művészeti Iskola 189.

Nagy Alpár: „Terebélyes fává fejlődött.” Az ev. líceum Énekés Zenekörének vázlatos története. In: Sarkady Sándor (szerk.): *Soproni Füzetek* 2004. 157–179.

H. Nagy Cecília: Klöpli. In: Sarkady Sándor (szerk.): *Soproni Füzetek* 2004. 152–153.

Nagy Ferenc (szerk.): *Tudományos évfordulóink 2004.* Bp., 2004, Magyar Tudomány- és Technikatörténeti Műhely – Better Kiadó 100.

Nagy Judit: *Testvérkapcsolatok a határon túl. A soproni líceum kórusa Pozsonyban.* *Evangelikus Élet* 69, 2004. dec. 19–26. 51–52. sz. 19.

S. Nagy László (szerk.): *Hagyásfák üzenete. A „kék valéaszalagosok” vallomásai.* Sopron 1954–2004. [Bp.], 2004, 270.

Nagy Miklós Mihály: Három táj hadvezére Vak Bottyán. *TM.* 115, 2004. 12. sz. 24–27.

- A XLVIII. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke. H. 32, 2004. 6. sz. 103–106.
- Neue Bürgermeister in Agendorf. NZ. 48, 2004. júl. 23.
- H. Németh István: Az archontológia és a várostörténet. Fons 11, 2004, 197–218.
- Németh János: A soproni német nyelvű források nyelvészeti kutatásának lehetőségei. SSz. 58, 2004, 102–122.
- Németh Kálmán: A Soproni Széchenyi István Gimnázium jubileumi évkönyve. Sopron, 2001/2002. tanév. Szerk.: Dékány Zsigmondné. Sopron, 2002. SSz. 58, 2004, 93–94.
- Németh Tibor (összeáll.): Honismereti évfordulónaptár, 2005. H. 32, 2004. 5. sz. 122–140.
- Növekvő kiadások, szűkülő állami támogatás. Herczeg László gazdasági főigazgatóval beszélgettünk Egyetemünk anyagi helyzetéről, eredményekről, problémákról. Vivat Academia 2, 2004. 2. sz. 4–5.
- Nyugat-Magyarországi Egyetem 2003/2004. tanévének évkönyve. Sopron, 2004, 310.
- OI.: Ülészett az Országos Presbitérium. Evangélikus Élet 69, 2004. máj. 30. 22. sz. 3.
- Oplatka, Andreas: Graf Stephan Széchenyi. Wien, 2004, Paul Zsolnay Verlag 427.
- Ormos Balázs: Tisztelgés Dr. Hiller István főigazgató emléke előtt. Erdészeti Lapok 139, 2004, 137.
- Orosz József: 45 lakás és 22 felszín alatti garázs szerkezeti kialakítása a soproni Ikva parton. MűT. 44, 2004. 5–6. sz. 48–49.
- Ödenburger Gebirge soll Naturpark werden. NZ. 48, 2004. okt. 15.
- 232 Örsi Károly: A korai magyar barokk kertépítészet. M. 48, 2004, 199–205.
- Österreich Botschafter beim Wandorfer Ball. NZ. 46, 2004. febr. 27.
- PT – PJ.: Karácsonyi kiállítás a Központi Bányászati Múzeumban. BKL-B. 137, 2004. 6. sz. 71.
- Pap Edina: Csemegekukoricák és konzervuborkák Fertődön. Kertészet és Szőlészet 53, 2004. szept. 30. 40. sz. 4–5.
- Pap Edina: Gyógyultnak nyilvánítva. Kertészet és Szőlészet 53, 2004. nov. 1. 45. sz. 8–9.
- Patyi Gábor: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918. Bp., 2004, ELTE Levéltára 529.
- Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Sz. 138, 204, 1005–1101.
- Páneurópai Piknik-emlékhely. In: Dobozi Pálma – Para-Kovács Imre (szerk.): A 100 legjobb hely Magyarországon 49.
- Perger Gyula: Jelentés a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumi szervezet múzeumainak 2004. évi gyűjteményi és tudományos tevékenységéről. Arrabona 42, 2004. 2.sz. 255–271.
- Perger Gyula: Szent, kép, kultusz. Arrabona 42, 2004. 1. sz. 49–62.
- Perschy, Jakob: Alfred Lang, Barbara Tobler, Gert Tschögl (Hg.): Vertrieben. Erinnerungen burgenländischer Juden und Jüdinnen Mandelbaum Verlag, Wien, 2004. BHBl. 66, 2004, 227–228.

- Pintér Tünde: Alpesi világörökségek. Ausztria Kincse. TM. 115, 2004. 4. sz. 14–17.
- Polner Zoltán: Dér Endre emlékezete. Várhely 10, 2004. 2. sz. 96–98.
- Polyánszky Éva: Interjú Dr. Erdélyi Józseffel. Papíripar 48, 2004, 90–91.
- Pósa Zoltán: Büki Attila univerzuma. Várhely 10, 2004. 2. sz. 77–83.
- Prickler, Harald: „...weil ich nicht streiten mag”. Ein gutherziger Pfarrer. BHBl. 66, 2004, 221–225.
- Prickler, Harald: Wieviele Ochsen wurden um 1570/1590 aus Ungarn nach westen exportiert? BHBl. 66, 2004, 21–53.
- Prickler, Harald: Zu den Anfängen der Forchtensteiner (Neustifter) Rosalienkapelle. BHBl. 66, 2004, 132–155.
- Prickler, Leonhard: Die Vorträge im Rahmen de „Landeskundlichen Diskussionsnachmittage” im Jahr 2003. BHBl. 66, 2004, 64–74.
- Primusz Péter: Múlatschág! Malatzschág! Schattág! Avagy XVI. Selmeci Diáknepok. Vivat Academia 2, 2004. 4. sz. 27.
- Primusz Péter: 15 éve működik a Selmeci Társaság. Vivat Academia 2, 2004. 4. sz. 26.
- Prof. Dr. Somkuti Elemér 1923–2004. Vivat Academia 2, 2004. 6. sz. 40.
- R. É.: A 102 éves Takács Jenő köszöntése. Bécsi Napló 25, 2004. szept.–okt. 5. sz. 8.
- R. T.: Beszélgetés Walter Dezső polgármesterrel. Koktél 3, 2004. 10. sz. 14–15.
- Razzia Felsőpulyán. Bécsi Napló 25, 2004. márc.–ápr. 2. sz. 4.
- Ráczné Schneider Ildikó: Az Erdészeti Múzeum 2003. évről. Erdészeti Lapok 139, 2004, 55–56.
- Reingrabner, Gustav: Evangelische Pfarrgemeinden im Burgenland und die Darstellungen ihrer Geschichte. BHBl. 66, 2004, 185–209.
- Román András: A hagyományörzés hagyománya. Műemléki konferencia Sopronban. M. 48, 2004, 69.
- [233](#)Román András: Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században. Bp., 2003. M. 48, 2004, 130–131.
- Roller Kálmán: Levél Roller Kálmántól, Kanadából. Erdészeti Lapok 139, 2004, 47.
- Rothman Gabriella: Korszerű elegancia. Étterem és hotel Ágfalván. Átrium 2004. 2. sz. 80–84.
- Rudolf, H.: Graf Stephan Széchenyi –„zwischen zwei Mühlsteinen”. NZ. 48, 2004. szept. 10.
- Rumpf János: Történelmi Emlékhely. Akadémiai Emlékerdő. Erdészeti Lapok 139, 2004, 188.
- Sabján Tibor: Nagy kályhakönyv. Bp., 2004, Sprinter 389.
- Salamon Nándor: Kései recenzió egy útikalauzról. Juhász László: Burgenland – Várvidék. Várhely 10, 2004. 3–4. sz. 153–155.
- ifj. Sarkady Sándor: Kovács József László: A soproni Parnasszus. Várhely 10, 2004. 3–4. sz.

151–153.

ifj. Sarkady Sándor: Légiharcok és légiesemények 1944–1945-ben Sopron vármegyében. Sopron, 2004, Edutech, 181.

ifj. Sarkady Sándor: Rábakecöl, Rábasebes. 1944. augusztus 2. (A Liberátorok fekete napja a magyar égbolton). In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 189–194.

Sarkady Sándor: Renner Kálmán emlékkiállítására. Várhely 10, 2004. 1. sz. 81–84.

Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. Művészeti antológia. Sopron, 2004, Bösze Balázs (Kulturális Egyesületek és Baráti Körök Szövetsége) 240.

Sarkady Sándor: Üdvözlét Kányádi Sándornak. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 183–184.

Sarkady Sándor: Weöres Sándor és Sopron. Várhely 10, 2004. 2. sz. 99–109.

Sass László: Elmaradt kézfogások helyett. Várhely 10, 2004. 2. sz. 5.

Sass László: (Fegyverbe!) Várhely 10, 2004. 3–4. sz. 5.

Sass László: Ujjé helyett. Várhely 10, 2004. 1. sz. 5.

Sági Ferenc: Göncz József – Bognár Béla: Vendéglátás és szórakozás Sopron vármegyében 1896–1945. Sopron, Edutech Kiadó, 2003. 160 o. (Sopron vármegye képeslapokon 1896–1945, 3. kötet). Vasi Szemle 58, 2004, 376–377.

Sárdy Barbara – Papp Gyula: Dr. Verő József úrkutatóval beszélgetünk. Magyar Fórum 16, 2004. máj. 20. sz. 13.

Sárvári János: Könyvtári Nap. Erdészeti Lapok 139, 2004, 21.

Schindler, Otto G.: Commedia dell'arte mint gyermekszínház avagy A háziúr a Bolondok utcájában egy 1828-as soproni előadáson. SSz. 58, 2004, 23–35.

Schlag, Gerald: Die Freimaurerloge „Zum Goldenen Rad” in Eberau 1775–1786. BHBl. 66, 2004, 94–115.

Schlag, Gerald: Hahnenkamp, Hans: Burgenlands gewerbliche Wirtschaft und ihre Interessenvertretung. 80 Jahre Wirtschaftskammer Burgenland. Eisenstadt: Selbstverlag 2003. BHBl. 66, 2004, 226–227.

Sedlmayr János: Néhány soproni műemlék elméleti rekonstrukciója (Vázlat). M. 48, 2004, 82–84.

Sedlmayr János: A soproni középkori Várostorony és környékének védelmi rendszere (1270–1676). SSz. 58, 2004, 62–69.

Sedlmayr János – Deák Zoltán: A Velencei Karta és a magyar műemlékek építészeti helyreállítása [234](#)(1964–2004–2044?). M. 48, 2004. különszám 36–40., 144–149 (angolul).

Seres László: Sopron, Bencés templom. 15–17. századi díszítőfestés. Műemlékvédelmi Szemle 12, 2002 [2004]. 2. sz. 117–120.

Somfalvi Ervin: Fertő-Hanság Nemzeti Park. Magyar Vadászlap 13, 2004. 7. sz. 29–32.

Somogyi László: A burgenlandi magyarság: történelem – földrajz – településforma – etnikum - szociálökönómia. Előmagyar- és honfoglaláskori helyneveink Ausztriában és Bajorországban. Oberschützen-Felsőlövvő, 2004, Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája 208.

Somorjay, Sélysette: Die innere Gestaltung von städtischen Wohnhäusern im 18. Jahrhundert. In: Feld, István–Klein, Ulrich (red.): Hausbau und Bauforschung in Ungarn. 261–275.

Sopron és a Hotel Wollner. In: Dobozi Pálma – Para-Kovács Imre (szerk.): A 100 legjobb hely Magyarországon 48.

Sopron: a fa tudósainak Alma Matere tudományos konferencia 2004. szeptember 16. Fa. 52, 2004. 3. sz. 29–30.

Sopron – Ligno Novum. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 6. sz. 30.

Soproni Cégregisztr 2004. Sopron, 2004, Gosztom és Varsányi Kft. 80.

Soproni Est. Kéthetente megjelenő ingyenes kulturális programmagazin. 7, 2004. Sopron, 2004, Nyugati Est Lapok Kft.

Soproni Evangélikus Gyülekezeti Lap. /Christophoros./ Gemeindebrief. XI. 2004. megjelenik kéthavonta

Soproni Program Ajánló. Kulturális, művészeti és közéleti kiadvány. Felelős szerk.: Fúzi Edit 8, 2004. SPA Kulturális Menedzser Iroda.

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület és Sopron város helytörténeti folyóirata, 58, Sopron, 2004.

A Soproni Szemle CD-ROM kiadása elé. SSz. 58, 2004, 307.

Sólyom Jenő: A vadosfai megpróbáltatás. Lelkipásztor 79, 2004, 265-267.

Stark Magdolna: Az Erdőmérnöki Kar tiszteletbeli doktora. Vivat Academia 2, 2004. 5. sz. 8.

Stefka István: Elment az iskolateremtő erdész. Erdészeti Lapok 139, 2004, 46.

Sz. M.: Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században [Bp.], 2003. Octogon 2004. 1. sz. 79.

Sz. T.: A fa, ez az újratermelhető, nemes szépségű nyersanyag fokozatosan visszanyeri meghatározó szerepét. Riport Dr. Molnár Sándorral, a Faipari Mérnöki Kar dékánjával. Vivat Academia 2, 2004. 4. sz. 6–7.

Szabadhegyi Győző: Iskolanap a Roth Gyula Szakközépiskolában. Fa. 52, 2004. 1. sz. 31.

Szabadhegyi Győző: Közgyűlést tartott a Magyar Szabványügyi Testület. Fa. 52, 2004. 2. sz. 28.

Szabó Ilona: A sopronhorpácsi mezővédő erdősávrendszer hasznosítási lehetősége. Erdészeti Lapok. 139, 2004, 127–132.

Szabó László: Gyermekorvosok szövetsége. 50 éve alakult meg a Nyugat-Dunántúli gyermekgyógyász szakcsoport. Vasi Szemle 58, 2004, 447–460.

Szabó László – Szirtes Béla: Mi is voltunk egyszer az „Akadémián”. BKL-B. 137, 2004, 51–53.

Szabó Péter – Wesztergom Viktorné (szerk.): Faipari Mérnöki Kar. Nyugat-Magyarországi Egyetem.

Sopron, 2004, NYME-Faipari Mérnöki Kar, lapszám nélkül. Németül és angolul is.

235D. Szakács Anita: Kereskedők, iparosok, értelmiségiek (Képek Sopron város társadalmáról a 19. század második feléből). SSz. 58, 2004, 123–141.

Szakosné Mihátsy Zilia: Hálaadó istentisztelet Bükön. Evangélikus Élet 69, 2004. nov. 21. 47. sz. 10.

Szála Erzsébet: Lélekvezetők, csillagjeltek. Bevezető gondolatok Kovács-Gombos Gábor kiállításához. Várhely 10, 2004. 2. sz. 84–85.

A. Szála Erzsébet: Nyugat-Magyarország művelődés- és ipartörténetéből. Piliscsaba – Sopron, 2004, Magyar Tudománytörténeti Intézet – NYME 166.

Szála Erzsébet (sajtó alá rend.): Tudomány napja 2003 konferenciaelőadások. Sopron, 2004, NYME Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar 271.

Szebényi Imre: Környezetvédelmi szakmérnök képzésünk 30 éves jubileuma. Mérnök Újság 11, 2004. 2. sz. 33–35.

Sz[egő] Gy[örgy]: Két újabb temetőalbum. MÉP. 2004. 4. sz. 50.

Szemerei Tamás: A kopott kőmadár. I–II. Vivat Academia 2, 2004. 3. sz. 13., 5. sz. 23–24.

Szemerei Tamás: A selmeci nótákról. Erdészeti Lapok 139, 2004, 197–198.

Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp., 2004, MTA Történettudományi Intézet 326. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 32.

Szende Katalin: Ruszt, az élő műemlékváros. M. 48, 2004, 95–100.

Szenkovits Péter: Két beszélgetés. Együtt várni a csodát. Nagy-Kálózy Eszter. Te nem adhatod fel. Agárdy Gábor. Várhely 10, 2004. 3–4. sz. 71–76.

Szentpéteri Márton: „Jó szerencsét!” Diplomavédés a Nyugat-Magyarországi Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézetében (AMI), 2004. Octogon 2004, 4. sz. 94.

Szentpéteri Márton: Vidékfejlesztés. Arany János Speciális Szakiskola Csornán. Octogon 2004. 1. sz. 103–105.

Székely Zoltán: Síremlékek Győr-Moson-Sopron megyében. Arrabona 42, 2004. 2. sz. 222–223.

Szigeti Kovács Viktor: A felfüggesztett idő (Rakovszky Zsuzsa: A kígyó árnyéka). Műhely 27, 2004, 1. sz. 68–69.

Szimon János: Amikor valakiért áld az Isten. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 185–186.

Szita Szabolcs: A holocaust témája a tanártovábbképzésben. Iskolakultúra 14, 2004. 2. sz. 56–64.

Szodfridt István: Kitaibelia különszám egy kiváló erdész-botanikus emlékére. Erdészeti Lapok 139, 2004. 46.

Szodfridt István: Mátyás Csaba – Víg Péter (szerk.): Erdő és klíma IV. kötet NYME, Sopron, 2004. 1–328. o. Erdészeti Lapok 139, 2004, 286.

Szokolay Sándor: Gicz János festői poézise. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 139–141.

Szomszédolás. A Tűzokvédelmi Program munkatársai Ausztriában. Madártávlat 11, 2004. szept–okt. 5. sz. 7.

Tanulmányi tájékoztató 2004/2005. tanév. Sopron, 2004, NYME-Erdőmérnöki Kar 226.

A tavalyi év legszebb vakolt homlokzatai. Alaprajz 11, 2004. 2. sz. 38–43.

Táborszky László: Emlékezés egy régi szupplikációra. Evangélikus Élet 69, 2004. febr. 1. 5. sz. 9.

236 Tárnok Péter: Névadó ünnepség a Benedeken. Vivat Academia 2, 2004. 3. sz. 16.

H. Temesvári Ágota: Emlékezés Dr. Fodor Lászlóra, a selmecebányai Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola első rektorára. Vivat Academia 2, 2004. 5. sz. 4–5.

H. Temesvári Ágota: 100 éve alakult meg a Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Főiskola Selmecebányán. Vivat Academia 2, 2004. 6. sz. 3.

Tilkovszky Loránt: Széchényi Ferenc cenki uradalmának topográfiai felvétele 1812-ből. Arrabona 42, 2004. 2. sz. 39–48.

10 éves az Alkalmazott Művészeti Intézet. Hírfa 14, 2004. 7. sz. 26–27.

10 éves az AMI. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 6. sz. 40–43.

Tízéves a tervezőművész-képzés Sopronban. Magyar Iparművészet 2004. 1. sz. 63–67.

Tobler, Felix: Szalai Béla, Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800. I. kötet A mai Magyarország. Kiegészítések 1. (Ungarische Burgen Städte und Dörfer auf Stichen 1515–1800 I. Bd. Das heutige Ungarn. 1. Ergänzungsband) Bp. 2003, 39 S. + 92 Abbildungstafeln. Verlag Publius Bt., Ft. 3.600,-. BHBl. 66, 2004, 55–56.

Tobler, Felix: W. Hofrat Dr. Harald Prickler – 70 Jahre. BHBl. 66, 2004, 173–176.

Tobler, Felix: Wie die letzten Wölfe aus unseren Wäldern verschwanden. Zur Ausrottung des Wolfes in Nord- und Mittelburgenländischen Raum. BHBl. 66, 2004, 210–220.

Tolnay Gábor: Külföldön tanuló magyarországi diákok. H. 32, 2004. 2. sz. 4–10.

Tompa Imre: Világborok Weningeréktől. Gusto 4, 2004. 1. sz. 16–20.

Tompa Zsoltné: Könyvtári Napok 3. a Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtárában. Vivat Academia 2, 2004. 2. sz. 14.

Toszkán hangulat Sopron új gasztronómiai központjában. Pincér 9, 2004. febr. 1. sz. 43.

Továbbképzések a Nyugat-Magyarországi Egyetemen. Magyar Asztalos és Faipar 2004. 4. sz. 17.

Tóth András: Az egyetemi katedrától a polgármesteri szélig. Interjú Walter Dezső polgármesterrel. Vivat Academia 2, 2004. 1. sz. 4–5.

Tóth András: Pedagógia és integráció. Beszélgetés Prof. Dr. Szála Erzsébettel, a BPFK főigazgatójával. Vivat Academia 2, 2004. 4. sz. 4–5.

- Tóth Anita Lilla: A Széchenyi István Múzeumvasút. *Koktél* 3, 2004. 7. sz. 22–23.
- Tóth Árpád: „A polgárok józanabb része...” Pozsony választott polgárai, 1790–1848. *Fons* 11, 2004, 235–276.
- Tóth Éva: Magyar Mónika. *Várhely* 10, 2004. 3–4. sz. 160–163.
- Tóth Éva: Orbán Fülöp Irma textilművész kiállítása. *Várhely* 10, 2004. 3–4. sz. 103–106.
- Tóth Imre: Elűzöttek és itthon maradottak. Beszélgetés Walter Dezsővel, Sopron Megyei Jogú Város polgármesterével. *SSz.* 58, 2004, 261–263.
- Tóth Imre: A némettség helye és megítélése Sopronban 1918 és 1941 között. *SSz.* 58, 2004, 219–241.
- Tóth Imre: Nyugat-Magyarország és Burgenland a német külpolitikában (1922–1939). *Sz.* 138, 2004, 1327–1360.
- Tóth Imre: A soproni sport kezdetei. *Várhely* 10, 2004. 3–4. sz. 121–125.
- Tóth László: Földrengés Beleden. *ÉT.* 59, 2004. jún. 25. 26. sz. 806–807.
- Tóth Mariann: A Gábor Dénes-díjas professzor köszöntése. *Vivat Academia* 2, 2004. 6. sz. 19.
- [237](#)Tóth Mariann: A kosárlabdapalánktól a Magyar Tudományos Akadémiáig. Beszélgetés Prof. Dr. Koloszar József tanszékvezető egyetemi tanárral. *Vivat Academia* 2, 2004. 3. sz. 2-3.
- Tóth Mariann: Új mementó a Botanikus kertben. *Vivat Academia* 2, 2004. 5. sz. 5.
- Tóth Vilmos (szerk.): Síremlékek Győr-Moson-Sopron megyében. Bp., 2004, Nemzeti Kegyeleti Bizottság 241.
- Török Csaba: Ágfalvi megemlékezés. *Vivat Academia* 2, 2004. 5. sz. 18.
- Tremmel Ágoston: Dr. Rabi István nyugállományú mérnök ezredes (1924–2004). *GK.* 56, 2004. 11. sz. 43.
- Tudományos fokozatot szerzett: Dr. Fehér Sándor PhD, dr. Molnárné Dr. Hamvas Lívia PhD, Dr. Csiha Csilla PhD, Dr. Paukó Andrea PhD, Dr. Réthy Zsolt PhD, Dr. Somfai Attila PhD, Dr. Vértesy László PhD. *Fa.* 52, 2004. 3. sz. 27–29.
- Tüskés Tibor: Leletmentés. Egy elfelejtett költő: Menyhárd Alfréd. *Várhely* 10, 2004. 1. sz. 97–99.
- Udvarhelyi Nándor: Legeza László: Burgenland – a Várvidék és az Őrség. *H.* 32, 2004. 4. sz. 118–119.
- V. Zs.: Öt éves a Gyik! *Koktél* 3, 2004. 1-2. sz. 14-15.
- V. Zs.: Sopron sziget Budapesten. *Koktél* 3, 2004. 8. sz. 20-21.
- Vajk Ádám: A csornai premontrei monostor alapítása. *SSz.* 58, 2004, 386–395.
- Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján. *SSz.* 58, 2004, 256–260.
- Cs. Varga István: Jáki Sándor Teodóz OSB – 75. *Várhely* 10, 2004. 2. sz. 92.

- Varga Judit: 300 esztendő nyomdokain. Koktél 3, 2004. 8. sz. 10-12.
- Vály György: Selmeczi tanárok. Iskolakultúra 14, 2004, 231–233.
- Velledits Lajos: Címeres reneszánsz. Festett famennyezetek a jezsuita konviktusban. Szalon 8, 2004. 4. sz. 39–45.
- Velledits Lajos: Későreneszánsz femennyezetek restaurálása az egykori jezsuita konviktusban. Várhely 10, 2004. 2. sz. 118–123.
- Velledits Lajos: Sopron, Bencés kolostor. Dorfmaister István freskójának restaurálása. Műemlékvédelmi Szemle 12, 2002 [2004]. 2. sz. 121–125.
- Verzeichnis der Publikationen von Wolfgang Meyer. BHBl. 66, 2004, 59–63.
- Visy Zoltán: A déldunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése). SSz. 58, 2004, 280–292.
- Vor 15 Jahren: Paneuropa-Picknick. NZ. 48, 2004. aug. 20.
- Wallner Ákos: Tatai Zoltán (szerk.): Emlékezés Wallner Ernőre – élete és munkássága. Veszprém, 2003., 302 o., 63 kép és ábra. SSz. 58, 2004, 301–303.
- Welterbe Neusiedler-See-Region. NZ. 48, 2004. júl. 30.
- Widder, Roland: W. Hofrat i. R. Dr. August Ernst – ein Achtziger. BHBl. 66, 2004, 5–7.
- Wild Róbert: Beköszöntő. SSz. 58, 2004, 99–101.
- Winkler András: Erdélyi József (1943–2004). Vivat Academia 2, 2004. 4. sz. 15.
- Winkler András: Grábner József tárlata elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 145–148.
- 238 Winkler András: Horváth Endre kiállítása elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 149–151.
- Winkler András: In memoriam Dr. Erdélyi József. Fa. 52, 2004. 3. sz. 31.
- Winkler András: A Soproni Tudós Társaság. Fa. 52, 2004. 2. sz. 1.
- Winkler András: Szarka Árpád emlékkiállítására elé. Várhely, 10, 2004. 1. sz. 86–87.
- Winkler András: Záróvizsga. Sopron, 2004, 126.
- Winkler Gábor: Gondolatok egy diplomatervről. Impozáns épületegyüttessel gazdagodhatna a campus. Vivat Academia 2, 2004. 1. sz. 19.
- Winkler Gábor: Minden rekonstrukciót ki kell zárni (Magyarországon)? Velencei Karta 15. pont. M. 48, 2004. különszám 50–54., 182–187 (angolul).
- Winkler Gábor: Történeti városok helyreállításának elvei és módszerei. Comitatus 14, 2004. 5. sz. 45–51.
- Winkler Gábor: „Történeti városok helyreállításának elvei és módszerei” című, az MTA doktora címért benyújtott értekezésének vitája. Építés-Építészettudomány 32, 2004, 289–311.

Winkler Gábor: Történeti városok helyreállításának kezdetei (Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár). M. 48, 2004, 70–81.

Winkler, Gábor: Westungarn – Exkurs zur Siedlungs- und Baugeschichte. In: Kapfinger, Otto: Neue Architektur in Burgenland und Westungarn. Salzburg, 2004.

Winkler Gábor: Winkler Oszkár építész emlékkiállítás Sopronban. Alaprajz 11, 2004. 8. sz. 4.

Winkler Gábor: Winkler Oszkár építész (1907–1984) emlékkiállítás Sopronban. Vivat Academia 2, 2004. 6. sz. 12–13.

Winkler, Gábor: Wohnhäuser des 19. Jahrhunderts in Ödenburg (Sopron). In: Feld, István – Klein, Ulrich (red.): Hausbau und Bauforschung in Ungarn. 277–299.

Wood Tech Erdészeti Szakkiállítás és Konferencia 2004. szeptember 8–11. Erdészeti Lapok 139, 2004, 71.

Zászkaliczky Zsuzsanna: Evangélikus templomok a mai Magyarországon. A „Veszendő templomaink” című könyvsorozat III. kötetéről. Evangélikus Élet 69, 2004. máj. 23. sz. 8.

Zelfel, Hans Peter: Prälat Prof. Mag. Josef Rittsteuer – 90 Jahre. BHBl. 66, 2004, 117–119.

Zusammenarbeit zum Schutz des Neusiedler Sees. NZ. 48, 2004. jun. 11.

Zsigmond Árpád: Király László nekrológja. Meghalt a Király – de él a Király! Evangélikus Élet 69, 2004. okt. 31. sz. 10.

Zsirai László: Kovács József László: A soproni parnasszus. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2004. 224–227.

Zsirai László: Lírai üzenet a Virág völgyből. Kerék Imre összegyűjtött versei. Új Horizont 32, 2004. 2. sz. 124–125.

Zsirai László: Veretes versekkel nevelni. Kerék Imre költészete. Magyar Felsőoktatás 2004. 2. sz. 70–72.

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 239Munkatársaink

239Munkatársaink

Kenyeres István főosztályvezető, főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára, 1139 Bp., Teve u. 3-5.

Krisch András levéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kőkényes köz 3.

Mastalírné Zádor Márta ny. könyvtárigazgató, 9400 Sopron, Erzsébet u. 7.

Németh Ildikó főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Cs. Plank Ibolya fotótörténész, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal,
1014 Bp., Táncsics M. u. 1.

Nyakas Miklós múzeumigazgató, Hajdúsági Múzeum,
4220 Hajdúböszörmény, Kossuth u. 1.

Szála Erzsébet főiskolai tanár, NYME Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar,
9400 Sopron, Ferenczy J. u. 5.

Szende Katalin egyetemi adjunktus, Közép-Európai Egyetem, 1051 Bp., Nádor u. 9.

Tóth Imre múzeumigazgató, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Turbuly Éva levéltárigazgató, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Wallner Ákos ny. geofizikus, 9400 Sopron, Mátyás király u. 20.

Sopron, Szentháromság szobor részlete a Szeplőtelen Szűz Mária szoborral.
(Diebold K. felv. 1940-es évek, KÖH Fényképtár 56.739)

2006. LX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / 240INHALTSVERZEICHNIS

240INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szende

ZUM 60. JAHRESTAG DER VERTREIBUNG DER ÖDENBURGER DEUTSCHEN

Imre Tóth: Das Gedächtnis der Vertreibung 115

András Krisch: Die Vertreibung der Ödenburger Deutschen. Die vier Wochen der Ausweisung 116

ÖFFENTLICHES LEBEN IM KOMITAT UND IN DER STADT IM 16.-17.
JAHRHUNDERT

Katalin Szende: Maria von Ungarn und die Städte Westungarns 133

István Kenyeres: Die Gefangenschaft des Ödenburger Pfarrers János Pacsa in Österreich (Zur Statthalterschaft Marias von Ungarn) 146

Ildikó Németh: Ödenburger Hexenprozesse im 16. Jahrhundert 166

Miklós Nyakas: Aufruf von István Bocskai an die Adligen des Komitates Ödenburg 175

KLEINE MITTEILUNGEN

Ákos Wallner: Burgenland = Várvidék? 194

Mihály Kubinszky: Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines im Jahre 2005 197

ÖDENBURGER PORTRÄTS

Éva Turbuly: Die Liebe zur Stadt und zum Vaterland. Zum 75. Geburtstag von Zoltán Horváth 198

Mihály Kubinszky: Der Architekt Antal Rosenstingl (1906–1971) 209

Ibolya Cs. Plank: Gedenkausstellung von Károly Diebold (1896–1969) in der HAP-Galerie, Budapest 211

BÜCHERSCHAU

Erzsébet Szála: Ildikó Németh: Die Mittelschulen von Ödenburg im 19. Jahrhundert. (Dissertationes Sopronienses 1) Sopron, 2005. 217

Márta Mastalír-Zádor: Bibliographie von Ödenburg für das Jahr 2004. 220

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A tanulmány nem tárgyalja a kitelepítés soproni előzményeit és hatásait. A Soproni Szemle az idei 4. tematikus számban emlékezik meg a hatvan évvel ezelőtti tragikus eseményekről.

2 (Megjegyzés - Popup)

A német kitelepítések és elűzések okait bővebben ld. Seewann, Gerhard: A németek Kelet-Európából elűzésének tipológiai sajátosságai. In: Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Pécs. Pannónia Könyvek 2003. 343-354.

3 (Megjegyzés - Popup)

Ezzel kapcsolatban ld. Spannenberger Norbert: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között. Lucidus Kiadó, Bp. 2005. 332-342.

4 (Megjegyzés - Popup)

A magyar politika és a közvélemény is gyakran használta, használja a magyarországi németekre a „sváb” szót. A Nyugat-magyarországi németek viszont soha nem voltak svábok, mivel ez a vidék a zárt német nyelvterület részét képezi és nincs összefüggésben a török kiűzése utáni német betelepítésekkel, amely során a Magyarországra telepített németeknek is csupán 1-2%-a volt valóban sváb származású. Sopronba és vidékére a 13-14. századtól kezdve több hullámban érkeztek németek, elsősorban a szomszédos osztrák és dél-német területekről.

5 (Megjegyzés - Popup)

Itt különösen Házi Jenő vezetőségi tag, Vas Károly pártelnök, valamint Parragi György és Komlós Géza képviselők nevét kell megemlíteni.

6 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (SL.) XXIV.1. A Soproni Kitelepítési és Telepítési Bizottság iratai (SKTB). 28.d.

7 (Megjegyzés - Popup)

Magyarországon általános tendencia lett, hogy a németek nagy számban léptek be a demokratikus és munkáspártokba, ettől remélve a későbbi mentesítést. A pártok az egymás közti versengés miatt szívesen vették az új tagokat és sok mindent el is követtek a mentesítésükért. Sokan azonban amellet, hogy a Kisgazda vagy Szociáldemokrata Pártnak tagjai lettek, korábban a Volksbundba is beléptek, amivel a pártoknak sok kellemetlenséget okoztak. A pártigazolvány nagyban veszített értékéből, ha a gyanú fennállt, hogy bármikor előkerülhet a Volksbund-tagságot igazoló papír is. Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése. 1945-1950. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988. 93-94.

8 (Megjegyzés - Popup)

SL. XIV.98. Házi Jenő levéltárnok iratai. 59.d.; XXIV.1 SKTB. 28.d. A 998/1946 számú feliratot közli: Dokumentumok a népi demokratikus fejlődés történetéhez Győr-Sopron megyében 1945-1948. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1986. 252. Téves a kötet azon megjegyzése, amely szerint Sopronból a német anyanyelvű, magyar nemzetiségűek kitelepítésére nem került sor.

9 (Megjegyzés - Popup)

SL. Sopron Város Levéltára. (SVLt.) XXI.504. Polgármesteri Hivatal iratai (Polgm. Hiv. i.) 1946. 41.d. XV.9/946.

10 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Evangélikus Levéltár (SEL.). Egyháztanácsi jegyzőkönyv, 1946. április 11.

11 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni evangélikus ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1900–1950. évi történetéhez. I. rész, a korszak krónikája. Kiadta a Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára, 2000. 207.

12 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946

13 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 42.d. XV.9/946.3

14 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. április 24. 3.

15 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron, 1946. április 18. 1.

16 (Megjegyzés - Popup)

Ez az úgynevezett szűkebb bizottság április 22–27 között naponta, majd 29-én és 30-án, ezt követően pedig május 2-án tárgyalta a kérelmeket. (További ülésekről nincsenek adataink.) Ezt követően továbbították a miniszteri biztosság mentesítő bizottságához. Ennek során a 3994 tárgyalt személyből 600 főt javasoltak kivételezésre, 1094-et mentesítésre, 2300-at pedig kitelepítésre. SL. XVII.1. Sopron Városi és Sopron Megyei Nemzeti Bizottság iratai (SNB). 2.d.

17 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXI.1.b. Sopron Megye és Sopron Város főispánjának iratai, közigazgatási iratok (Főispáni iratok). 7.d.; XVII.1. SNB. 2.d.

18 (Megjegyzés - Popup)

SEL. 96/1946

19 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 209.

20 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d

21 (Megjegyzés - Popup)

A cikk szerint, amely a Kisgazdapárt központjából származott, csak a volt Volksbundisták, SS-ek, nevüket visszanevetesítők és Magyarország ellen vétők kerülnek kitelepítésre. A soproni hatóságokat jelentéstételre szólította fel a belügyminiszter. A kitelepítés ügyében végleges döntést egy pártközi értekezlet fog hozni, ahol nemcsak Sopron ügye kerül szóba, hanem országos vonatkozású kérdések is. A Kisgazdapárt álláspontja változatlan, csak azok nyerjék el büntetésüket, akik vétettek a magyar állameszme ellen. Soproni Újság, 1946. április 25. 1.

22 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d.; Hanzmann 2000. 209.; Dr. Németh Alajos: Sopron könnyes-véres dátumai. Sopron, 1993. 234.

23 (Megjegyzés - Popup)

Lovas Gyula visszaemlékezése 2006. március 3-án.

24 (Megjegyzés - Popup)

SEL. 96/1946

25 (Megjegyzés - Popup)

„Íme, én veletek vagyok, minden nap egészen a világ végezetéig.” „Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk?” „Hagyjad az Úr Istenre minden te utadat, ha bánt szíved keserve.” „Erős vár a mi Istenünk.” „Istennel.” „Ha emberek egymástól elválnak, azt mondják: a viszontlátásra.” „Biztosan Isten akarata, hogy ami a legkedvesebb, attól kell megválnunk.” „Hazából az anyaországba.”

26 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 209.; SEL. 96/1946.

27 (Megjegyzés - Popup)

SEL. 96/1946.

28 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Németh 1993. 233-234.

29 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Irén visszaemlékezése 2006. január 12-én.

30 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Németh 1993. 233.; Hanzmann 2000. 209.

31 (Megjegyzés - Popup)

Az autókra és motorkerékpárokra bejelentési kötelezettséget rendeltek el. A gépkocsi és motorkerékpár tulajdonosoknak járműveiket három napon belül a rendőrségen be kellett jelenteniük. Amennyiben a jármű nem használható, a bejelentést akkor is meg kellett tenniük. Aki április 27-e után ilyen igazolás

nélkül közlekedik, az ellen a miniszteri biztos megindítja az eljárást. SL. XXIV.1. SKTB. 34.d.

32 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946.

33 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946.

34 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946.

35 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946.május 1. 3.o.

36 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d.

37 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d.

38 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d.

39 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXI.1.b. Főispáni iratok. 7.d.

40 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946

41 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d.

42 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron, 1946. május 3. 2.o.; SEL. 96/1946.

43 (Megjegyzés - Popup)

A főispán április 30-ai miniszterelnökhöz írt levelében tette szóvá a soproni kitelepítés visszáságait. Megjegyezte, hogy olyanok is a listán vannak, akik már évekkel ezelőtt meghaltak, viszont több Volksbundista is mentesítést kapott. Az észrevételek alátámasztására mellékelte a városi tanács határozatát és a Kisgazdapárt által összeállított névjegyzéket. Feliratában megemlítette a Húsvéthétfőn tartott kisgazdapárti gyűlést is, ami miatt most sokan joggal bíznak a mentesítésben. Kérte, hogy a Kitelepítési Bizottság eddigi munkáját vizsgálják felül. SL. XXI.1.b. Főispáni iratok. 7.d.

44 (Megjegyzés - Popup)

Jäger Ernőt és Pfeiffer Jánost Sopron Ausztriához való csatolása érdekében kifejtett tevékenységük miatt a bíróság hazaárulás vádjával 6 év fogházra ítélte. Burgenlandi tartományi vezetőkkel is felvették a kapcsolatot, de akciójuk kitudódott. Sopron elcsatolásának a félelme végigkísérte a háború utáni éveket. Böhm Vilmos stockholmi követ szerint a „kiebrudalt hazaárulók” a külföldi sajtóban próbálják világgá kürtölni, hogy Sopron nem magyar, hanem német város. Erre a hírre jelent meg 1947 januárjában a „Magyar Sopron” című munka, amelyben ennek ellenkezőjét igyekeztek bizonyítani. SL. XVII.1. SNB. 2.d. Az MTI jelentése szerint május végén az osztrák költségvetés parlamenti tárgyalásakor merült fel Sopron Ausztriához való csatolásának gondolata. A területi vitát kétoldalú tárgyaláson szerették volna megoldani. Mindenesetre az etnikai elvre ekkor már nem hivatkozhattak volna az osztrákok. Ellenben az Új Sopron egy május 29-i cikkben a burgenlandi magyarság „sanyarú sorsára” hívta fel a figyelmet, hiszen nincs sem magyar iskolájuk, sem magyar templom, újság és még a hivatalokban sem beszélhetnek magyarul. Ausztria tehát nem akarja a kisebbségi kérdést megoldani. Haladó gondolatok, bár az újság azt nem vette észre, hogy a magyarországi németek már a szülőföldön maradással is beérték volna.

45 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXIV.1. SKTB. 28.d.

46 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött. Bp., Európa – História 1990. 266-267.

47 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 27.d. I.1/1946.3

48 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946; Soproni Világosság, 1946. május 17. 3.o.

49 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. Kecskemét 1993. 127.

50 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946.május 3. 3.o.

51 (Megjegyzés - Popup)

Fenyvesi Jánosné (szül. Hotz Terézia) visszaemlékezése 2005. november 25-én.

52 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron, 1946. május 4. 3.o.

53 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946.

54 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron, 1946. május 7. 2.o.

55 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. május 5. 3.o.

56 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. május 8. 2.o.

57 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. május 9. 3.o.

58 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. május 14. 3.o.

59 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. május 11. 3.o.

60 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLt. XXI.504. Polgm. Hiv. i. 1946. 41.d. XV.9/946.

61 (Megjegyzés - Popup)

Tóth 1993. 90.

62 (Megjegyzés - Popup)

Előadás formájában elhangzott a „Habsburg Mária, egy európai személyiség a kora-újkor hajnalán” c. tudományos konferencián 2005 októberében; német nyelvű változata megjelenik a konferencia anyagát tartalmazó kötetben az Aschendorff kiadónál (Münster, 2007), Martina Fuchs és Réthelyi Orsolya szerkesztésében.

63 (Megjegyzés - Popup)

H. Németh István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon 1–2. kötet, Bp., 2004. 83-94; Kenyeres István: A királyi és „királynéi” magánbirtokok a 16. században. In: Századok 138. (2004) 1103-1148, itt: 1110-1114, 1117-1121; ld. továbbá Gyöngyössi Márton 2007-ben megjelenő tanulmányát az 1. jegyzetben idézett konferencia-kötetben.

64 (Megjegyzés - Popup)

Ortvay Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje. Bp. 1914 (Magyar Történelmi Életrajzok XXX/1-5), 92-94

65 (Megjegyzés - Popup)

Harald Prickler: Weinbau und Weinhandel einer Kleinstadt am Beispiel von Rust am See (16–18. Jahrhundert). In: Stadt und Wein. Szerk. Ferdinand Opll. Linz 1996 (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas X IV), 51-65, itt: 54.

66 (Megjegyzés - Popup)

Kenyeres István: XVI. századi uradalmi utasítások. 1-2. kötet. Bp., 2002, 387-388. Kenyeres

1523/24-re teszi az adományozás időpontját, azonban a Magyar Országos Levéltár oklevélgyűjteményének (a továbbiakban: MOL DL) 47473 sz. oklevelében Mária már 1522. október 10-én az óvári uradalmat mint “ad nostram tantummodo vitam nobis donata sit” említi meg. Ld. továbbá: Dominkovits Péter: Moson vármegye birtokos társadalma a 16. század végén. In: Arrabona 39 (2001), 299-328, itt: 301.

67 (Megjegyzés - Popup)

Polyák Pál óvári várnagynak például Nezsiderben egy udvarházat is adományozott:, ld. MOL DL 103137 (1523.07.29).

68 (Megjegyzés - Popup)

MOL DL 56813, 1777-ből származó latin és német nyelvű másolata a csornai premontrei prépostság hiteleshelyi levéltárában, Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: MOL DF) 286775, pp. 926-927.

69 (Megjegyzés - Popup)

Stadtarchiv Rust. Nr. 2., fényképe: Burgenländisches Landesarchiv, Urkundensammlung, Nr. 42. A fényképfelvétel másolatának megszerzéséért Dominkovits Péternek tartozom hálás köszönettel.

70 (Megjegyzés - Popup)

Prickler: Weinbau und Weinhandel i. m. 56-58.

71 (Megjegyzés - Popup)

V.ö. Hegedüs Zoltán: Válogatás Magyaróvár XIV–XVII. századi városi kiváltságleveleiből. In: Arrabona 39 (2001), 415-434.

72 (Megjegyzés - Popup)

Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Szerk. Zombori István. Bp., 2003. Ford. B. Bellus Ibolya, 16.

73 (Megjegyzés - Popup)

Zombori István: Jagelló–Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban. In: Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója, 231-234; Kovács Péter: Erzherzog Ferdinand und Ungarn (1521–1526). In: Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher. Szerk. Martina Fuchs, Oborni Teréz, Ujváry Gábor. Münster, 2005. (Geschichte in der Epoche Karls V. 5), 57-78, itt 69-70.

74 (Megjegyzés - Popup)

Ferdinánd V. Károlyhoz, 1523. december 18. In: Die Korrespondenz Ferdinands I. I. Bd.: Familienkorrespondenz [1514] bis 1526. Hg. Wilhelm Bauer. Wien, 1912 (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 11), Nr. 50, 89.o. (*jointement avec mme, ma bonne seur, la roine de Hongrie*”).

75 (Megjegyzés - Popup)

Zombori: Jagelló–Habsburg i. m., 231.

76 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I/1-7, II/1-6. Sopron, 1921–1943. (A továbbiakban: Házi) II/5. 346.

77 (Megjegyzés - Popup)

A Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz berlini levéltárban fennmaradt leveleket Csepregi Zoltán (Evangélikus Hittudományi Egyetem, Egyháztörténeti Tanszék, Budapest) dolgozta fel. Ezúton szeretném megköszönni, hogy a szövegekről készített átirásait kutatásomhoz felhasználhattam. Alberthez II. Lajos is intézett hivatalos levelet 1523. november 11-én: Szydłowiecki kancellár naplója i. m. 71-72.

78 (Megjegyzés - Popup)

Szydłowiecki kancellár naplója i. m. 81-82.

79 (Megjegyzés - Popup)

Sopronra: Goda Károly: A város élén. Sopron polgármesterei a 15-16. század fordulóján. SSz. 58 (2004), 308-328. Pozsonyra: Ortvay Tivadar: Pozsony város története. III. kötet, Pozsony, 1903. 351-445.

80 (Megjegyzés - Popup)

Mária levele: Házi I/7. 147-148. Lajos levelei: uo. 143–145. Az ügy szereplőiről: Mollay Károly: Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520-1529. Sopron, 1994 (Sopron Város Történeti Forrásai B sorozat 1. kötet) 8.; Mollay Károly: A soproniak harmincadvámja, in: Házi Jenő emlékkönyv, szerk. Dominkovits Péter – Turbuly Éva, Sopron, 1993. 129-153, itt: 149. Boltos (más néven Voit) Mátyás valóban megtelepedett Sopronban és a polgárjogot is elnyerte.

81 (Megjegyzés - Popup)

1526. január 27-én a pozsonyi Krisztus Teste kápolna javadalmába Hans Bayer stomfai plébánost ajánlotta: Archív Mesta Bratislavy 4931 = MOL DF 241312; a javadalomról ld. Majorossy Judit: A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. Történelmi Szemle 46 (2004) 1-2, 69-111, különösen 110. 1526. márc. 9-én pedig a soproni tanács ígéretét kérte arra nézve, hogy a Szt. Mihály templomban legközelebb megüresedő oltárjavadalomba János lózsi plébánost választják meg: Házi I/7. 182-183.

82 (Megjegyzés - Popup)

Házi II/6. 322–323.

83 (Megjegyzés - Popup)

Harald Prickler szerint 1 dreiling 1740, Zimányi Vera szerint 1827 literrel egyenlő. Ezekről és a további számításokról és akó-megfeleltetésről ld. Mollay Károly: Egy évtized külkereskedelmének társadalomtörténeti háttere. SSz. 44 (1990), 240.

84 (Megjegyzés - Popup)

Szende Katalin: Pozsony és Sopron kapcsolatai a késő-középkorban. SSz. 46 (1992), 167-180, itt: 173-174; Martha Keil: Hitközségek a határ mentén: a bécsújhelyi és a soproni zsidóság kapcsolatai a

késő-középkorban. SSz. 52 (1998) 15-29, itt: 19-20; Szende Katalin: Sopron kapcsolatai közeli és távoli városokkal a késő-középkorban. In: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Szerk. Turbuly Éva. Sopron, 2002. 55-80, itt: 77-78.

85 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 19-20.

86 (Megjegyzés - Popup)

Házi II/6. 322-327; Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebb időktől a mai napig. Budapest 1896. 277-282. (Ez utóbbi, az előzőekhez hasonlóan keltezetlen oklevélpár valamilyen okból nem került be Házi oklevéltárába, ahol a II/6. kötet szintén jórészt keltezetlen dokumentumokat tartalmaz.)

87 (Megjegyzés - Popup)

Házi II/6. 327-329.

88 (Megjegyzés - Popup)

Bauer (Hg.): Korrespondenz i. m. (13. jz.), I. kötet Nr. 40, 68. o.

89 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 65-67.

90 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. bevezetés, IV-V. o.

91 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 236-239.

92 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városa az 1526. decemberi pozsonyi országgyűlésre küldött követeinek utasításában elevenítette fel a borszállítás engedélyezésének igényét: Házi I/7. 230-231.

93 (Megjegyzés - Popup)

Pollák i. m. (23. jz.) 277 skk; újra közölve: Magyar-zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica (a továbbiakban: MZsO) I. kötet. Szerk. Friss Ármin. Bp., 1903. 313-317.

94 (Megjegyzés - Popup)

Házi, I/7. 74., 79.

95 (Megjegyzés - Popup)

Jelentőségüket már Ortvy Tivadar is kiemelte Mária-életrajzában (ld. 3. jz.): 209-210. o. 76. és 1. jz.

96 (Megjegyzés - Popup)

Pozsony város számadáskönyve (a továbbiakban: Pozsony szk.) 1526/27: MOL DF 277133, p. 77. ;

Ortvay: Mária i. m. (3. jz.) 208. A számadáskönyv „Sambstag nach Egidy” dátummegjelölése egyébként problematikus, mert 1526-ban Szt. Egyed ünnepe szombati napra esett, így akár Sambstag, Egidy (szept. 1.) vagy Sonntag nach Egidy (szept. 2.) is szóba jöhet.

97 (Megjegyzés - Popup)

Pozsony szkv. 1526/27: MOL DF 277133, p. 66.

98 (Megjegyzés - Popup)

A számadáskönyvben feljegyzett dátumok: 1526. szept. 15, szept. 28, okt. 26, nov. 5., dec. 7., 1527. jan. 7., febr. 8., ápr. 8. Pozsony város szkv. 1526/27. DF 277133, p. 67-72.

99 (Megjegyzés - Popup)

Uo. pp. 66-72. passim.

100 (Megjegyzés - Popup)

Uo. pp. 67-68. A városi küldöttek megvendégelése esetén feltehető, hogy a pozsonyiak viszonzási alapon jártak el, és hasonló bánásmódot vártak el, amikor ők kerestek fel más királyi városokat.

101 (Megjegyzés - Popup)

Ortvay: Mária i. m. (3. jz.) 195, 23. jz.

102 (Megjegyzés - Popup)

Fejérpataky László: Magyarország városok régi számadáskönyvei. Bp., 1885, 41-75.

103 (Megjegyzés - Popup)

Pozsony város szkv. 1526/27. DF 277133, pp. 106-119, passim (*Zimmerleut arbit*), Pozsony Szkv. 1527/8: Archív Mesta Bratislavy, 78. kötet = MOL mikrofilm C 402. tekercs, p. 111. Egyes tételeket Ortvay is idéz: Mária i. m. 209, 76. jz. A város gondoskodott a királyné szállása környékén a kövezeten felgyűlt szemét és ürülék eltakarításáról is: DF 277133, p. 182.

104 (Megjegyzés - Popup)

Bauer, Korrespondenz i. m. I. Nr. 239, p. 461.

105 (Megjegyzés - Popup)

Sopront a hozzá küldött követeknek átadott levélben hűségre szólítja fel: 1526. szept. 7. Házi I/7. 204-5.

106 (Megjegyzés - Popup)

Bauer, Korrespondenz i. m. I. Nr. 236. pp. 449-450. (1526. szept. 17.); uo. II/1. Wien, 1937. Nr. 12. pp. 12-14. (1527. febr. 3.), uo. II/1. No. 22. pp. 23-26. (1527. márc. 5.).

107 (Megjegyzés - Popup)

A választásról az elbeszélő források mellett Pozsony város számadáskönyve is megemlékezik, amely szerint a város komoly fizetséget adott adott egy magyarnak, aki a király megválasztásának hírére a

városház erkélyéről közhírré tette: „*Samstag vor Thome geben chamerer a nem hungarn der den landtag vom rathauß herab geschrien und verkund hatt zu der erwellung konig Ferdinandi 1 tal. 2 sol.den.*” A nemzetiségi hovatartozás azért is érdekes, mert igazolja, hogy a városban jelentős számú, németül nem tudó küldött gyűlt össze. Pozsony Szkv. 1526/7, MOL DF 277133, p. 179.

108 (Megjegyzés - Popup)

Pollák i. m. (25. jz.) 108-182.

109 (Megjegyzés - Popup)

A pontos dátumot egy jelenleg Pozsonyban őrzött kézirat lapszéli bejegyzése őrizte meg: „*Item expulsio Judeorum de Sopronio feria 2a infra octavam Nativitatis Marie anno Domini 1526.*” Bratislava, Univezitná knižnica, Inc. 90. (Seneca, Epistulae ad Lucilium, Argentinae: Adolphus Rusch, c.1475). Szeptember 12-én már a zsidó javak elkobzását kérte számon a királyné a soproniakon. A forrást közli Pollák i. m. (25. jz.).

110 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mesta Bratislavy Nr. 4958., közlése: MZsO I. 287. A zsidók Dévénybe kíséréséről október végéről maradt fenn számadáskönyvi bejegyzés („die wochn Omninn Sanctorum”), DF 277133, p. 179.

111 (Megjegyzés - Popup)

Inge Wiesflecker-Friedhuber: Die Austreibung der Juden aus der Steiermark unter Maximilian I. In: Juden im Grenzraum. Geschichte, Kultur und Lebenswelt. Schlaininger Gespräche 1990. Hg. Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1993 (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 92), 47-64; Stephan Laux: Dem König eine „ergetzlichkeit“. Die Vertreibung der Juden aus der Steiermark (1496/1497). In: Jüdisches Leben in der Steiermark. Marginalisierung – Auslöschung – Annäherung. Hg. Gerald Lamprecht. Innsbruck, Wien, München, 2004 (Schriften des Centrums für Jüdische Studien 5), 33-57. Az alábbiakban az osztrák tartományokkal kapcsolatban idézett megállapítások, ha más irodalmat nem idézek, ezekre a cikkekre támaszkodnak.

112 (Megjegyzés - Popup)

Szapolyai István rendelete a soproniak számára a bécsújhelyi zsidók befogadásáról, 1497 március. Közli: Pollák i. m. (25. jz.) 271.; V.ö. Keil i. m. (23. jz.)

113 (Megjegyzés - Popup)

Michael Toch: Die Juden im mittelalterlichen Reich. München, 1998 (Enzyklopädie deutscher Geschichte 44), 64-68, és a grafikont az 57. oldalon.

114 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi András: A magyarországi zsidóság története a középkorban. SSz. 48 (1995), 2-27, itt: 22-24.

115 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a közreadó bevezetését, in: Monumenta Hungariae Judaica, kiad. Kováts Ferenc, IV. kötet (Pozsony). Bp., 1938, különösen p. CVI-CVII. A soproniak legrészletesebb panaszlistája is csak gazdasági jellegű sérelmeket sorol fel, ld. Házi I/7. 208-213.

116 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi i. m. 11.

117 (Megjegyzés - Popup)

Ez a szempont Sopronnal kapcsolatban először 1526. október 12-én merült fel. Házi I/7. 216., ill. Pollák i. m. (25. jz.) 287-288. A levelet Oláh Miklós is aláírta.

118 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 208 mikrofilm, p. 302..

119 (Megjegyzés - Popup)

MZsO I. 434-437.

120 (Megjegyzés - Popup)

Mária egyik, Ferdinándnak írott levelében talányosan fogalmaz: „Dum anno superiore venissemus Posonium, *non sine racionalibus ex causis* (kiemelés tőlem Sz. K.) annueramus [...] ut iudei [...] ad eos non immitterentur, quibus autem rationibus ducte fuerimus, ut ex consilii nostri deliberatione id faceremus, maiestas vestra et ex litteris nostris et ex dominis consiliariis [...] intelligere poterit. Utalhat itt egyszerűen a város által felhozott sérelmekre és a zsidók kiköltözésére a városból, de Mária hosszabb távú politikai megfontolásaira is. Közölve: MZsO I. 372.

121 (Megjegyzés - Popup)

1527 februárjában például (die wochen lichtmes) Pozsony 20 font dénárt fizetett Oláh Miklósnak „von wegen des briefs uff die Juden”, Pozsony Szkv. 1526/27, MOL DF 277133, p. 185. Sopron 1527 szeptemberében vadkanhússal ajándékozta meg Oláhot, amikor a zsidókönyvek visszaadását kívánták elérni nála. Közölve: Pollák i. m. 309-310.

122 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 204-205. Ugyanerről az eseményről, a törökellenes óvintézkedések összefüggésében ld. Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron. SSz. 37 (1983) 193-236, itt: 202-203.

123 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 218-219 (nov. 2-3), 221-223. Báthori István nádor Pozsony példájára hivatkozik, amikor Sopront a katonaság beengedésére szólítja fel. Szapolyai követéről és a neki adandó válaszról: Házi I/7. 225-226.

124 (Megjegyzés - Popup)

MOL mikrofilmek, C 208 tekercs (oklevelek), 294-296. Nagyszombat kézben tartására csak Ferdinánd kezdett el komolyabb figyelmet fordítani 1528 tavaszától.

125 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 222: „nondum sunt per vos intromissi”. Ld. erről Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. 66-67., továbbá Kenyeres István cikkét a SSz. jelen számában.

126 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 230-231. „sy gehörten nymer zumb Hungarlanndt, sunder waren kaiserisch”. V.ö. Mollay: Kőszeg i. m. 202. A katonaságról ld. még Házi I/7. 232-234.

127 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 219-220. A zsidó házak megvásárlásával kapcsolatos adatokat ld. Mollay Károly: Első telekkönyv / Erstes Grundbuch. Sopron, 1993 (Sopron Város Történeti Forrásai A sorozat 1. kötet.). 65-90. passim. A pozsonyi zsidó házak áráiról: MZsO IV. 343.

128 (Megjegyzés - Popup)

R. Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549-1551. évi leveles könyve. Bp., 1908, 335. A magyar helytartótanács 335. A királyné a megbízást április 28-án, arra hivatkozva, hogy idegen származású bírák kinevezése ellentétes a magyar joggal, visszavonta. Uo. 336.

129 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mesta Bratislavy Nr. 4969.

130 (Megjegyzés - Popup)

Nezsiderből a pozsonyiaknak címzett levél: AMB 5003.

131 (Megjegyzés - Popup)

Pozsony szkv. 1527/28. 78. k. (OL mikrofilm C 402), pp. 63, 71, 152, 154.

132 (Megjegyzés - Popup)

Uo. p. 78.

133 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 77 (bíró) 87-89 (futár). Az egyik küldöttség célja biztosan a zsidók kiűzésének megerősítése, további szavatolása volt, vö. MZsO I. p. 372., dátum nélküli másolat, Óvárrott kelt. Mária is Óvárról intézett esetenként közbenjáró levelet a pozsonyi vezetéshez: AMB 4996.

134 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: A soproniak harmincadvámja, i. m. (19. jz.) 148. Szerencséről: Kubinyi András: Szerencsés, Imre Fortunatus. In: Encyclopaedia Judaica. 15. kötet, Jerusalem 1971, p. 662-663.

135 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mesta Bratislavy Nr. 5313, 5314, 5331, 5441: Georg Strattman egykori pozsonyi harmincados özvegyének védelmében.

136 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mesta Bratislavy Nr. 5154.

137 (Megjegyzés - Popup)

Dominkovits: Moson vármegye i. m. (5. jz.) 303.

138 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mesta Bratislavy Nr. 5188.

139 (Megjegyzés - Popup)

Archív Mesta Bratislavy Nr. 5339 = MZsO I. 426-7.

140 (Megjegyzés - Popup)

Ortvay Tivadar: Mária. II. Lajos magyar király neje (1505–1558). Budapest, 1914. (Magyar történeti életrajzok). Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. III. köt. Írta Szekfű Gyula. Budapest, 1935. 16–17. Gernot HeiB: Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 82 (1974) 119–180. különösen: 148–167. Alfred Kohler: Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser. München, 2003. 110, 168.

141 (Megjegyzés - Popup)

Legújabbán ld. Csepregi Zoltán: Udvari papok Mária királyné környezetében. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Szerk.: Réthelyi Orsolya – F. Romhányi Beatrix – Spekner Enikő – Végh András. Budapest, 2005. 45–55., különösen 53–54.

142 (Megjegyzés - Popup)

HeiB: Politik und Ratgeber i. m. 167–173. Gernot HeiB: Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505–1558) und ihre Verwaltung. Erster Teil: Überblick 1521–1548. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (= MÖStA) 27. (1974) 61–100. Zweiter Teil: Die Besitzungen. In: MÖStA 29 (1976) 52–121. Legújabbán: Kenyeres István: A királyi és „királynéi” magánbirtokok a 16. században. In: Századok 138. (2004) 1117–1121.

143 (Megjegyzés - Popup)

Ld. az 1. jegyz.-ben idézett műveket, ill. legújabbán: Pálffy Géza: Új dinasztia, új udvar, új politikai döntéshozatal. Korszakváltás Magyarországon a mohácsi csata után. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye i. m. 26–27.

144 (Megjegyzés - Popup)

Somlyai Báthory István 1519. május 28-tól 1523 májusáig, majd 1524. augusztus – 1525. július 6., majd 1526. április 24-től 1530. május 3-ig töltötte be a nádori méltóságot.

145 (Megjegyzés - Popup)

R. Kiss István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Budapest, 1908. XIV–XV.

146 (Megjegyzés - Popup)

A kinevezés dátumára és a tanácsosok személyére ld. HeiB: Politik und Ratgeber i. m. 151–152. Erdélyi Gabriella: Vita a helytartóságról. Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához. In: Századok 134. (2000) 2. sz. 342. (6. jegyz.); Erdélyi Gabriella:

Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez. I. 1526–1532. Budapest, 2005. (Lymbus Kötetek 1.) 29. A kinevezési iratot ld. Die Korrespondenz Ferdinands I. Bd. 2/1: Familienkorrespondenz 1527 und 1528. Bearb. Wilhelm Bauer, Robert Lacroix. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 30. Wien, 1937). 8–9. Ferdinánd csak 1527. február 3-án közli a rendekkel Mária kinevezését. Kiadva: R. Kiss: A magyar helytartótanács i. m. Függlék No. II. 334–335.

147 (Megjegyzés - Popup)

Kinevezésükre (1529. okt. 29.) ld. Heiß: Politik und Ratgeber i. m. 153. A szakirodalomban elterjedt, hogy volt egy harmadik kinevezett tanácsos is, Erasmus Dornberg személyében. R. Kiss: A magyar helytartó tanács i. m. XV. Ortway: Mária i. m. 296. Pálffy: Új dinasztia i. m. 27. Ennek azonban ellentmond, hogy a tanácsosok szép számban fennmaradt leveleinek aláírói között csak Rauber és Pemfflinger neveit találjuk. Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HStA) Ungarische Akten (= UA) Fasc. 4-5. 1527. jan.–máj. Dornberg valóban megjelent Pozsonyban Ferdinánd követeként 1526 december közepén, de feladata másokkal, köztük Rauberrel és Pemfflingerrel együtt a pozsonyi vár átvétele és Ferdinándnak az országgyűlésen való képviselője volt. Heiß: Politik und Ratgeber i. m. 153. 79. j. Vö. még Ferdinánd utasításai, többek között Dornberg részére, 1527. dec. 13. és 15. és ÖStA HStA Reichsregisterbücher Ferdinand I. fol. 80rv., 82r-83r.

148 (Megjegyzés - Popup)

„Stat was Steffan Pemphinger Kaiserliche Majestät rate furschneider un phleger zu Marchekh auf unnderhaltung unser gnedigisten frawen, der Kunigin von Hungern, sambt etlichen hungarischen räten secretarien und andern vom XX tag Januarii Anno etc. im XXVII antzuraitten und furen monatlichen bis auf Künigliche Majestät wolgefallen betzallen soll.” ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (= HKA) Gedenkbücher Österreich (= GBÖ) Bd. 28. fol. 367rv.

149 (Megjegyzés - Popup)

A felsorolt egyházi személyekre és Oláhra ld.: Fazekas István: Oláh Miklós, Mária királyné titkára (1526–1539). In: Habsburg Mária, Mohács özvegye i. m. 38.

150 (Megjegyzés - Popup)

I. Ferdinánd az Alsó-ausztriai Kamarából rendelt számukra fizetséget, 1527. február 12. "Einnember-general-puech" ÖStA HKA GBÖ Bd. 24. fol. 106v. Márciusi fizetésükre uo. fol. 110r. stb.

151 (Megjegyzés - Popup)

A Pacsa-ügy nem ismeretlen történetírásunk számára, arra többen is hivatkoztak más-más kontextusban, így R. Kiss: A magyar helytartó tanács i. m. XV. 3. jegyz., aki Mária helytartói teljhatalmának igazolását látja a történetekben, Gernot Heiß pedig Máriának Ditrich von Hartisch soproni kapitánnyal való konfliktusa kapcsán említi az ügyet: Heiß: Politik und Ratgeber i. m. 154–155. A Pacsa-ügy eddigi egyetlen részletes, ám alapjában véve hely- és egyháztörténeti megközelítésű ismertetése Házi Jenő nevéhez fűződik, ld.: Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. (Győr egyházmegye múltjából IV./1.) 67–71. A Pacsa-ügy három fontos iratát Bunyitay Vince közölte: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Bunyitay V. – Rapaics R. – Karácsonyi J. (A továbbiakban: ETE) Budapest, 1902. I. köt. 304–306. (No. 297.) 306. (No. 298.), 306–307. (No. 299.).

152 (Megjegyzés - Popup)

A korabeli soproni egyházi viszonyokra ld. Házi: Egyháztörténet i. m. 39–61.

153 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 62.

154 (Megjegyzés - Popup)

Házi szerint a Csepreg melletti Szent István király plébániájának élén állt Pacsa. Minden bizonnyal a saját templommal rendelkező, régészeti feltárásokból ismert Csepreg határában található Szentkirályról van szó, amelynek temetőjét a X-től a XVI. századig használták. Nyilván az 1526-tal meginduló török támadások idején néptelenedhetett el a falu és valamikor ekkor olvadhatott be a kis település területe Csepregbe. Tóth Gábor: Csepreg-Szentkirály X-XVI. századi temetőjének embertani vizsgálata. In: Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk.: Dénes József. Csepreg, 1998. 66-81. Dénes József: Csepreg és a Répce-vidék az Árpád-korban. In: uo. 115.

155 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Egyháztörténet i. m. 62. Házi Jenő: Sopron megye gabonadézmája a Jagellók korában. In: Soproni Szemle (= SSz) 18. (1964) 2. sz. 168.

156 (Megjegyzés - Popup)

Mária királyné Sopron városának, 1526. november 3. Pozsony. Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I/1–7. köt., II. 1–6. köt. Sopron, 1921–1943. (A továbbiakban: Házi I/7. 219. A levélben Mária Stampot csak családi nevén, familiárisaként említi, egy másikban (Mária királyné Sopron városának, 1526. november 14. Pozsony. uo. 225.) pedig „egregium Stampcz, magistrum nostrum venatorium”-nak. Házi Jenő a névmutatóban tévesen Jánosként szerepelteti (uo. 462.), holott egy 1528. évi forrás alapján egyértelműen Jacob von Stampról van szó (uo. 284.), aki már 1522-től Mária szolgálatában állt, majd 1532–1535 között az özvegy királyné megbízásából előbb a magyaróvári kapitány (és mosoni ispán) tisztségét töltötte be, majd 1537–1540 között zólyomi ispán és kapitány, 1543–47 pedig újból magyaróvári kapitányként szerepelt. Kenyeres: A királyi és „királynéi” magánbirtokok i. m. 1119. (84. j.), 1128–1129., 1138. Sopron Habsburg-kézre kerülését Házi okmánytára alapján röviden összefoglalta: Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron. In: SSz. 37. (1983) 201–202.

157 (Megjegyzés - Popup)

Mária királyné Sopron városának, 1526. november 11. Köpcsény. Házi I/7. 221–222. Báthory István nádor Sopron városának, 1526. november 11. Köpcsény. Házi I/7. 222–223.

158 (Megjegyzés - Popup)

Mária királyné Sopronnak, 1526. november 23. A királyné említi Szapolyai Sopronban tartózkodó követét. Uo. 225–226.

159 (Megjegyzés - Popup)

Mária királyné Sopronnak, 1526. nov. 24. Uo. 226–227.

160 (Megjegyzés - Popup)

I. Ferdinánd Sopronnak, 1527. január 16. Eszerint Niklas Graf zu Salmot, Ernst Fürst kismartoni kapitányt és Wilhelm Reichenbach tanácsost küldte Sopronba a hűségeskü letételére. Házi I/7. 240–241. Fogalmazványa: ÖStA HStA UA Fasc. 3. 1527. Konv. A. 1527. Jan. fol. 46. Másolati példánya: Uo. Reichsregisterbücher Ferdinand I. fol. 91r.

161 (Megjegyzés - Popup)

A kinevezésre ld. I. Ferdinánd privilégiumát Dietrich von Hartischnak, miszerint az általa eddig zálogban bírt alsó-ausztriai Retz uradalmát az uralkodó visszaváltja és többek között a soproni kapitányi és a Sopron megyei ispáni tisztséggel kárpótolja. 1527. február 1. Kuttenberg. ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn (= HFU) RN 1. Konv. 1530. fol. 14. A kinevezési dátumot említi Házi: Egyháztörténet i. m. 67. Hartisch 1526-ban Ferdinánd magyarországi mustramestere volt. Pálffy Géza – Perger, Richard: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremlékei Bécsben. (XVI–XVII. század). In: Fons 5. (1998) 2. sz. 223–224. Egyébként valószínűleg téves a (fő)ispáni archontológia azon adata, miszerint már 1521-től ő töltötte volna be a soproni várkapitányi és a Sopron megyei ispáni méltóságot. Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Budapest, 1994. 96. Mollay szerint 1518-tól Hartisch volt Sopron megye ispánja. Mollay: Kőszeg i.m. 203. Az adat forrása Nagy Imre (szerk.): Sopron vármegye története. Oklevéltár. 2. köt. 1412–1653. Sopron, 1891. 619. (No.383.), ám az ott közölt oklevél datálása valószínűleg korabeli elírás következtében hibás, 1518 helyett valójában 1528-ban íródott. Magyar Országos Levéltár DI. 25601. A soproni kapitányok 16. század elején készített, nevezetes összeállításában, amelyet 1610-ig kiegészítettek, 1530. évi dátummal szerepel Hartisch neve. Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, Sopron város levéltára, IV. 1003. c. Tanácsi iratok. (= SVL), Lad. V. et E. Fasc. I. No. 12. („Der gewesnen haubtleüt zw Ödenburg namen unnd be' wellichen khunigen dieselben ire haubtmanschafften verwalten.”)

162 (Megjegyzés - Popup)

I. Ferdinánd Sopron város tanácsának és a megyei hatóságoknak, harmincadosoknak stb. Hartisch soproni kapitányi kinevezéséről. 1527. február 5. Bécs. ÖStA HKA HFU RN Konv. 1530. fol. 19.

163 (Megjegyzés - Popup)

Veit Zollnernek, az alsó-ausztriai kamara pénztárosának (Einnehmer bei der Niederösterreichischen Raitkammer) kiadási könyvében szerepel a Hartischnak, mint soproni kapitánynak 1527. február 6-tól elrendelt 100 fl-os fizetés, tehát Hartisch ekkortól foglalhatta el hivatalát. ÖStA HKA GBÖ Bd. 24. („Einnember-general-puech”) fol. 106v. Márciusi fizetésére szintén 100 Ft-ot kapott. Uo. fol. 108v. Téves az az adat, miszerint Hartisch 1531-ben meghalt volna. (Pálffy–Perger: Síremlékek i. m. 223–224.) 1534-ben még ő a kapitány ld. Házi II/2. 70. 1535-ben mint soproni kapitány és ispán kapja meg Ferdinándtól Komárom uradalmát zálogban (Hans Katzianerrel együtt). Bécs, 1535. júl. 1. ÖStA HKA Gedenkbücher Ungarn (= GBU) Bd. 383. fol. 34. Soproni kapitányságot és ispánságot 1537-ig töltötte be, mivel január 29-én Hans von Weispriach-ot nevezte ki Ferdinánd erre a tisztségre. A kinevező okiratot ld. ÖStA HKA HFU RN 1 Konv. 1537. fol. 2. (Weispriach neve, évmegjelölés nélkül, szerepel a már idézett jegyzéken SVL Lad. V. et E. Fasc. I. No. 12.) Hartisch 1545-ben már nem élt, vö. I. Ferdinánd Dietrich von Hartisch özvegyének Komárom inskripciója tb. 1545. dec. 24. ÖStA HKA GBU Bd. 384. fol. 242.

164 (Megjegyzés - Popup)

Zollner alsó-ausztriai kamarai pénztáros 1527. február 4-én utalt ki 1000 rajnai Ft (= rFt) havi zsoldot Ulrich Miltenberger hadi fizetőmesternek a Sopronban állomásozó (gyalogos) katonaság fizetésére (ÖStA HKA GBÖ Bd. 24. fol. 106r.), majd március 18-án további 2000 rFt hópénzt (uo. fol. 108v.

fol.) , április 9-én további 200 rFt-ot (uo. fol. 112r.). Amennyiben a gyalogosoknál szokásos 2 Ft-os hópénzzel számolunk, akkor január végéig 500 főnyi gyalogság állomásozhatott Sopronban, amelynek létszáma februártól megduplázódhatott.

165 (Megjegyzés - Popup)

A Scheyrer parancsnoksága alatti 200 huszár fejenként 4 ft-os zsoldjának kifizetésére kapott Miltenberger hadi fizetőmester 1660 rFt-ot 1527. február 25-én. Uo. fol. 107r. és március 18-án további 533 rFt-ot (ÖStA HKA GBÖ Bd. 24. fol. 108v.), majd április 9-én ugyanennyit (uo. fol. 111v.). Scheyrerről annyi tudható még, hogy 1529-ben ő tartja kézben Szombathely várbirtokát. Vö.: Hans Krambner szombathelyi udvarbíró (Verwalter zu Stain am Annger) jelentése az Alsó-ausztriai Kamarának. ÖStA HKA HFU RN 1. Konv. 1529. fol. 13. 1529. máj. 19. e.

166 (Megjegyzés - Popup)

Természetesen aki tudta, igyekezett magát mentesíteni a beszállásolás terhe alól, de erre leginkább csak a befolyásos, Sopronban házat bíró nemeseknek volt lehetőségük, mint pl. Ákosházi Sárkány Bernát királynéi familiáris, zászlótartó esetében. Vö.: Mária királyné parancsa Sopron városának, 1526. nov. 28. Házi I/7. 227–228.

167 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék, No. 1.

168 (Megjegyzés - Popup)

A levélben “Serenissimi Principis ac Regis Bohemiae et Hungariae Ferdinandi etc. regentes, aut Maiestatis Suae vicem gerentes”-ként jelölték meg a testületet. A nehézkes elnevezés azonban mint, a későbbiekből is kiderül, az alsó-ausztriai kormányzatot jelöli, amelyet latinul „regentes archiducatus Inferioiris Austriae”-nak, németül pedig „Statthalter und Hofräte der Niederösterreichischen Landen”-nek neveztek. Ld. Források No. 4. és No. 5. címzéseit.

169 (Megjegyzés - Popup)

Említése az 1523. évi adójegyzékben: Házi II/5. 358. 1526-ban és 1527-ben fertálymester. Házi II/6. 412., 417. Házi II/2. 203. Tanácsos: 1526–1531. 1534–1534, 1537–1540, Házi II/2. 200., 205., 211., 216., 220., 234., 236., 246–247., 254., 263. Házi II/6. 417. 1531. Kamarás: Házi II/2.223. Polgármester: Házi II/2. 71., 224., 231. Mollay szerint Siebenbürger azonos Cseh Ferencsel (Franz Pehem/Bohemus), így már 1524-ben is tanácsosként említve. Mollay Károly: Az 1532. évi soproni adójegyzék. In: SSz. 47. (1993) 3. 264. ill. 1541-ben kihagyják a tanácsosok közül, mivel hanyagolja az üléseket. Mollay Károly: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. (Soproni kiegészítések és jegyzetek Ember Győző könyvéhez). In: SSz. 44. (1990) 3. sz. 234. 16. j. Stornó-házra uo. Ld. még: 1547. évi említése: Mollay Károly: Családtörténet és társadalomtörténet. (Az 1532. évi soproni mészárosok). In: SSz. 42. (1988) 4. sz. 301.

170 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsos: 1525–1526., 1529–1533. Házi II/2. 51., 198–199., 211., 216., 220, 224., 231. Házi II/6. 417. Fertálymester 1526: Házi II/2. 203. 1529. szept. 5-én a soproni tanács őt és Andreas Paltramot jelöli ki Sopron város, a külvárosok és a 7 falu parancsnokának Házi II/6. 418. (Az 1526. év katonai lajstrom kiegészítése.) Kamarási tevékenységére és fennmaradt számadására ld.: Mollay Károly: Az 1530. évi soproni adójegyzék. In: SSz. 47. (1993) 1.sz. 31. A Fabrícius-ház megszerzésére: Mollay

Károly: Sopron XIV. századi városképének vizsgálata. A Fabricius-ház története (kb. 50–1530-ig) (Folytatás). In: SSz. 18. (1964) 2. sz. 114. 1533. okt. 1-jén kelt végrendeletének kivonata közölve: Friedrich Károly: „Celeberrimae collectiones Sopronienses” (A soproni evangélikus gyülekezet gyűjteményei). In: SSz. 44. (1990) 2. sz. 98. (2. jegyz.) Elképzelhető, hogy azonos azzal a Nagy Balázssal, aki 1520–1522-ben csepregi polgárként a Kanizsaiak egyik fő udvari szállítója, és birtokkezelője. In: Nógrády Árpád: Paraszti telekhasználat és földbérlet a Kanizsaiak Sopron-környéki birtokain. (Csepreg 1522. évi összeírásai és a nagyecenki Jankó István vagyona) In: SSz. 55. (2001) 4. sz. 366. Erre utalnak azok az adatok, miszerint csak 1523-tól szerepel, mint soproni polgár, 1522 végén pedig maga a tanács jár el Kanizsai Lászlónál Nagy Balázs – közelebről nem részletezett – ügyében, 1525-ben pedig őt küldik Kanizsai Lászlóhoz a város ügyében tárgyalni. (Házi II/5. 318., 434.) Végrendeletéből tudható, hogy Csepregről származik, mivel rokonsága ott élt.

171 (Megjegyzés - Popup)

Nem valószínű, hogy a városplébános irányában fennálló szimpátia vezérelte volna Franz Siebenbürgert, akit 1524-ben a lutheránus tanok terjedésének ügyében is kihallgattak. Mollay Károly: Többszervezés a középkori Sopronban. II. A latin nyelv (1550–1631.) 22 (1968) 2. sz. 134. Pacsa ellenben, úgy tűnik, egész életében megmaradt a katolikus egyház kötelékében. Nagy Balázssal, amennyiben elfogadjuk csepregi származását (vö. előző jegyz.), a szintén csepregi Pacsának lehetett már soproni tevékenysége előtt is kapcsolata. Sőt, mivel tudható, hogy Pacsa jó viszonyt ápolt a Kanizsaiakkal, majd a család birtokait megszerző Nádasdy Tamással (Házi, Egyháztörténet 147.; ETE III. köt. 16–17. (No. 16.)), így a korábban Kanizsai család szolgálatában álló Nagy Balázst mindenképpen ismerhette.

172 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék. No. 2.

173 (Megjegyzés - Popup)

Ez a levél nem maradt fenn, léte az No. 5. alatt közölt levél alapján következtethetünk.

174 (Megjegyzés - Popup)

Frangepán támadására és Hartisch „ellentámadására” ld. Függelék, No. 3. Hartisch egyébként nem csak ezért volt ekkor távol, hanem azért is, mivel Niklas Graf zu Salm-mal együtt megbízást kapott Ferdinándtól arra, hogy Sopron megyétől is hűségesküt vegyen. Prága, 1527. febr. 23. ÖStA HHStA UA Konv. B. 1527. Febr. fol. 85.

175 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 3.

176 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 3. külzetén szereplő első kancelláriai bejegyzést. Mindkét város ekkor Alsó-Ausztriához tartozott, Kőszeg ugyanis 1445-től de facto, 1491-től de jure is hivatalosan korona-zálogbirtokként az osztrák tartomány szerves részét képezte. Erre ld. Elisabeth Gmoser: Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung (1491–1647). Eisenstadt, 2002. (Burgenländische Forschungen Bd. 86.)

177 (Megjegyzés - Popup)

Uo. második kancelláriai bejegyzés.

178 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 4.

179 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 5.

180 (Megjegyzés - Popup)

Utalás azon oklevélre, amelyet Ferdinánd mint cseh király és osztrák főherceg 1526. november 30-án, magyar királlyá történt megválasztása előtt adott ki a rendek számára az ország szabadságának és törvényeinek betartásáról. Fazekas: Oláh Miklós i. m. 37. Az iratot ld.: Marczali Henrik: A magyar történet kútfőinek kézikönyve. Enchiridion fontis historiae Hungarorum. Budapest, 1902. 391–392.

181 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 6. és 7.

182 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Sopron város panaszát Mária királynénak a város kiváltságait semmibe vevő Hartisch kapitányra, 1527. március 26. ÖStA HHStA UA Fasc. 4. Konv. 1527. Mai. fol. 98. Ld. továbbá pl. a Pacsa-ügyben eljáró Nagy Balázs polgár esetét, akinek házába Ritzan (Ritschauer/Ritschan) soproni gyalogoskapitány embere kivont karddal rontott be egy másik katonát kergetve, nem törődve a polgár és felesége testi épségével, nyugalmával. Házi Jenő – Németh János: Gerichtsbuch. Bírósági könyv. 1423–1531. Sopron, 2005. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg. Sopron Város Történeti Forrásai. A/2.) No. 497. 1527. március 31. 313–314.

183 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 8.

184 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Függelék No. 9.

185 (Megjegyzés - Popup)

Így említi Franz Siebenbürger és Nagy Balázs, ld. Függelék No. 1., és Mária is ld. No. 9.

186 (Megjegyzés - Popup)

Heiß: Besitzungen der Königin Maria. (Zweiter Teil) i. m. 106–107.

187 (Megjegyzés - Popup)

Győr várára Ferdinánd szerb származású huszárcapitánya, Bakich Péter tette rá a kezét, Szombathelyt Erasmus Scheyrer szerezte meg (ÖStA HKA HFU RN 1. Konv. 1529. fol. 13.), majd 1530-ban Hans von Weispriach (Uo. Konv. 1530. fol. 6–7. 1530. szeptember 17.) és Várkeszöt pedig Hartisch kapitány kapta meg (Erdélyi: Thurzó Elek levelezése i. m. No. 57.a. 212–213.) Rákos falut éppen Sopron városa szerezte meg. Házi I/7. 234–235.

188 (Megjegyzés - Popup)

Függelék, No. 9. Fennmaradt Hartischnak az ügyben az alsó-ausztriai kormányzótanácsához írt válaszelevele, amelyben Mária a tizedek lefoglalását illető vádjaira azt válaszolta, hogy ő a soproni kapitányságot és ispánságot annak minden jövedelmével együtt kapta meg, így úgy véli, hogy a bortizedek is őt illetik, amelyet egyébként nem magának, hanem Ferdinándnak kívánt beszedni. Hartisch visszautasítja a soproniak és Boltos Mátyás, Mária másik tizedszedője ellene felhozott vádjait is. ÖStA HHStA UA Fasc. 4. Konv. 1527. Mai. fol. 106–107.

189 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Egyháztörténet. 78–80., 104–105. Az oltárjavadalom és per kapcsán keletkezett források kiadása: ETE II. köt. (No. 243.) 275–276. ETE III. köt. (No. 16.) 16–17.; (No. 35.) 33. Ld. továbbá: SVL Lad. XXXII. et GG f. VII. No. 37. (A soproni tanács az egyrésztől közötte, másrésztől Peregi Albert pécsi prépost és Pacsa János közti oltárjavadalom perben meghatalmazottat vall, 1534. Sopron, 1534. nov. 27. Az iratot csak regesztában közli ETE II. 373. (No. 348.)); SVL Lad. L. Fasc. VI. No. 364/34a. (Sopron városa Pacsa oltárjavadalma tb. s.d., tartalmát ismerteti: Házi: Egyháztörténet i. m. 79.) SVL Kammerrechnungen 1535. fol. 43r. (Pacsa-ügyben a csornai káptalannál kiállított oklevél-másolat díja.) SVL Lad. LI. Fasc. 1. No. 9. (A csornai konvent hiteleshelyi relációja Ferdinánd perdöntését tartalmazó és Pacsa beiktatásáról kiadott parancslevelével.)

190 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Egyháztörténet 80., 144–149.

191 (Megjegyzés - Popup)

Prága, 1537. jún. 17. SVL Lad. L. Fasc. 4. No. 320.

192 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Egyháztörténet 148–149. Említése 1539. márc. 13. SVL Kammerrechnungen 1539. 65. (A kamarási számdásokból származó adatokért köszönetet mondok Szende Katalinnak.)

193 (Megjegyzés - Popup)

Pacsa soproni ingatlanjaira, ill. szőlőbirtokaira, hitelügyleteire: Házi II/2. 121., 165. Mollay Károly: Első telekkönyv – Erstes Grundbuch (1480–1553). Sopron, 1993. (Sopron város történeti forrásai – Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg. A/1.) 103. (No. 621.) No. 636. 116. (No. 672.) 117. (No. 675.). Mollay Károly: A Rózsák utcája. (Részlet Sopron középkori helyrajzából). In: SSz. 46. (1992) 3. sz. 238.

194 (Megjegyzés - Popup)

Érdekes, hogy Mária gyakorlatilag elkövette ugyanazt a hibát, amelyet ő és tanácsosai az alsó-ausztriai kormányzótanácsnak róttak fel: ugyanis a Sopron városa és soproni zsidók közötti perben idegen, osztrák bírákat (Ernst Fürst kismartoni, Matthias Teuffel fraknói kapitányokat és Caspar Ritschauer/Ritczan/Ritschan a Sopronba rendelt gyalogosok kapitányát) rendelt ki 1527 februárjában. Április végén azonban, nyilván a Pacsa-ügy hatására és a magyar tanácsosok nyomására, kénytelen volt ezt a rendeletét visszavonni, arra hivatkozva, hogy magyar ügyekben csak magyar bírák dönthetnek. Az iratokat közölte (a soproni levéltárból): R. Kiss: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. III. 335. és No. IV. 336., az ügyre ld. még uo. XVII. 1. jegyz. Regeszták: Házi I/7. 242.,

248. Az ügyet említi még: HeiB: Politik und Ratgeber i. m. 154. 86. jegyz.

195 (Megjegyzés - Popup)

Az iratok összeolvasásában a német nyelvű források esetében Szende Katalin és Géra Eleonóra, a latin nyelvűek esetében Kis Péter voltak segítségemre. A német nyelvű iratokat betűhíven, de hangérték szerinti, a tulajdonnevek kivételével egységesen minusculás átírásban közlöm, míg a latin nyelvűeket a humanista helyesírás szabályai szerint teszem közzé, de megtartottam az egyedi alakokat.

196 (Megjegyzés - Popup)

Javítva *contraclamatores*-ből.

197 (Megjegyzés - Popup)

Frangepán Kristóf, Szapolyai horvát-szlavón bánja (1526–1527).

198 (Megjegyzés - Popup)

Szapolyai János magyar király (1526-1540), akinek királyi címét a Habsburg-pártiak nem ismerték el és következetesen erdélyi vajda címét használták.

199 (Megjegyzés - Popup)

Kőszeg, Szombathely és Csepreg.

200 (Megjegyzés - Popup)

Talán Köpcsény. (Kittsee).

201 (Megjegyzés - Popup)

Két személy is szóba jöhet, az egyik Jurisics Miklós, a másik az idősebb Niklas Graf zu Salm. Jurisics ekkor magyarországi főhadparancsnok (Kőszegre, eddigi ismereteink szerint, csak 1529-ben kerül), míg Salm 1527 szeptemberétől tölti be ezt a posztot. Pálffy–Perger: Síremlékek 239–240.

202 (Megjegyzés - Popup)

Az ETE kiadói valószínűleg a hátlapon szereplő, 18–19. századi bejegyzés alapján állapították meg a dátumnál sérült irat keletkezésének időpontját.

203 (Megjegyzés - Popup)

ETE-ben ez a szó hiányzik.

204 (Megjegyzés - Popup)

ETE-ben e szó helyett hibásan: *personas*.

205 (Megjegyzés - Popup)

ETE szerinti olvasat, a szöveg itt sérült, kiszakadozott.

206 (Megjegyzés - Popup)

Vö. előző jegyz.

207 (Megjegyzés - Popup)

Vö. előző jegyz.

208 (Megjegyzés - Popup)

Vö. előző jegyz.

209 (Megjegyzés - Popup)

Az ETE szerint Oláh Miklós kézjegye is szerepel az iraton.

210 (Megjegyzés - Popup)

Az ETE szerint megállapított dátum, amelyet igazol az ETE-ben nem közölt, külzeten található kancelláriai bejegyzés.

211 (Megjegyzés - Popup)

ETE olvasata: *unrueligen*.

212 (Megjegyzés - Popup)

ETE olvasata: *Zeuttlinger*.

213 (Megjegyzés - Popup)

ETE-ben e szó helyett hibásan: *gesprochen*.

214 (Megjegyzés - Popup)

ETE-ben e szó helyett hibásan: *aufferlegt*.

215 (Megjegyzés - Popup)

ETE-ben e szó helyett hibásan: *an*.

216 (Megjegyzés - Popup)

A fenti szöveg az áthúzással jelölt szövegrész helyére szánt utólagos, lapszéli betoldás.

217 (Megjegyzés - Popup)

Bal margón utólagos betoldás.

218 (Megjegyzés - Popup)

Bal margón utólagos betoldás.

219 (Megjegyzés - Popup)

Utólagos betoldás.

220 (Megjegyzés - Popup)

Utólagos betoldás.

221 (Megjegyzés - Popup)

(Pécsi) Boltos Mátyás, 1525-ben királyi alharmincados Sopronban. Mária királyné 1525 óta ismerhette Boltost, akinek érdekében el is járt a soproni tanácsnál házszerzése ügyében. Szende Katalin: Habsburg Mária és a nyugat-magyarországi városok. In: SSz. jelen száma. Ld. továbbá Házi I/7. 143–145., 147–148., 207–208., 298–299.

222 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. 324.

223 (Megjegyzés - Popup)

Tóth G. Péter: A magyarországi boszorkányság forrásainak katasztere 1408–1848. Budapest–Veszprém, 2000., 12.

224 (Megjegyzés - Popup)

A források, amelyekben a kutató a 16. század első felének Sopron városi boszorkánypereire találhat adatot, bár csekély számúak, szerencsére már nagyobb részt nyomtatott formában is hozzáférhetőek. Elsősorban Házi Jenő tizenhárom kötetes oklevéltárát kell itt megemlítenünk Sopron szabad királyi város története, I/1–7., II/1–6. Sopron, 1921–1943. További bejegyzések találhatóak az úgynevezett Gerichtsbuchban, amelybe a jegyző a városi bíróság legfontosabb pereit jegyezte fel. Kiadása: Házi Jenő – Németh János: Gerichtsbuch/Bírósági könyv 1423–1531. Sopron, 2005 (Sopron Város Történeti Forrásai, A sorozat 2. kötet). Megemlítendő még Póda Endre Sopron sz. kir. város Monographiája. 2. Tanácsi jegyzőkönyvek. Sopron, 1923. című műve is. Mindezen források azonban csak különálló akták, bejegyzések vagy dokumentumok, a mai értelemben vett peranyagot a 16. századi városi iratanyagban nem találunk. A feldolgozások közül első helyen Winkler Elemér Bűnök és büntetések a régi Sopronban, XVI–XVIII. sz. Sopron, 1924. című munkáját kell felemlítenünk, hasonlóképp Házi Jenő is több boszorkányperről beszámol Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939., valamint Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982. című könyveiben. Schram Ferenc is közölt soproni forrásokat háromkötetes Magyarországi boszorkányperek 1529–1768. I–III. Budapest, 1970–1982. című művében. A téma legfrissebb feldolgozását Szabó Jenő: Öt évszázad fekete krónikája. Soproni pitaval. Győr, 1987. című kötetében találjuk. A soproni boszorkányperekre, illetve a rájuk vonatkozó szakirodalomra további bibliográfiai utalásokat olvashatunk a Tóth G. Péter által szerkesztett A magyarországi boszorkányság forrásainak katasztere 1408–1848. Budapest–Veszprém, 2000. című munkában.

225 (Megjegyzés - Popup)

... et dominam relictam Thome iobagionis Pauli groff in Horsondorff commorantem seductricem, incantatricem et fitonissam pro publicis malefactoribus et nocivis hominibus nobis in eorum registro assignarunt...” Házi I/2. 397.

226 (Megjegyzés - Popup)

„Item Georg Hunger von Medwisch hat gedröt, er well das dorff daselbs verbrennen vnd mit ainem hagendören etlich weingarten, so der wein in plüe stee, vberfaren vnd verdërben.” Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára (a továbbiakban: SL) XIV. 98. Házi Jenő főlevéltáros iratai 1892–1985. 6. tétel. 36. d. Kutatási jegyzetek, cédulaanyag. Házi Jenő boszorkánypere-gyűjtése 1429–1678. Eredetije:

SL DL. 3797. (= IV.A. 1003. Sopron Város Tanácsának iratai 1526–1848. Oe. Lad. IX. et I. Nr. 2.) Gedenkbuch 70. A Gedenkbuch kiadásra való előkészítése folyamatban van, Mollay Károly hagyatékának felhasználásával, Goda Károly gondozásában. A kötet várhatóan 2006 őszén jelenik meg a Sopron Város Történeti Forrásai sorozat részeként.

227 (Megjegyzés - Popup)

Németh Ildikó: Az 1528–1529. évi soproni boszorkánypererek. In: Közösség és identitás. Studia Ethnologica Hungarica III. Szerk.: Pócs Éva. Budapest, 2002. 163–170.

228 (Megjegyzés - Popup)

„Item von erst pechent sy daz ainer mit namen Schwarcz Cholman von Vngrisch Varasdorf zw ir sey chomen vnd sey peten, ob sy nigs chün sy haben veintschafft von ainem mit namen Eber Hans. Da ist sy mitt ir hinaüs zogen vnd hat yn yn sein hof I kroten eingraben, daz er kranckh ist worden. Sey sy an den driten tag daws gwesen vnd nach 4 wochen hat dy Schwarcz Cholmanin dy krot wider aüsgraben, ist der Eber Hans wider gesünt worden.” SL XIV. 98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL Oe Lad. XLVI et VV. Fasc. 2. Nr. 102/39.

229 (Megjegyzés - Popup)

„Item die vnhollden, zaubrerin solln irm verdienn nach gestrafft vnd kaine mit gellt oder gebeth abkauffen lassen werden vnd die andern, so durch dise berüchtigt, zu gefanngkhnuss gebracht vnd gegen inen gehandelt werden, was recht ist.” Házi II/2. 208.

230 (Megjegyzés - Popup)

Házi – Németh 2005. 322–323.

231 (Megjegyzés - Popup)

Házi II/2. 214.

232 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 208.

233 (Megjegyzés - Popup)

„... gelob darauf bei meinen christenlichen treuen an aines geswornnen ayds stat, das ich vnd all mein freundt, helffer vnd gunner noch nymands anderer von vnsern wegen von obgemellter meiner gefanngkhnuss noch von meines vaters tods wegen zu den herren von Ödenburg, gemainer stat, iren vndertonen noch zu kainem irem potmässigen, so an meines vater tod vnd meiner gefangkhnus schuld haben, verdacht sein mit rat vnd that darzue geholffen haben, kainerlai vechd, veindschafft, dronus, vnwillen, haimlichen neid, haß, rach tragen, suechen noch di sach gegen inen rechen wellen noch sullen gutlich, rechtlich noch sunst gar in kain weise.” Házi I/7. 363–365.

234 (Megjegyzés - Popup)

„Er kunde die wolf pas schigkhen, wann der Pernhart herter. Er hab gesehen khnaben weis: das sein vater und der Pernhart die wölf aneinander haben geschigkht: das die wolf weinlägl am hals getragen, inen zugebracht. Sy haben den wolfen offft gellt geben vnd habens in die dörffer vmb wein geschigkht vnd sein vater hab alle zauberei vom Bernhart herter gelernt...” Házi I/7. 428–431.

235 (Megjegyzés - Popup)

Házi I/7. 400–401.

236 (Megjegyzés - Popup)

„... er ainem seinem khnaben, der ime haimblich entgangen, von Wienn mit teufflicher khunst widerumb haimb gen Odemburg hatt lauffen machen, das gemellter khnab nahet gar verdorben vnd vnuerständig worden. Vnd ist der straff, die er derhalben verdiennt, auff viller geistlicher vnd weltlicher, derer namen hieunden verzeichnet vnd sein aigen gepett vmb Gotzwillen begeben worden allso, das er hinfur an sollcher teufflichen khunst absteen vnd nit mer brauchen...” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL DL 3830. Bürgerbuechl und Ächtbüchl 170–171.

237 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: II. Lajos magyar király udvari zenésze. SSz. 19 (1965) 177–178.

238 (Megjegyzés - Popup)

„Hat Georg Pinter vnndersass zu Merwisch durch sein erbetten anwalt anprinngen vnnd begeren lassen, nachdem im zuuormalen vonn wegen das sein hausfraw mit dem laster der zauberey offentlich bezigenn vnnd derhalbenn vonn der nachbarschafft nit gedult wellen werdenn das guet zuraumen auferlegt ist worden, ihme zuuergünstigenn, das er sich verrer zu Merwsich heuslich mocht erhalten: auf solches sein anlangenn vnnd begern ist ihme in sitzendem rat mundtlichn zu beschaidt erfolgt, der herr burgermaister, richter vnd rat lassenn es bey dem zuuorgegebenn mundtlichn abschiedt bleibenn” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL IV.A. 1003.a. 1551. évi tanácsjegyzőkönyv 2–3.

239 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982. I. 273–275.

240 (Megjegyzés - Popup)

Tóth András bandavezér vallomása: „Item bekhennt, das vorbenennte Räkosch Petrin ime ein samattens täschl vngeuerlich vor zwaien jarn geben mit vertröstung, dieweill er sollch täschl bei im hab und sy in leben sei, soll er sich mit nichts furchten, dann er nit mög gefanngen vnd wo er gleich gefanngen wurde, zum todt nit vervrtaillt werden, darauff er sich verlassen vnd darein seinen glauben gesetzt vnd was er vnnd seine gesellen seythere vbbs gehandelt, sei alles auff ir vertröstung vnd im glauben in die täschl beschehen” SL IV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL. IV.A. 1003. a. Lad. XLVI et V.V. fasc. 2. Nr. 103/10.

241 (Megjegyzés - Popup)

„Den 20. May zallt ich dem Lorentz Khnab freyman 4 wochen besoldung, wochentlich 6. sol., vnnd von der Khrumpen Warbll vnnd iren sohn Blasll genandt, zauberey halben peinlich gefragt 4 sol. den., facit 3 tal. 4. sol. den. [...] Von einem bueben hab ich dem freyman ausszustrichen geben 2 sol., auch von der vrgicht zu lesen 2 sol., von der zawberin vnnd irem sohn Blassll zu fragen 4 sol, von dem Blassll mit dem schwerdt zu richten I tal., nachmalls muetter vnd sohn zuerbrennen geben 3 tal., auch vmb ein feuerhacken geben I sol. 18 den., thuet summarie 5 tal. I sol. 18 den. Den 6. January hab ich mit dem Leopold Hackhll gerichtsdienner, was er für gefangne gespeist, abgeraith vnnd bezallt, alls wie

vollgt: ...” SL IV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL. IV.A. 1009. 1570. évi számadáskönyv 385–387., 390.

242 (Megjegyzés - Popup)

„Denn 5. October gab ich ainer armen mannspersonn, so von zauberin verderbet worden, 3 sol. den.” SL IV. 98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL. IV.A. 1009. 1575. évi számadáskönyv 145.

243 (Megjegyzés - Popup)

Házi 1982. II. 843.

244 (Megjegyzés - Popup)

„Weillen mir vnschuldigen aber hierinnen grosser gwalt vnnd vnrecht beschehen, mich 2 ganczer jar 33 wochen herttiglichen vnnd erbärmglichen gefenckhnust, mich 3-mall herttiglichen gemartert, gepeiniget vnnd mir meine glider vnd leib zerrissen, ich darob ainen pettler worden, demnach gnedigster fürst vnnd herr khumb zu eur fürstl. duchl., als gotseeligisten, gerechtigen, christlichisten fürsten vnnd herren, ich armer ellender betrübter man, eur. fürstl. duchl. durch Gott vnnd des jüngsten gerichtts willen bittundt, eur. fürstl. duchl. wellen sich meines ellendts erbarmen, denen von Ödenburg auferlegen vnnd beuelchen, das sy sich mit mir vmb solche vnschultige hartte gefenckhnuss vnnd angelegten grossen martter erlittenen schaden, welches alles ich auff 600 ducaten in goldt aestimirn vnnd achten thue, zu meinem benüegen vertragen mich vergnüegen, mich auch vngeirret mit fridt vnd rue bey meinem hauss zw Millichdorff verbleiben lassen.” SL IV. 98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL. IV.A. 1003. a. Lad. LVIII. fasc. 2. nr. 19/30.

245 (Megjegyzés - Popup)

„...fliegen ettlich storhen vber das hauss herumb. Sagt fraw camerin guetter meynung, ich glaub, es sindt lautter zauberin. Darauff antwordt Schefferin: schaut, wass wil ich den frauen nit sagen: ein loser hurensackh von Kreuspach, die der Mietler verhairat hatt, haist die Prantnerin, die ist zu mier in mein hauss khommen vnndt als sie von mier hinwekh gieng, kham sie zu der Schuesterin bei der Spitalpruckhen, sagt, es gehe nicht recht zue mit der Schefferin, den wo sie hin geschaut, sindt alle winkhel uol, sie ist ein zauberin. Die Schuesterin hette es ier angezeigt. Darauf sagt Schefferin, behuet mich Gott, wen ich was khundte vnndt ein soliche were, hett ich den henkher nicht dierfen bitten, der mier harnach ein pinkhel geben vnndt dasselbe vnder der thier eingraben. Es hilfft dennoch nichts vnndt gesagt: tankh Gott, das ich nicht bei enkhern hänlen bin. Dorauf sagt mein hausfraw: ey, mein Schefferin, nembt euch nit gar daruon, man sagt, ier vnndt fraw Steinerin sintt auch dabei.” SL IV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL. IV.A. 1003. a. Lad. XXXIX. Nr. 1/11.

246 (Megjegyzés - Popup)

„Verabschid: die zeugensag sey lauter gnug vnd bedörff keiner erleuterung vnd befinde ein e. rath sovil, dieweil die Janckhinnin ein alte betagte person, die iungen vnderweysen sollte, solchs aber nit beschehen vnnd das verprechen gross, so welle man sie hiemit den rechten nach in emendam linguae condemnirn, also das ir entweder die zungen zun nackhen sollte heraus gerissen werden oder das sie 100 taller ire zungen zu lösen sole zu der straff geben.” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL IV.A. 1003.a. 1592. évi tanácsjegyzőkönyv 193.

247 (Megjegyzés - Popup)

„Ittem Toman Türkh hatt mit des Andree Auers burgers alhie eheweib Agnes genandt, welche zuuor Toman Wunderlichen halttern alhie auch ehelichen gehabt, etlich jar zum öfftermall vnzucht vnd ehebruch getriben, gleichwoll Toman Türkh ihr der Agnes in einen trunkh weins solches eingeben, dauon sie sich seiner nit enthaltten khönen.” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL IV.A. 1003.a. Lad. XLVI. et V.V. Fasc. 2. Nr. 107/26

248 (Megjegyzés - Popup)

„Ferner bekhendt Türkh, das ein altes weib von Kroisspach dem Toman Paurn burgern alhie etwas geben hab, welches er seinen schwagern, herrn Mertt Tämischen legen soll, dauon er vnd sein hausfraw sterben werde. Toman Turkh ist selbst mit dem Toman Paurn zum weib gangen. Hatt den Türkhen desswegen sechs schilling gerächt, daruber Toman Pauer vnd Türkh solches in des herrn Tämischen hauss eingraben, baltt darnach ist des herrn Tämischen sönlein krankh worden vnd sein dienstbueb sterben muessen. Letzlich ist solches gethones wesen vnderm thor vergraben also gefunden worden.” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL IV.A. 1003.a. Lad. XLVI. et V.V. Fasc. 2. Nr. 107/26

249 (Megjegyzés - Popup)

Frankovith Gergely orvos az 1580-as években Németújváron (Güssing) adatta ki „Hasznos és fölötte szükséges könyv” című munkáját, amely orvosi tanácsokkal összekapcsolt valláserkölcsei elmélkedéseket és zsolttárokot tartalmazott. vö.: Kovács József László: Soproni Parnasszus. Sopron-Ödenburg kétnyelvű irodalma a kezdetektől napjainkig. Budapest, 2003. 32–33.

250 (Megjegyzés - Popup)

„Ittem bekhendt Türkh, das er des Wintze kochs alhie tochter, der vngerischen doctorin vnd ihrem eheman gossen hab, das die doctorin sambt ihrem man sterben soll. Diss sey geschehen in dem hauss, darin sie jetzundt wonnen, auf den Kornmarkht bey der stiegen nägst verschines jars, darauf ihr khindt mit grossen schmerzen gestorben, sie aber, die doctorin, sambt ihrem man auch krankh worden” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL IV.A. 1003.a. Lad. XLVI. et V.V. Fasc. 2. Nr. 107/26

251 (Megjegyzés - Popup)

vö.: Radikal című újság 1910. 01. 06., 2.

252 (Megjegyzés - Popup)

„Wegen der Lang Gilgin, Hanns Schwartzin vnd Peter Maurerin, wölche von dem Hannss Türckhen halter als zauberin insimulirt worden, den mann auch mit dem rad gerichtet, abermaln ein fürgepett geschehen mit erpietung der bürgschafft vnd allzeit widerstellung. Verabschid: Sofern sie für einyede vnder den dreyen vmb 1.000 taller wollen bürg sein, wolle mann ire namen aufschreiben, dessen sie sich bewilligt.” SL XIV.98. 6. tétel. 36. d. Házi Jenő boszorkányper-gyűjtése 1429–1678. Eredetije: SL IV.A. 1003.a. 1597. évi tanácsjegyzőkönyv 40–41.

253 (Megjegyzés - Popup)

Thaly Kálmán: Bocskay István leveles könyve. In: Magyar Történelmi Tár. 19. (1874) (továbbiakban: Thaly 1874.), 78–82. Keltezése: Datum ex arce Szerencs, die 29. Martij 1605. Újabb kiadása: Benda

Kálmán: Bocskai István. Levelek. Budapest – Bukarest, 1992. (a továbbiakban: Benda 1992.) 131–137.

254 (Megjegyzés - Popup)

Eudoxiu de Hurmuzaki: Documente privitoare la Istoria Românilor. IV/1. k. București, 1882. (a továbbiakban: Hurmuzaki 1882.) 412–414. Veress e levélre hivatkozva a következőképpen ír: Basta „kegyetlenkedéséről, álnokságáról és a dévai országgyűlésen végzett dolgairól pompásan ír [Bocskai] Szerencsről kelt 1605 április 2-iki (ismeretlenül maradt) szép magyar kiáltványában”. Veress Endre: Basta György hadvezér levelezése és iratai. 1597–1607. II. k. Bp. 1913. 638.

255 (Megjegyzés - Popup)

Keltezése: Datum ex Zerench die 2 mensis Aprilis. Anno Dominj 1605. Címzése: Spectabili, Mag[nifi]cis, Generosis, Egregijs ac Nobilibus Comiti, Vicecomitibus, Judicibus, ac Universitati Nobilium Comitatus Sopronien[sis] etc. Dominis et amicis nobis honoran[dissimis] (L. S.)

256 (Megjegyzés - Popup)

Az viszont rejtély, hogy a kiáltványt Hurmuzaki a felső-magyarországi rendekhez írtnak tulajdonítja. „Manifestul lui Stefan Bocskay câtră *staturile Ungariei superioare*, espunend motivele, pentru care a reșicat armele contra imperatului și indemnându-i a se uni cu Țensul”, azaz „Bocskai István kiáltványa a felső-magyarországi rendekhez, megmagyarázván az okokat, amiért a birodalom ellen fordította fegyvereit, s biztatván őket a vele való egyesülésre.” Bocskai valóban írt egy kiáltványt a felső-magyarországi vármegyékhez (Gönc, 1604. december 1., Benda 1992. 92–94.), az viszont teljesen más, mint a Sopron megyéhez címzett. Figyelmetlenségről, értelmezési vagy szerkesztési hibáról lehet szó.

257 (Megjegyzés - Popup)

Régi Magyar Könyvtár I. kötet. Pótlások. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, 2002. Nr. 5713. H. n. 1605. „BOCSKAI, Stephan Copey eines Sendtschreibens, welches Stephan Botschkay, etc. an einen hungarischen Herrn, seinen Blutsverwandten, von jetzigem Zustand vnd Kriegswesen in Hungarn, gethan. Aus seiner Sprach in die Hochteutsche vbergesetzt. o. O., gedruckt im Jahr 1605, o. Dr. A4 = [4] lev. - 4°. A levél kelte: „Serentsch den 2. April. Anno 1605.” Budapest Nat (copia) – Helsinki Univ – Wolfenbüttel”. Vö. Németh S. Katalin: Ungarische Drucke und Hungarica 1480–1720. Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. München, New York, London, Paris, 1993. H. 1922. Leírása: 5713 H. n. 1605. BOCSKAI, Stephan Copey eines Sendtschreibens, welches Stephan Botschkay, etc. an einen hungarischen Herrn, seinen Blutsverwandten, von jetzigem Zustand vnd Kriegswesen in Hungarn, gethan. Aus seiner Sprach in die Hochteutsche vbergesetzt. O O., gedruckt im Jahr 1605, o. Dr. A4 = [4] lev. - 4° A levél kelte: „Serentsch den 2. April. Anno 1605.” Budapest Nat (copia) – Helsinki Univ – Wolfenbüttel. A Hajdúsági Múzeum példánya: HMTA 1915. Címlapja: Copy Eines Sendtschreibers, welches Stephan Botschkay etc. An einen Hungarischen Herrn, seinen Blutsverwandten/ Von yetzigem zustand vnd Kriegswesen in Hungarn gethan. Auß seiner Sprach in die Hochteutsche vbergesetzt Gedruckt im Jahr 1605.

258 (Megjegyzés - Popup)

Igaz, Nagy Iván (Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1857–1868. V kötet. H-K. Pest, 1859. [továbbiakban: Nagy 1859.] 15–18., különösen: 18.) Kristófot a családfán pontosan elhelyezni nem tudta, de a következőket írta: „Hagymássy Kristóf 1605-ben Bocskai részére

állván, ennek serege egy részét vezérlé Sopron városa ellen, de sikertelenül. 1620-ban Kőszegh vára kapitánya volt, midőn Batthyány Ferencz a várat véletlenül megtámadván, elfoglalta, s Hagymássy Kristófot fogva Pozsonyba küldötte.” Említhetnénk még Wathay Ferenc székesfehérvári vicekapitányt, aki Hagymássy Kata, Bocskai felesége unokaöccse volt. Ő azonban sok szempontból szintén nem jöhet számításba. Nagy László: Egy szablyás magyar úr Genfben (a sokarcú Bocskai István). Hajdúböszörmény, 2000. 41., 55., 113. Hagymássy Kata egyébként 1604 szeptemberében halt meg.

259 (Megjegyzés - Popup)

Bocskai a felső-magyarországi vármegyéknek. Gönc, 1604. december 1., Bocskai az erdélyi rendeknek. Mislye, 1604. dec. 12. Benda 1992. 92–94; 95–97.

260 (Megjegyzés - Popup)

Bánffy Dénes Bánffy Kristóf és Bocskai Judit (Bocskai István testvére) gyermeke, megh. 1606. Nagy 1859. 16–17.

261 (Megjegyzés - Popup)

Az országgyűlési rendek felirata Mátyás főherceghez a katonai kihágások, erőszakos birtokfoglalások és egyéb sérelmek ügyében. 1604. márc. 25. „...Dionysium Bánffy bonis omnibus exutum domi suae captivum Casoviam adduxit ut se de eo capitale supplicium sumpturum minatus est, nisi quatuordecim millia tallerorum statim deponeret, nec tamen bona ei reddidit ...” Magyar Országgyűlési Emlékek XI. k. Szerk. Fraknói Vilmos–Károlyi Árpád. Bp. 1890. (a továbbiakban: MOE XI. k.) 464.

262 (Megjegyzés - Popup)

„Végezetre az mely tizennégyezer forintot Belgiojoso az szegény Bánffy Dienes uramon vött volt, arrul ő felségét immár kétszer is találta meg az mi kegyelmes urunk, melyről ő felsége pecsétes decretumot is adott, hogy primo quoque tempore megadatná. Kivánnya azért az mi kegyelmes urunk. hogy ő felsége decretuma szerint Bánffy Dienesné asszonynak az ő felsége hugának azt a summát adassa meg.” Komáromy András: Adatok az 1610. év történetéhez. In: Történelmi Tár. 1898. 596–598. Az erdélyiek végső válasza.

263 (Megjegyzés - Popup)

Nagy 1859. 159.

264 (Megjegyzés - Popup)

Petrinja Zágráb vármegyében, a Kulpa mellett fekszik. A 16. sz. második felében a törökök kezére került, s Hasszán pasa bosnyák vezér 1590 körül itt erős várat építtetett Török kézen volt 1594-ig. 1596-ban 30 000 török Ahmet vezérlete alatt ostromolta a várat, de csekély őrsege (350 fő) visszaverte támadásait, Druskovics Iván bán pedig elűzte a török sereget.

265 (Megjegyzés - Popup)

Az idő hiányára utal, hogy németre a magyar eredetit igen kis különbséggel fordították le, s igazából nem történt kísérlet egy, a német viszonyokra szabott másik kiáltvány elkészítésére. A szerencsi kiáltványként ismert latin nyelvű memorandum keletkezésének időpontja is vitatott, s igazából ma sem tudjuk megmondani annak tényleges diplomáciai hatékonyságát. Korabeli kiadásáról mindenesetre nem tudunk. A szabadságért fegyvert fogott magyar rendek kiáltványa Európához (1605 tavasza). Latinul közölve: MOE XI. 168–184. 1., magyarul: Benda Kálmán: A Bocskai-szabadságharc. (Okmánytárral).

Bp., 1955. 93. 102.

266 (Megjegyzés - Popup)

A levél korai újfelnémet szerkezetben és szókészlettel íródott, s ez az a nyelv, amelyet Luther Márton is használt, de melyről maga is elismerte, hogy a szász kancelláriától vette kölcsön, mint amelynek nyelvét „az összes német királyok és fejedelmek megértik”, s amely „alkalmas, hogy felső és alsó németek egyaránt használják”. A félig szorbnak született Bocatiusról tudjuk, hogy járt Wittenbergben, látogatta a szász akadémiákat, s Drezdában járt iskolában. Vö. Bocatius János: Öt év börtönben (1606–1610). Ford. és az utószót írta: Csonka Ferenc. Bp. 1985. (a továbbiakban: Csonka – Bocatius 1985.) 203–204.

267 (Megjegyzés - Popup)

Thaly 1874. 84. 86. „legyenek minden segítséggel az én hadamnak, és a miből nagyságodot s mind ő nagyságokot ez az én jámbor vitéz szolgálóm megtalálja, mindenben mutassák jóakarójukat hozzája.”

268 (Megjegyzés - Popup)

Az felséges és nemzetes kazi-girai Tachtamis szultánnak, az nemzetes tatár nemzetségnek hatalmas fejedelmének, etc. Nekem jóakaró uramnak. Datum ex arce Szerencs, die 8. mensis Aprilis. Anno Domini 1605. Thaly 1874. 87–89.

269 (Megjegyzés - Popup)

Az hatalmas győzhetetlen császárnak kedves gondviselőjének, a tekéntetes és nagyságos Haszan tömös pasának, etc., nekem jóakaró vitéz szomszéd úr barátomnak. Datum ex arce Szerencs, die 8. mensis Aprilis, Anno Domini 1605. Thaly 1874. 94 – 96.

270 (Megjegyzés - Popup)

Nagy László: A Bocskai-szabadságharc katonai története. Bp. 1961. (a továbbiakban: Nagy 1961.) 272. Hivatkozása: A Horváth Tamás parancsnoksága alatt levő csapat regestrumát a Magyar Országos Levéltár, P 1314. hg. Batthyány család levéltára, Missiles, Török István levelei jelzetről idézi.

271 (Megjegyzés - Popup)

Nagy 1961. 273–274.

272 (Megjegyzés - Popup)

Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. II. 1595–1608. Sopron, 2002. (a továbbiakban: Turbuly 2002.) Hajdúkra, kóborló fegyveresekre: 132., 493., 498., 504., 601. sz. regeszta; vallonokra: 24–28; 116, 117, 126 127, 142, 206, 231, 243, 261, 269, 345, 362, 405, 406, 410, 411, 413, 417, 421. sz. regeszták.

273 (Megjegyzés - Popup)

„Én is igaz magyar vagyok, kegyelmetek atyjafia és vére, tagja, az kegyelmetek javát nem különben kerestük, mint az magunkét...”

274 (Megjegyzés - Popup)

„ha a „vitéz hadnagyok” az alattuk valókat is a haza javára szoktatják, tanítják, akkor a rendek azokat

„a mi véreinknek, tagainknak, barátunknak” fogják „nagy böcsölettel tartani”. MOE. XI. 874 – 877. (Pótlék).

275 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországiakat arra inti, hogy az erdélyieket „tartsák ő atyjokfiainak és ő véreknek, tagoknak”. Tarnóc Márton: Magyar gondolkodók. 17. század. Bp. 1979. 9–22.

276 (Megjegyzés - Popup)

„tegnap Sopronyboll az Nemethek ky Jötthenek az en kereszthwry Hazamra. Algyuth hoszthanak Varosomoth, es Majorjmath thöveböll ky Eghetthek, az mynth a hyreth hozak. Ugyan meghis vetthek a kastellyomoth. Myerth köllessek eszth Raytham csielekedni nem tudom, Merth az elő Istennell bizonyethom, hogy az en kegyelmes Uramnak hywe voltham, s leszökis mygh Elek.” Báthory Erzsébet Batthyány Ferencnek, Léka, 1605. június 29. Várkonyi Gábor: Újabb források Báthory Erzsébet életéhez. Irodalomtörténeti Közlemények 103. (1999), 181–204.

277 (Megjegyzés - Popup)

Nagy 1961. i. h.

278 (Megjegyzés - Popup)

Vö.: Turbuly 2002. i. h., Bilkei Irén – Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. k. 1555–1609., Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611–1655., Zalaegerszeg, 1996. Ez utóbbiban található egy zavaros de érdekes bejegyzés, amely szerint Zala megye közgyűlésén – Egerszeg 1611. július 29., 867. (I. 282.) – a nádor parancslevelére a Bocskai (Boczkay) Istvánhoz küldendő követekről elhatározták, hogy a vármegye a török támadásokra, a szabad hajdúk garázdálkodásaira és szegénységére hivatkozva felmentését kéri [a követküldés alól]. Valószínűen valamely korábbi bejegyzés kerülhetett rögzítésre, s valamely Bocskai-kori országgyűlésre (Korpona?, Kassa?) szóló meghívóról lehet szó.

279 (Megjegyzés - Popup)

Máig nincs azonosítva például az a röpirat, amelyről Bocatius a következőképpen ír (1605 vége): „Amíg ezeket tárgyaltuk, megérkezett Németországból néhány – szám szerint tizenkét – cikkelyt tartalmazó és a tájékozatlan németek számára nyomtatott röpirat, mely a Bocskai-féle hajdúlázadást (ez volt a címe), a lakosság és Kassa város ügyét tárgyalta. A szerző ugyan nem volt feltüntetve, de a magyar helyzetet alaposan ismerte. Ennek a röpiratnak Bocskai nagyon megörült, mert név szerint Beliosát nevezte meg mint gyújtogató fáklyát, mint e nagy tűzvész lángra lobbantóját. (Az általam latinra fordított cikkelyeket újra ki akarta nyomtatni, de ezt egyikünk sorsa sem tette lehetővé.) Mindenesetre a kiküldetésemre újabb ösztönzést kapott, méltányosabb dolgok fogantak meg lelkében, és ezért siettette elutazásomat. S mivel az említett cikkelyek eléggé lefestik Barbianónak, ennek a kétnevű sátánnak jellemét, jónak láttam azokat emlékeztetőül figyelmetekbe ajánlani, magyar urak, és teljes egészségben itt leközoelni.” Sajnos Bocatius a tizenkét cikkelyt nem másolta be munkájába. Ld.: Csonka – Bocatius 1985. 22–23.

280 (Megjegyzés - Popup)

A német szöveg átírásában és értelmezésében Bariska István volt segítségemre.

281 (Megjegyzés - Popup)

Ilyen kifejezés: „vnverdorgen” nincsen, feltehetően „vnverborgen” állt az eredeti szövegben, így nyomdahibának minősíthető a hiba.

282 (Megjegyzés - Popup)

A betűkihagyás tartalmilag csak az „vn[d]uldigkei” pótlást engedi meg.

283 (Megjegyzés - Popup)

A „[...]chenmäsig” szó értelemszerűen „[glei]chenmäsig”, a mai németben gleichmäsig.

284 (Megjegyzés - Popup)

Hereditis non est servanda fides = az eretnekeknek adott eskü nem érvényes.

285 (Megjegyzés - Popup)

Péchy Simon.

286 (Megjegyzés - Popup)

A kérdésről lásd Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két háború között. Sopron, 2006. (Dissertationes Sopronienses 2) 13–14.; ill. osztrák részről Fred Sinowatz: Zur Geschichte des Landesnamens. Burgen-ländische Heimatblätter 1961. 124.

287 (Megjegyzés - Popup)

G. F. Litschauer: Österreichische Geschichte. Obelisk Verlag, Wien, 1965. 415. o. lábjegyzete.

288 (Megjegyzés - Popup)

Németh Adél: Burgenland. Bp., Panoráma, 1986.

289 (Megjegyzés - Popup)

Wallner Ernő: A felsőőrvidéki magyarság települése. Földrajzi Közlemények, 1926. 1–4.sz., 1–36.

290 (Megjegyzés - Popup)

A Baranya Megyei Levéltár volt igazgatója, a török kor jeles kutatója

291 (Megjegyzés - Popup)

A Somogy Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatója

292 (Megjegyzés - Popup)

A Hajdu-Bihar megyei Levéltárba, Debrecenbe került.

293 (Megjegyzés - Popup)

A Fejér Megyei Levéltár, majd a Székesfehérvári Városi Levéltár ny. igazgatója

294 (Megjegyzés - Popup)

Levéltárak Országos Központja

295 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Levéltár 30 éve (1961–1991) In: Soproni Szemle 46 (1992) 106-125.

296 (Megjegyzés - Popup)

Három ország küzdelme Nyugat-Magyarországért In: Kisalföld, (1971) december 14.

297 (Megjegyzés - Popup)

A bibliográfia összeállítása dr. Horváth Zoltán és Polán Miklósné munkája

298 (Megjegyzés - Popup)

* A megnyitó beszédet változatlan formában adjuk közre. A kiállítás, Ágoston Ernő emlékkiállításával együtt, 2006. március 12-től a soproni Lábasházban is látható volt. *(A szerk.)*